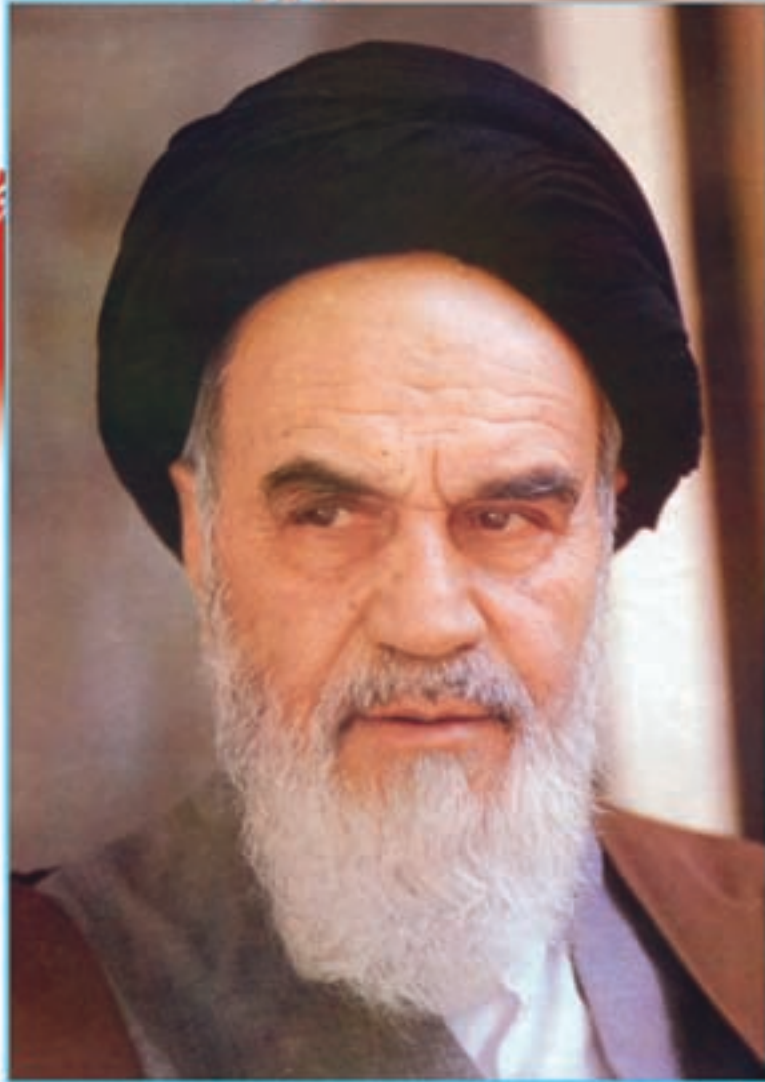


بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

# استان‌شناسی یزد

(اجرای آزمایشی)





نهضت برای اسلام نمی تواند محصور باشد در یک کشور و نمی تواند محصور باشد در حتی کشورهای اسلامی. نهضت برای اسلام همان دنباله نهضت انبیاست. نهضت انبیا برای یک محل نبوده است، پیغمبر اکرم اهل عربستان است لکن دعوتش مال عربستان نبوده، محصور نبوده به عربستان، دعوتش مال همه عالم است.

امام خمینی (ره)



سرزدازاق، مرخاوران

فروغ دیده حق باوران

بهن، منیرایمان ماست

پیامت ای امام

استقلال، آزادی، نقش جان ماست

شیدان، چپیده درگوش زمان منیرایمان

پاینده مانی و جاودان

جمهوری اسلامی ایران

دریای خزر

خلیج فارس

دریای عمان

## فهرست

۱	فصل اول : جغرافیای طبیعی استان یزد
۲	درس اول : موقعیت جغرافیایی و وسعت استان
۴	درس دوم : ناهمواری‌های استان و چگونگی شکل‌گیری آن‌ها
۱۰	درس سوم : آب و هوای استان
۱۵	درس چهارم : منابع طبیعی استان
۳۷	درس پنجم : مسائل و مشکلات زیست‌محیطی
۴۶	فصل دوم : جغرافیای انسانی استان یزد
۴۷	درس ششم : تقسیمات سیاسی استان
۵۱	درس هفتم : شیوه‌های زندگی در استان
۵۶	درس هشتم : جمعیت استان
۵۹	فصل سوم : ویژگی‌های فرهنگی استان یزد
۶۰	درس نهم : آداب و رسوم مردم استان
۶۹	فصل چهارم : پیشینه تاریخی استان یزد
۷۰	درس دهم : پیشینه تاریخی استان
۷۵	درس یازدهم : نقش مردم یزد در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی
۸۱	فصل پنجم : توانمندی‌های استان یزد
۸۲	درس دوازدهم : توانمندی‌های گردشگری
۹۲	درس سیزدهم : توانمندی‌های اقتصادی استان
۱۱۰	فصل ششم : شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی
۱۱۱	درس چهاردهم : دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان
۱۲۹	درس پانزدهم : چشم‌انداز آینده استان یزد (افق ۱۴۰۴)

## سخنی با دانش‌آموزان عزیز

شاید از خود سؤال کنید که برنامه‌آستان‌شناسی چه نوع برنامه‌ای است؟ هدف برنامه‌ریزان درسی از تألیف کتاب آستان‌شناسی چیست و مطالعه این کتاب چه اهمیتی دارد؟ پاسخ ما به شما دانش‌آموز عزیز این است که کتاب آستان‌شناسی شما را با آستان محل زندگی، مسائل جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، مردم‌شناسی، اقتصادی و فرهنگی آن آشنا می‌کند. از طرف دیگر یکی از انتظارات تربیتی دنیای امروز، تربیت شهروندانی آگاه است. یک شهروند مطلوب، نیازمند پیدا کردن درکی همه‌جانبه از واحدهای سیاسی کشور خود و سرزمین ملی در زمینه‌های مختلف است. این برنامه به شما کمک می‌کند تا از آستان محل زندگی خود نگاهی جامع و همه‌جانبه پیدا کنید. کسب بصیرت نسبت به محیط زندگی و آگاهی از خصوصیات آنچه در گذشته و حال و مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی، فرهنگی و پیشینه تاریخی آستان به شما کمک خواهد کرد تا با بحث و گفت‌وگو بینشی عمیق از این مسائل پیدا کرده و راه‌حل‌های این مشکلات را پیدا کنید.

بدون شک شما مدیران آینده جامعه خواهید بود. زندگی مدرسه‌ای باید شما را به دانش لازم برای حل مسائل جامعه مجهز کند. مکانی که شما در آن زندگی می‌کنید توانمندی‌های مختلفی دارد؛ برای مثال، می‌توان به توانمندی‌های جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی و انسانی اشاره کرد. خود شما بخشی از این سرمایه و توانمندی‌هایید. بهره‌برداری از توانمندی‌های بالقوه یک کشور در گرو شناخت همه‌جانبه محل زندگی شما و نیز کشور است. برنامه آستان‌شناسی به شما می‌آموزد که فرصت‌های موجود در آستان شما کدام است و یا این که تهدیدها و ناتوانی‌ها را چگونه می‌توانید به فرصت تبدیل کنید؟

فراموش نکنید که همه امکانات موجود در محیط فرصت است، آب و هوا، بیابان، کوه، رودخانه، جنگل، نیروی انسانی، میراث فرهنگی، صنایع دستی و خیلی چیزهای دیگر، مهم این است که بیاموزید چگونه از این فرصت‌ها در جهت سعادت خود و جامعه استفاده کنید.

آگاهی از مسائل آستان موجب خواهد شد تا از علل پیشرفت و یا عقب‌ماندگی آستان خود آگاه شوید و برای حل آن، راه‌حل‌های خلاق پیدا کنید.

ممکن است این سؤال در ذهن شما مطرح شود که آیا بهتر نیست آموزش درباره محیط زندگی یا موضوعات اجتماعی از محیط نزدیک آغاز شود و سپس به محیط دورتر مانند آستان و یا کشور بینجامد. ما در این برنامه از طریق طرح پرسش‌ها و فعالیت‌های مختلف این فرصت را برایتان فراهم کرده‌ایم.

بدون شک مطالعه شهر و آستان در زمینه‌های جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، آداب و رسوم محلی نه تنها می‌تواند موجب دل‌بستگی به زادگاه و سرزمین ملی شود، بلکه این فرصت را فراهم می‌کند تا با گنجینه‌های مختلف طبیعی، انسانی، فرهنگی و فناوریانه کشور خود آشنا شوید. در این برنامه درمی‌یابید که افراد زیادی چه در گذشته یا حال در آستان شما برای اعتلای کشور تلاش کرده‌اند.

انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ شرایطی را فراهم کرد که دولت و مردم با احساس مسئولیت بیشتری برای پیشرفت همه‌جانبه ایران عزیز تلاش کنند. در ادامه این تلاش‌ها جهت رسیدن به قلّه رفیع سربلندی و شکوفایی ایران اسلامی که به همت و کوشش شما دانش‌آموزان عزیز بستگی دارد امید است با عنایت حق تعالی و اعتماد به نفس از هیچ کوشش و خدمتی دریغ نکنید. در این راه قطعاً راهنمایی‌های مفید دبیران محترم جغرافیا بسیار سودمند خواهد بود.

به امید موفقیت شما

گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

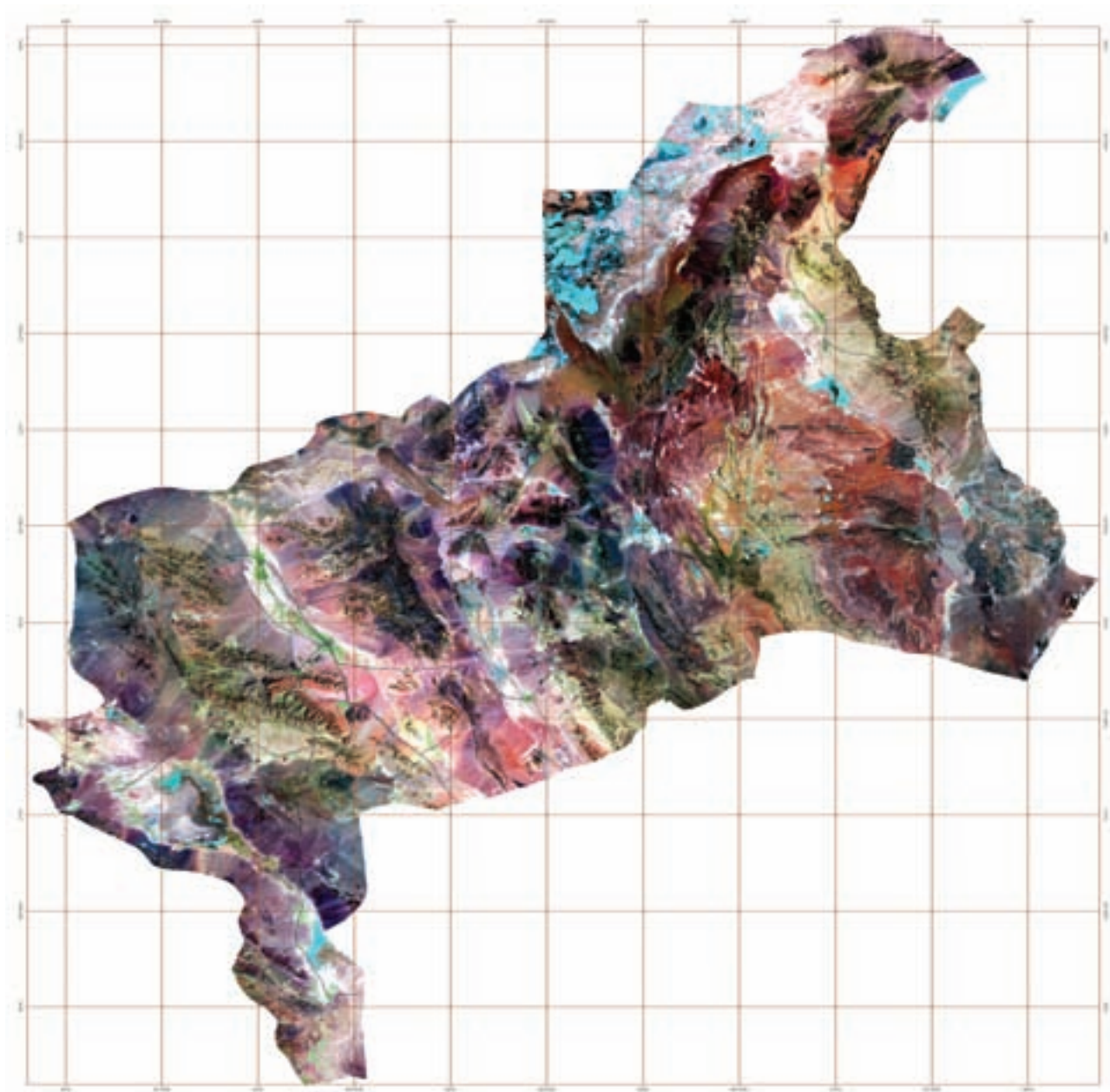


## استان یزد از دیدگاه مقام معظم رهبری

شهر شما و استان شما - برادران و خواهران عزیز یزدی! - مرکز دانش، مرکز هنر، مرکز کار و تلاش و ابتکار، مرکز ایمان و دین باوری است. همواره مردم عزیز شهر یزد و استان یزد را به عنوان مردمی با استعداد، نجیب، سرشار از ایمان و باور دینی، سرشار از نیروی کار و ابتکار و تحرک و آماده و در همه میدان‌هایی که در طول تاریخ معاصر ما از ملت ایران انتظار می‌رفته است، هم قبل از انقلاب به چشم دیدیم؛ تجربه کردیم، هم بعد از پیروزی انقلاب، مردم یزد درخشیدند؛ در عرصه‌های دفاع مقدس، در عرصه دفاع از هویت انقلاب اسلامی و پس از پایان دفاع مقدس، تا امروز هم در عرصه دفاع از ارزش‌هایی که مورد تهاجم سیاسی و فرهنگی دشمنان قرار گرفته بود. در همه این میدان‌ها، مردم عزیز یزد را با به رکاب، آماده به کار، کمر بسته و دارای عزم و تصمیم مشاهده کردیم و آزمون کردیم.

من فراموش نمی‌کنم آن روزهایی که هنوز ملت ایران شهید پیروزی را نچشیده بود؛ مردم شهرهای مختلف این کشور هر کدام به قدر توانایی‌شان، به قدر همتشان برای به سرانجام رساندن این حرکت عظیم کاری می‌کردند، من آمدم یزد. وضعیتی که در شهر یزد دیدم، برای من شگفت‌آور بود. آن روحیه پرتپش انقلابی در کنار نظم و انضباط و آرامش و متانت. در این شهر من مرحوم آیه الله شهید صدوقی را - در آن دوره نه به عنوان فقط یک روحانی برجسته در یک شهر بلکه به عنوان یک رهبر دینی و سیاسی و فرهنگی؛ یک رهبر انقلابی تمام عیار در شهر یزد و در شهرهای سرتاسر استان - مشاهده کردم و احساس کردم، درباره مناقب مردم عزیز یزد لازم است مثل منی آنچه را که می‌بیند و می‌داند و احساس می‌کند، مخلصانه با شما مردم یزد و با ملت ایران - آنچه لازم است - در میان گذارد.

من همواره در همه شهرهای این کشور با مردم وقتی مواجه شدم، بر روی این مطلب تکیه کردم که مردم ما - این مردم دارای ریشه‌های عمیق تاریخی، علمی و فرهنگی و سیاسی - باید شناسنامه خودشان را، شهر خودشان را به درستی و دقت بشناسند؛ قدر خودشان را بدانند. اگر از مناقب شهر یزد و مردم یزد و استان یزد سخن می‌گوییم، برای این است.



### تصویر ماهواره‌ای استان یزد

تصویر فوق یک تصویر ماهواره‌ای Landsat ۷ است که از کل استان در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۲ هجری شمسی گرفته شده است. در این تصویر که تحت عنوان تصویر گویا شده، شناخته می‌شود، خطوط آبی‌رنگ، رودخانه‌ها، خطوط سیاه‌رنگ جاده‌ها و خطوط قهوه‌ای رنگ شبکه مختصات جغرافیایی را نشان می‌دهد. همچنین زمین‌های زراعی دارای محصول، به رنگ سبز روشن، باغات و اراضی جنگلی به رنگ سبز تیره و اراضی بایر و لم یزرع به رنگ سفید دیده می‌شوند.

(عکس از سازمان فضایی ایران)





# فصل اول

جغرافیای طبیعی استان یزد





## درس اول موقعیت جغرافیایی و وسعت استان

### موقعیت نسبی استان یزد

به شکل ۱-۱ نگاه کنید استان یزد در کجای کشور عزیزمان ایران قرار دارد؟  
استان یزد با مساحت  $۱۳۰۳۰۴$  کیلومتر مربع در مرکز ایران و نزدیک به دشت کویر و دشت لوت قرار دارد.



شکل ۱-۱- نقشه تقسیمات سیاسی جمهوری اسلامی ایران به تفکیک استان

## جغرافیای طبیعی استان

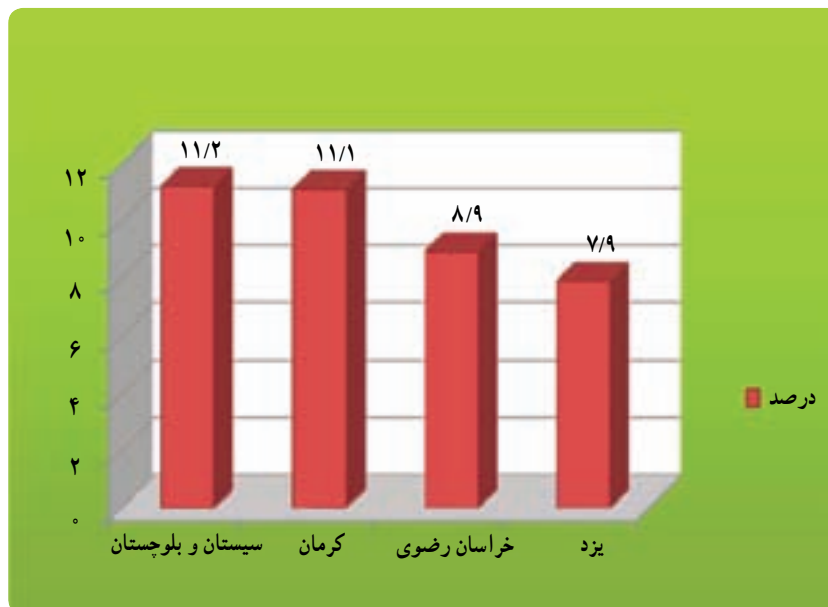
### موقعیت جغرافیایی

به شکل ۱-۱ توجه کنید. استان یزد در طول جغرافیایی ۵۲ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۵۸ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی و بین عرض‌های ۲۹ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۱۰ دقیقه شمالی قرار دارد. استان یزد به دلایل زیر یکی از استان‌های مهم ایران است:

- الف- برخورداری از انواع شبکه‌های ارتباطی ریلی - هوایی - زمینی
- ب- امکان برقراری ارتباط با دیگر استان‌های کشور در حداقل زمان
- ج- یکی از غنی‌ترین استان‌های کشور از نظر منابع معدنی مانند سنگ آهن - اورانیم - زغال سنگ
- د- برخورداری از منابع عظیم انرژی‌های تجدیدپذیر (انرژی بادی و خورشیدی)

اگر موارد دیگری به نظرتان می‌رسد، آن را نام ببرید: .....

آیا می‌دانید استان یزد چهارمین استان از نظر وسعت، بعد از استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان و خراسان رضوی است؟



نمودار ۱-۱- مقایسه مساحت استان یزد با استان‌های وسیع کشور

### فعالیت



- ۱- با توجه به شکل ۱-۱ همسایه‌های استان یزد را مشخص و نام‌گذاری کنید.
- ۲- هر یک از شهرستان‌های اردکان - ابرکوه - بهاباد با کدام یک از استان‌های کشور همسایه است؟



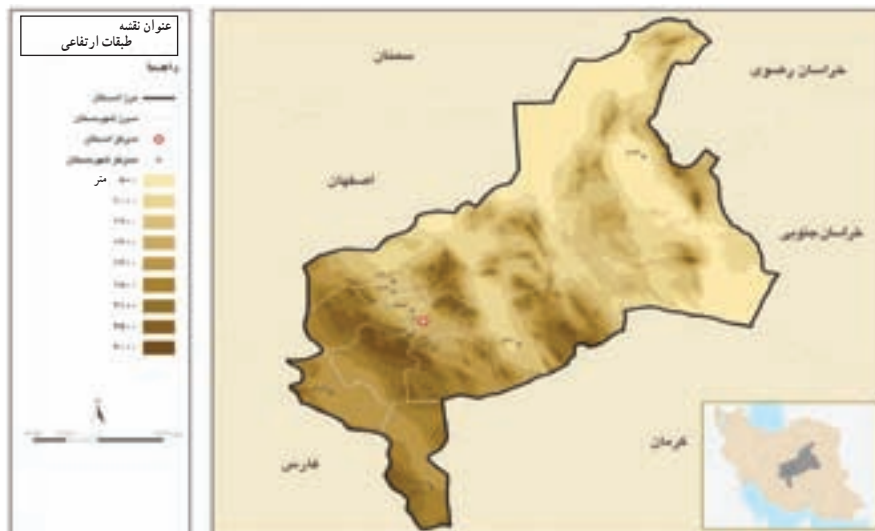
## درس دوم ناهمواری های استان و چگونگی شکل گیری آن ها

ناهمواری های استان یزد، نتیجه فعالیت نیروهای درونی و بیرونی زمین در دوره های مختلف زمین شناسی است. از نظر زمین شناسی، قدیمی ترین سنگ های استان یزد از نوع دگرگونی مربوط به دوره پرکامبرین (حدود ۵۷۰ میلیون سال قبل) است و جدیدترین تشکیلات شامل رسوبات بادی و آبی بیابان ها، مخروط افکنه ها و پادگانه های آبرفتی مربوط به دوره کواترن (حدود دو میلیون سال پیش تاکنون) است. پادگانه های آبرفتی اغلب محل تمرکز روستاهای استان است، پهنه های هموار استان نیز به صورت دشت های وسیع مشاهده می شود که در برخی از آن ها به دلیل شیب کم، وجود منابع آب زیرزمینی و خاک نسبتاً حاصل خیز، زمین های کشاورزی شهرها و روستاهای متعدد استقرار یافته اند.

### سیمای ظاهری ناهمواری های استان یزد

به شکل ۱-۲ نگاه کنید. آیا تمام سرزمین های استان یزد از نظر ناهمواری یکسان است؟ چرا؟ در این درس شما با ناهمواری های استان یزد آشنا می شوید. به طور کلی ناهمواری های استان یزد را می توان به دو دسته تقسیم کرد:

الف - مناطق کوهستانی  
ب - دشت ها و بیابان های استان یزد



شکل ۱-۲- نقشه ناهمواری های استان یزد

## جغرافیای طبیعی استان

مناطق کوهستانی: مناطق کوهستانی استان را می‌توان به دو دسته کوهستان‌های بلند و کوهستان‌های کم ارتفاع تقسیم کرد. این کوهستان‌ها ادامه رشته کوه‌های مرکزی ایران با جهت شمال غربی – جنوب شرقی است.

**الف) ناحیه کوهستانی بلند:** ناحیه کوهستان‌های بلند که همان رشته کوه‌های شیرکوه می‌باشد، در سمت جنوب و جنوب غربی استان یزد قرار دارد. این کوه‌ها از ۵۵ کیلومتری غرب شهر یزد آغاز و تا ۷۳ کیلومتری جنوب شرقی آن امتداد یافته است. مساحت کوهستان شیرکوه معادل ۳۰۰۰ کیلومتر مربع و پهنای آن نیز بین ۱۰ تا ۴۰ کیلومتر متغیر است. ارتفاع بلندترین قله شیرکوه به ۴۰۵۵ متر می‌رسد.

### بیشتر بدانیم



- از ویژگی‌های رشته کوه شیرکوه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
- سن این کوه‌ها مربوط به دوره ژوراسیک (حدود ۱۸ میلیون سال قبل) است.
- جهت این رشته کوه‌ها از شمال غرب به جنوب شرق است.
- بلندترین رشته کوه استان یزد را تشکیل می‌دهد.
- این رشته کوه باعث اعتدال دمای هوای سرزمین‌های اطراف شده است.



شکل ۳-۱- شیرکوه یزد بلندترین نقطه استان یزد



ب- کوه‌های کم‌ارتفاع: این کوهستان‌ها شامل کوه‌های خراتق (اردکان) باجگان (بهباد) و کوه‌های شتری (طبس) است. ارتفاع این کوه‌ها نسبت به شیرکوه کمتر است و بارندگی کمتری در آن منطقه رخ می‌دهد؛ مانند کوه‌های خراتق، که بلندترین نقطه آن کوه دُرید با ارتفاع ۳۱۵۸ متر است. مهم‌ترین نقش این کوه‌ها اعتدال دما و تأمین منابع آب دشت‌های همجوار خود است.

## آیا می‌دانید

که در سطح استان کوه‌های منفردی به طور پراکنده وجود دارد که جزء ارتفاعات مرکزی ایران می‌باشد. کوه تاریخی ارنان نیز جزء این کوه‌ها محسوب می‌شود.



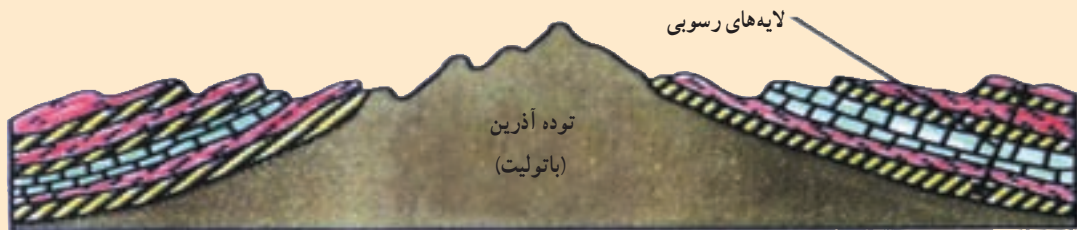
شکل ۴-۱- کوه تاریخی ارنان مهریز



شکل ۶-۱- کوه‌های خراتق در شهرستان اردکان



شکل ۵-۱- کوه‌های قطروم در شهرستان بافق



شکل ۷-۱

### آیا می‌دانید شیرکوه یزد چگونه پدید آمده است؟

محل شیرکوه یزد ابتدا دریا بوده است. در دوره ژوراسیک، نفوذ مواد مذاب (ماگما) در میان سنگ‌های رسوبی کف دریا سبب عقب‌نشینی آب دریا و ظاهر شدن شیرکوه شده است. جنس این سنگ‌های نفوذی عمدتاً از گرانیت است. در اثر ایجاد شکاف‌های عمیق در پوسته قاره‌ای زمین، مواد مذاب به داخل آن نفوذ کرده و در زیر رسوبات در اثر مرور زمان سرد شده است، سپس فرسایش آب جاری رسوبات رویی (سنگ‌های آهکی) را جابجا کرده و سنگ‌های گرانیت (آذرین درونی) در سطح زمین ظاهر شده است.

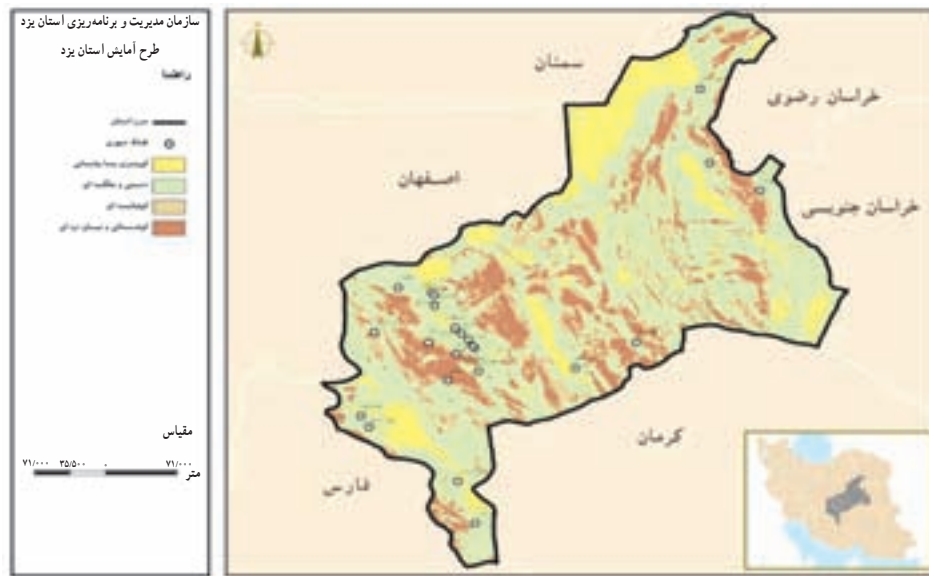


شکل ۸-۱- تصویر ماهواره‌ای از بخش شمالی رشته کوه شیرکوه، دشت ابراهیم آباد. در جنوب غربی تصویر، شهر مهریز و گسل بغداد آباد با علامت ↓ مشخص شده است.



## دشت‌های استان یزد

در بین کوه‌های استان، دشت‌های بیابانی قرار دارد که بخش اعظمی از استان یزد را شامل می‌شود (حدود ۵۰ درصد). این دشت‌ها عبارتند از :  
 دشت یزد، اردکان، دشت ابرکوه، دشت بافق، دشت بهاباد، دشت هرات و مروست، دشت طبس.



شکل ۹-۱- نقشه پراکندگی دشت‌های استان و سکونتگاه‌های شهری

از ویژگی‌های غالب این دشت‌ها، کمی ارتفاع آن‌ها است. برخی از این دشت‌ها را خاک‌های نرم و فرسایش یافته بادی پوشانده است و به آن‌ها چهره کویری داده است. در برخی از این دشت‌ها نیز به دلیل کمبود آب با حفر قنات و یا چاه‌های عمیق و نیمه عمیق امکان فعالیت کشاورزی محدودی فراهم شده است. دشت‌های ابرکوه، هرات، مروست، بهادران، بهاباد، دشت یزد اردکان، دشت طبس، یزد - اردکان، علی آباد، ارنان، ندوشن، هرات، پشتکوه، نیر، دهشیر، بافق، قطروم و خراق از این جمله‌اند.  
 مخروط افکنه‌های متعددی در محدوده دشت‌ها وجود دارد که شیب آن‌ها بین ۵/۰ تا ۱۵ درصد است. شوره زارها، ماسه زارها و ریگزارها قسمت‌های وسیعی از دشت‌های مذکور را می‌پوشاند.

## بیشتر بدانیم



بخش‌هایی از سطح دشت‌های کم ارتفاع را کویرهایی در بر گرفته‌اند. این کویرها عبارت‌اند از :  
 کویر ابرقو، کویر هرات و مروست، کویر سیاه کوه، کویر کلوت، کویر زرین، کویر درانجیر، کویر الله آباد، کویر ساغند کفه مهدی آباد و کفه طاقستان و بخشی از دشت کویر در منتهی‌الیه شمال استان یزد.



## جغرافیای طبیعی استان



شکل ۱۱-۱- کشاورزی در دشت یزد اردکان



شکل ۱۰-۱- مزارع کنجد در دشت دستگردان، طبس



شکل ۱۲-۱- نمونه‌ای از دشت‌های کویری استان

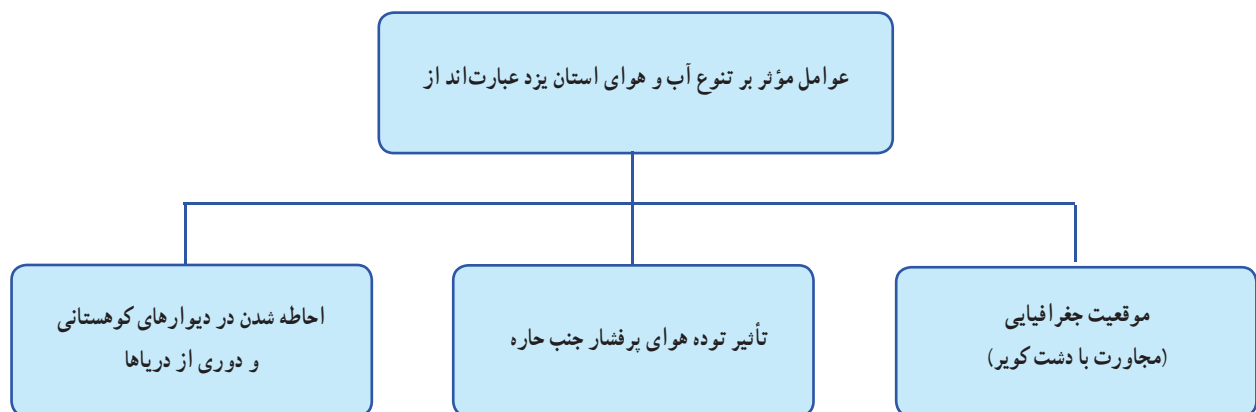


## درس سوم آب و هوای استان

### آب و هوای استان یزد

با توجه به موقعیت جغرافیایی استان که در درس اول به آن اشاره شد، شرایط آب و هوای استان یزد تابع آب و هوای فلات مرکزی ایران است. علاوه بر این شرایط محلی مانند ارتفاعات شیرکوه توانسته است تا شعاع نسبتاً وسیعی آب و هوای منطقه را تحت تأثیر عوامل مثبت خود قرار دهد و تا حدودی دما و بارش را متعادل گرداند.

آب و هوای استان یزد از نوع گرم و خشک است که با توجه به نقش عوامل محلی می‌توان آن را به دو نوع فرعی تقسیم کرد.  
الف - نواحی کوهستانی با تابستان‌های معتدل و زمستان‌های نسبتاً سرد و طولانی  
ب - نواحی دشت‌ها با تابستان‌های بسیار گرم و خشک و زمستان‌های کوتاه



توده‌های هوای مرطوب وارد شده به منطقه پس از طی مسافت زیادی بر روی خشکی‌ها، مقدار زیادی از رطوبت خود را از دست می‌دهند و باعث بارندگی محدودی در استان می‌شوند.

نزولات جوی استان به علت موقعیت طبیعی و خصوصیات ژئومورفولوژیک نوسان زیادی دارد. کمتر از ۵۰ میلی‌متر در مناطق کویری شمال استان و کمتر از ۵۰۰ میلی‌متر در ارتفاعات استان است.

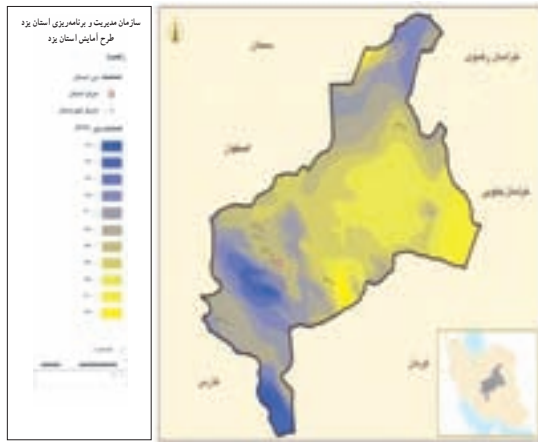
از ویژگی‌های آب و هوای استان یزد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف - بارندگی کم و نامنظم و اغلب شدید که مقدار آن به ۶۵ میلی‌متر در شهر یزد و در سطح استان به ۱۰۸ میلی‌متر می‌رسد.

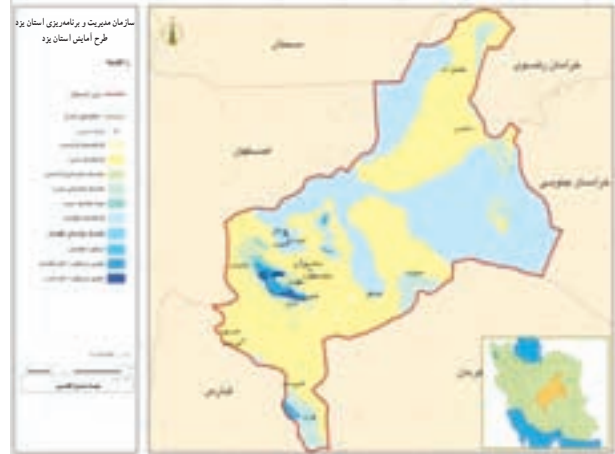
ب - اختلاف زیاد بین شب و روز و گرم‌ترین و سردترین ماه سال زیاد است (بیشترین ۴۷ درجه و کمترین ۲۰- درجه).

ج - تبخیر زیاد (حداکثر به ۴۲۰۰ میلی‌متر در سال می‌رسد).

## جغرافیای طبیعی استان



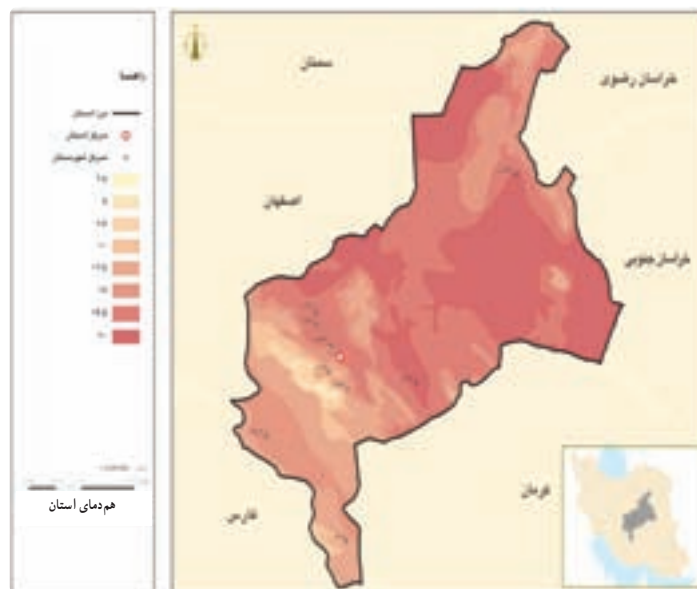
شکل ۱۴-۱- نقشه هم تبخیر استان



شکل ۱۳-۱- نقشه طبقه بندی اقلیم استان

### بیشتر بدانیم

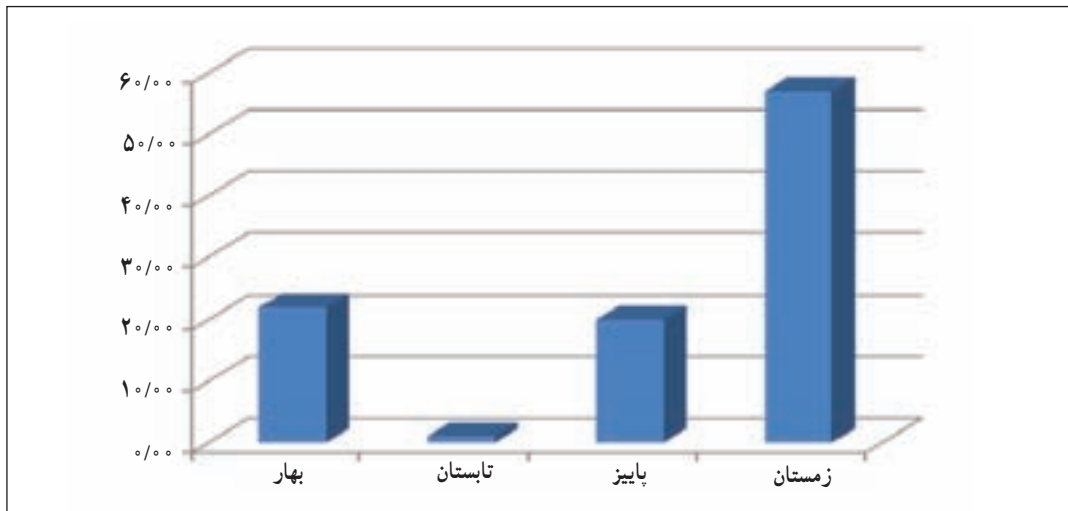
میانگین دمای سالانه در استان یزد  $18/8$  درجه سانتی گراد است. طی دوره چهل ساله گرم ترین سال  $1377$  هجری شمسی با میانگین دمای  $20/5$  درجه سانتی گراد و سردترین سال  $1350$  هجری شمسی با میانگین دمای  $17/4$  درجه سانتی گراد بوده است. حداکثر مطلق دما معادل  $47$  درجه سانتی گراد در سال  $1360$  و حداقل مطلق دما معادل  $20-$  درجه سانتی گراد در سال  $1341$  هجری شمسی (دی ماه) بوده است. شکل ۱۵-۱ نقشه هم دمای استان یزد را نشان می دهد.



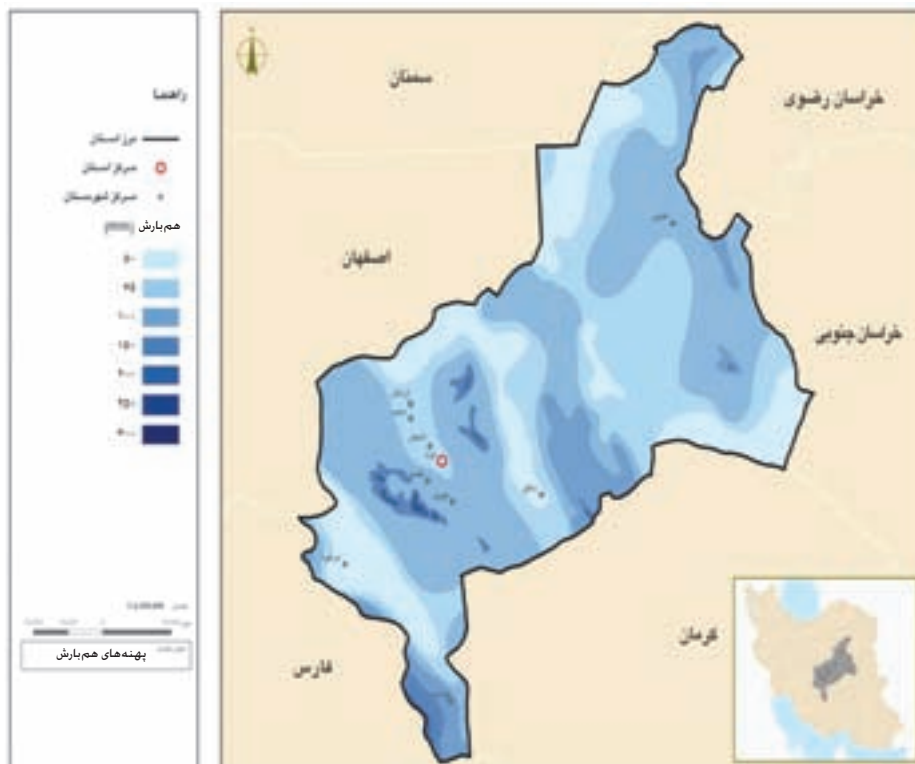
شکل ۱۵-۱- نقشه هم دمای استان یزد



براساس نقشه هم‌بارش استان، میانگین بارندگی سالانه ایستگاه سینوپتیک یزد ۶۰ میلی‌متر و میانگین بارش سالانه استان ۹۳ میلی‌متر محاسبه شده است. ۵۷ درصد بارندگی در زمستان، ۲۲ درصد در بهار، ۲۰ درصد در پاییز و یک درصد بقیه در تابستان صورت می‌گیرد. حداکثر احتمال وقوع بارندگی مربوط به ماه ژانویه (دی ماه) است.



نمودار ۱-۲- بارندگی استان یزد براساس درصد



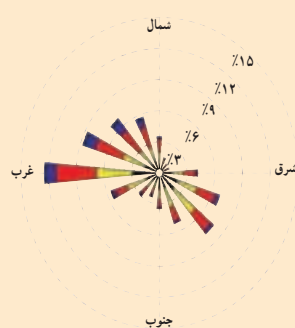
شکل ۱-۱۶- نقشه هم‌بارش استان یزد

## بیشتر بدانیم

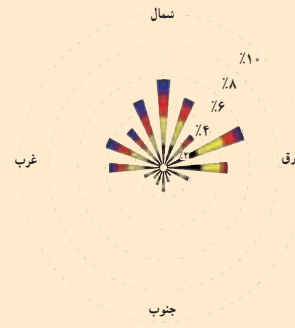
میانگین حداکثر نم نسبی در استان ۵۳ درصد است که در دی ماه به وجود می آید و به تدریج کاهش می یابد تا در تیرماه به حداقل ۱۷ درصد می رسد. بعد از تیرماه رفته رفته، میزان رطوبت نسبی افزایش می یابد و دوباره در ماه دی به حداکثر خود می رسد.

## بیشتر بدانیم

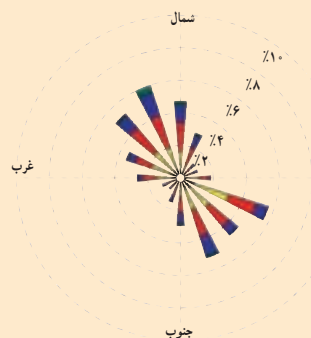
جهت باد غالب شمال غربی (۳۱۵) درجه و سرعت غالب ۹/۴ نات (۴/۷ متر بر ثانیه)؛ حداکثر سرعت باد غالب مربوط به ماه های فروردین و اردیبهشت با مقادیر ۱۰/۴ نات (۵/۳ متر بر ثانیه) و ۱۰/۳ نات (۵/۲ متر بر ثانیه) است، جهت آن نیز شمال غربی است. از کل دیده بانی های انجام شده در ۴۲/۵ درصد آن هوا آرام بوده است. نمودار ۱-۳ گلباد جهات مختلف باد در استان یزد را نشان می دهد.



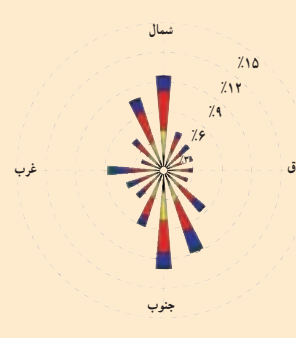
گلباد شهر یزد (در مرکز استان)



گلباد شهر طبس (در شمال استان)



گلباد شهر بافق (در شرق استان)



گلباد شهر مروست (در جنوب استان)

نمودار ۱-۳ گلباد استان یزد



بیشترین ساعات آفتابی مربوط به ماه‌های گرم سال (تیر و مرداد) و کمترین آن به ماه‌های آذر و دی است. کمترین پوشش ابرناکی با بیشترین ساعات آفتابی هماهنگ و همزمان است. عواملی چون پوشش گیاهی فقیر و وزش باد شدید به شدت چهره زمین را دگرگون کرده‌اند. از آثار فرسایش بادی در منطقه می‌توان به وجود تپه‌های ماسه‌ای از نوع برخان؛ رگ یا سنگ فرش بیابان و کوه ریگ‌ها اشاره کرد.



شکل ۱۸-۱- سنگ‌فرش بیابان (رگ)



شکل ۱۷-۱- تپه‌های ماسه‌ای هلالی شکل (برخان)

## نقش آب و هوا در زندگی مردم استان یزد

آب و هوا یکی از پدیده‌های مهم طبیعی در زندگی مردم کره زمین به‌شمار می‌رود. در استان یزد نیز به دلیل وجود آب و هوای گرم و خشک مردم این منطقه در طول تاریخ سعی کرده‌اند که با وضعیت آب و هوایی حاکم بر آن به نوعی سازگاری پیدا کنند. آب و هوای استان یزد سبب احداث سکونت‌گاه‌های منطبق با شرایط اقلیمی منطقه شده است. شیوه‌های معماری سنتی در استان متأثر از آب و هوای این منطقه است؛ به طوری که سقف خانه‌ها به شکل گنبدی شکل ساخته شده و قطر دیوارها زیاد است تا در زمان سرما و گرما مانع نفوذ هوای سرد یا گرم به داخل ساختمان شود. وجود حوض در میان خانه و چند اصله درخت در اطراف آن، باعث شده که تا حدودی از گرمای طاقت فرسای تابستان جلوگیری نماید. از دیگر روش‌های سازش انسان با آب و هوای گرم و خشک ساخت آب انبارها و یخچال‌ها در این مناطق است. همچنین آب و هوا با کشاورزی در استان یزد رابطه تنگاتنگی دارد. از این رو کاشت انواع محصولات سازگار با آب و هوای استان مانند پسته، خرما، گندم، جو، انار و زعفران، در این منطقه معمول است.



شکل ۱۹-۱- نمونه‌ای از خانه‌های قدیمی متناسب با آب و هوای استان



### جنگل و مرتع

تنوع و توزیع گونه‌های گیاهی به عوامل مهمی چون شرایط اقلیمی، نوع خاک، پستی و بلندی و دسترسی به منابع آب و از همه مهم‌تر فعالیت‌های انسانی بستگی دارد. شرایط اقلیمی استان یزد مؤید وجود آب و هوای بسیار خشک، خشک، و در سطوح بسیار کوچکی نیمه خشک در این محدوده است. ارتفاعات شیرکوه در این میان آثار مثبت و کویرهای نمک، شنزارها، کفه‌های نمکی و... آثار منفی بر اقلیم استان گذارده‌اند؛ به طوری که شناخت عوامل فوق می‌تواند به شناخت گونه‌های گیاهی مستعد، و رشد و گسترش آنها در هر پهنه کمک کند.

با توجه به شرایط اقلیمی گرم و خشک و کویری حاکم بر استان یزد، درصد زیادی از مساحت استان، اراضی لخت و فاقد پوشش گیاهی است و بخش کمی از آن را اراضی جنگلی تشکیل می‌دهد.

**جنگل دست کاشت:** به عرصه‌هایی گفته می‌شود که دارای پوشش درختچه‌ای و درختی دست کاشت باشد. در استان گونه‌های مختلف درختان و درختچه‌هایی به این منظور کاشته می‌شوند که دارای ویژگی‌هایی از لحاظ مقاومت در برابر خشکی و شوری‌اند. بیشترین میزان جنگل‌های دست کاشت مربوط به طرح تثبیت شن و بیابان زدایی است که از گونه‌های تاغ و گز و آتریپلکس (اسفناج وحشی) استفاده شده است.

انواع پوشش‌های جنگلی استان شامل جنگل‌های طبیعی نیمه‌انبوه، تنک، بیشه‌زارها و درختچه‌زارها و همچنین جنگل‌های دست کاشت است و به دلیل برداشت‌های بی‌رویه از درختان جنگلی در سال‌های گذشته، نه تنها دیگر اثری از جنگل‌های انبوه استان به جا نمانده، بلکه از وسعت عرصه‌های جنگلی نیمه‌انبوه آن نیز به شدت کاسته شده است.

**جنگل‌های طبیعی شاخص استان شامل:** جنگل بنه و بادام کوهی شهرستان خاتم، جنگل ارس باجگان بافق، جنگل سنو (گونه درخت زبان گنجشک) طبس، جنگل بادام کوهی طبس و جنگل‌های بادام کوهی پراکنده در مناطق مختلف استان و تاغزارهای طبیعی و دست کاشت در شهرستان‌های صدوق، ابرکوه، طبس، میبد و خاتم می‌شود.



## بیشتر بدانیم



**جنگل باغ شادی (بنه و بادام) هرات:** منطقه جنگلی باغ شادی در جنوبی‌ترین نقطه استان یزد در شهرستان خاتم واقع شده است و از لحاظ نوع، ترکیب و وسعت در استان منحصر به فرد است ولی به دلیل شرایط اکولوژیک حساس و شکننده منطقه، و فشار بی‌امان و بسیار زیاد از سوی صاحبان دام‌ها، خسارات جبران‌ناپذیری به گونه‌های با ارزش بنه و بادام منطقه وارد آمده است.

**جنگل ارس باجگان:** منطقه جنگلی ارس باجگان در ارتفاعات و دامنه جنوبی کوه باجگان شهرستان بافق واقع شده است. درخت ارس درختی است از نظر اکولوژیکی و شرایط زیستی معمولاً در مناطق مرتفع و صعب‌العبور رشد می‌کند.

**جنگل سنو در طبس:** این جنگل در ۲۴ کیلومتری شهرستان طبس واقع شده است و بیشتر اراضی این منطقه، کوهستانی است و ارتفاعات صعب‌العبوری دارد. در شهریور ماه ۱۳۷۵ هنگام بازدید مرحوم دکتر جوانشیر (یکی از گیاه‌شناسان بزرگ ایران) از رستنی‌های اطراف دامنه کوه شتری در شرق طبس، چوبدستی یکی از روستاییان توجه ایشان را جلب می‌کند که آن را با نام محلی سنومی می‌خواندند. آثار جوانه‌های روی آن نشان می‌داد که چوب گونه‌ای از زبان گنجشک است. این گونه جنگلی به صورت انحصاری در شرق کشور فقط در این منطقه وجود دارد.



شکل ۲۱-۱- جنگل‌های بنه استان



شکل ۲۰-۱- چشم‌اندازی از جنگل باغ نادای، شهرستان خاتم

## مراتع استان

شرایط طبیعی و محیطی حاکم بر منطقه در کنار عواملی همچون کمبود دسترسی به منابع آب مناسب، خشکی محیط و شوری خاک، موجب پیدایش و گسترش جوامع گیاهی خاصی در سطح استان (عمدتاً مرتعی) شده است. این مراتع اغلب شامل گیاهان

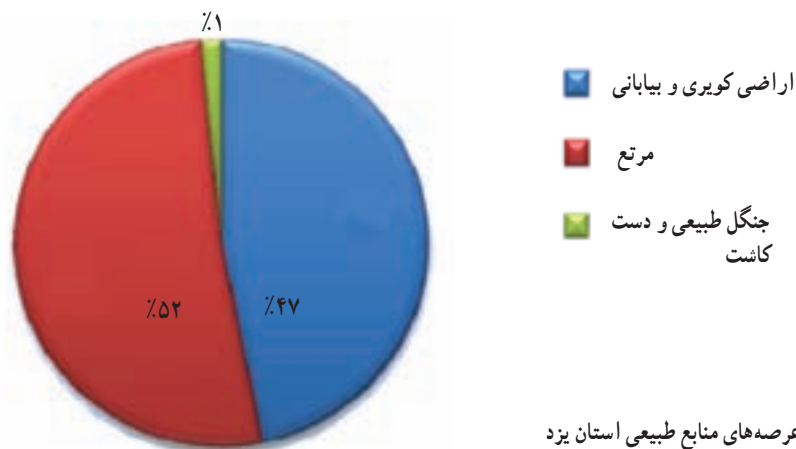


## جغرافیای طبیعی استان

شورپسند و گچ دوست است. میزان علوفه مراتع به عنوان بزرگ‌ترین منبع تغذیه دام‌ها در سیستم دامداری سنتی به ویژه دام‌های کوچک، حائز اهمیت است. مراتع استان به دلیل اهمیت‌های اکولوژیکی و اقتصادی نظیر تولید علوفه، تولید محصولات فرعی مرتعی، ایجاد اشتغال و نیز چشم‌اندازهای طبیعی و تفرجگاهی ارزشی حیاتی برای حفظ محیط زیست دارد. مراتع استان یزد به لحاظ پوشش گیاهی دارای سه وضعیت خوب، متوسط و ضعیف است.

### بیشتر بدانیم

مهم‌ترین گونه‌های موجود در این مراتع را درمنه، قیچ، گون و علف شور تشکیل می‌دهد. پوشش گیاهی نقش مهمی در حفاظت آب و خاک دارد، لذا به منظور جلوگیری از روند تخریب مراتع، ساماندهی بهره برداران آن و فراهم نمودن زمینه مشارکت آن‌ها در امر حفظ، اصلاح و توسعه مراتع اداره منابع طبیعی استان اقدامات خوبی را انجام داده است.



عرصه‌های منابع طبیعی استان یزد

نمودار ۴-۱- اراضی استان به درصد

منابع طبیعی هر جامعه‌ای ثروت آن جامعه و میراثی است که باید برای آیندگان باقی بماند. از آثار مستقیم وجود این عرصه‌های طبیعی می‌توان به مواردی چون: ذخیره آب، تولید فرعی محصولات جنگلی و مرتعی و تعلیف دام‌ها، اشاره کرد.

آثار غیر مستقیم مراتع عبارت‌اند از:

- تغذیه آب‌های زیرزمینی و جلوگیری از وقوع سیلاب
- حفاظت خاک و جلوگیری از فرسایش آن در برابر حرکت ماسه‌های روان
- ایجاد اشتغال
- ارزش تفرجگاهی
- بهبود محیط زیست



## بیشتر بدانیم



عوامل مؤثر بر تخریب پوشش گیاهی استان

- چرای بی‌رویه دام‌ها
- بوته‌کشی و قطع درختان
- شخم نامناسب زمین
- بهره‌برداری نامناسب از معادن و تخریب عرصه‌های مرتعی و جنگلی
- تغییر نادرست و بی‌رویه کاربری اراضی جنگل و مرتع به اراضی کشاورزی و یا اراضی بدون پوشش گیاهی و گسترش شهری
- خشکسالی‌های مداوم



شکل ۲۳-۱- گیاهان خودرو در مراتع دهنوون طبس



شکل ۲۲-۱- استحصال آب در مراتع باروش‌های مکانیکی و کاشت بذر بر روی پشته‌های ایجاد شده



شکل ۲۵-۱- مراتع استان در فصل بهار



شکل ۲۴-۱- دشت ریواس از مناظر زیبای فصل بهار در استان یزد



دانش آموزان دربارهٔ پراکندگی نوع پوشش گیاهی در شهرستان‌ها با توجه به نقشهٔ هم‌بارش یزد، تحقیق کنند و علت تفاوت‌های پوشش گیاهی مناطق مختلف با یکدیگر را بررسی کنند و آن را با دبیر خود در میان گذارند.



شکل ۲۶-۱- نقشهٔ پراکندگی عرصه‌های منابع طبیعی استان

### زیست بوم‌های استان (مناطق حفاظت شده)

با توجه به اهمیت منابع طبیعی در حیات اقتصادی استان یزد، ضرورت احیا و اصلاح آن برای نسل‌های آینده و اهداف و وظایف سازمان حفاظت محیط زیست در جهت حفظ منابع طبیعی، بخش‌هایی از طبیعت که قابلیت باروری و احیا دارد و از خصوصیات منحصر به فرد از نظر زیبایی و تنوع گونه‌های گیاهی و جانوری برخوردار است، با عناوینی چون: منطقهٔ حفاظت شده، پناهگاه حیات وحش و منطقهٔ شکار ممنوع، در قلمرو استان تحت کنترل و حفاظت قرار گرفته است.

هم‌اکنون استان یزد، علی‌رغم محدودیت‌های جغرافیایی و شرایط سخت اکولوژیک و طبیعی، از نظر سرانهٔ حفاظتی از استانداردها و معیارهای جهانی حفاظت فراتر رفته و بیشتر از ۱۸ درصد خاک استان به طور رسمی به عنوان مناطق ذخیره‌گاه‌های طبیعی و حفاظتی تحت مدیریت اداره کل حفاظت محیط زیست قرار دارد. وجود منابع زیستی (گیاهی و جانوری) ویژهٔ مناطق خشک و بیابانی در استان و همچنین گونه‌های نادر و کمیاب و ارزشمند جهانی و گاهی منحصر به فرد در مناطق و شکارگاه‌های استان، از حمایت‌های سازمان‌های جهانی حامی حیات وحش و تنوع زیستی برخوردار است. نام یزد و مناطق حفاظت شدهٔ آن در فهرست رسمی مناطق حفاظت شدهٔ خشک و بیابانی جهان از جایگاه خاصی برخوردار است.



بیشتر بدانیم



## مرکز تحقیقات هویره خاتم

این مرکز در سال ۱۳۸۱ به صورت پایلوت و بر اساس توافقنامه همکاری مشترک مطالعاتی سازمان حفاظت محیط زیست با مرکز ملی تحقیقات حیات وحش عربستان سعودی راه اندازی شد. در حال حاضر و به منظور حمایت از هویره به عنوان گونه در معرض تهدید انقراض و نماد استان یزد، ساختمان مرکز تحقیقات هویره با زیربنای تجهیزات مکفی در داخل زیستگاه قره تپه در شرف راه اندازی می باشد.

## مرکز احیاء جمعیت جبیر

در سال ۱۳۸۷ مرکز مزبور در محوطه ای فنی کشی شده به وسعت ۲۰ هکتار واقع در اراضی دشت آبنار از پناهگاه حیات وحش نایندگان طبری تاسیس گردید. پس از آن ۷ رأس جبیر (با ترکیب جنسی ۲ رأس نر و ۵ رأس ماده) از سایت شیراحمد خراسان رضوی به این مرکز منتقل گردید. که در حال حاضر ۱۰ رأس جبیر با وضعیت مطلوب در سایت مزبور زندگی می کنند.



## مرکز احیاء جمعیت گورخر ایرانی

این مرکز در دامنه های غربی ارتفاعات گوردکوه واقع در منطقه حفاظت شده کلمند بهادران، در سال ۷۶ راه اندازی و با انتقال ۳ رأس گور خر (با ترکیب جنسی ۲ رأس نر و ۱ رأس ماده) از منطقه نوران آغار به کار گرفت. در حال حاضر ۲۲ رأس گور خر در حمایت های این گونه واقع در بلهرستان مزبور زیست می کنند. علاوه بر آن ۶ رأس گورخر از این مرکز به حمایت گور خر واقع در پارک ملی خیر استان کرمان منتقل شده است.



## مرکز احیاء جمعیت گوزن زرد ایرانی

به منظور معرفی این گونه زیبا و با شکوه به جنگل های باغ شادری - محدوده ای به وسعت ۳۰۰ هکتار در منطقه حفاظت شده باغ شادری فنی کشی و در اردیبهشت سال ۱۳۸۵، ۶ رأس گوزن زرد (با ترکیب جنسی ۲ رأس نر و ۴ رأس ماده) از دشت ناز بنداری به این مرکز انتقال یافت. جمعیت گوزن های این مرکز در حال حاضر به ۷ رأس رسیده است که در شرایط مطلوبی از نظر جسمی می باشند.



### بیشتر بدانیم



مناطق حفاظت شده و پناهگاه‌های حیات وحش استان یزد عبارت‌اند از :

- پناهگاه حیات وحش دره انجیر و نی باز اردکان
- پناهگاه حیات وحش بوروئیة خاتم
- منطقه شکار ممنوع شیرکوه
- منطقه شکار ممنوع مرور (مابین میبد و صدوق)
- منطقه شکار ممنوع آریز بافق
- منطقه شکار ممنوع کفه تاغستان و کوه‌های عیش و اعلی در شمال شرقی ابرکوه
- منطقه شکار ممنوع باغ شادی در خاتم
- پناهگاه حیات وحش نایبندان طبس : ۱۵۱۶۹۹۴ هکتار (۱۲ درصد)
- منطقه حفاظت شده کالمند - بهادران : ۲۲۹۱۰۷ هکتار (۲/۲ درصد)
- منطقه حفاظت شده کوه بافق : ۸۸۵۲۷ هکتار (۱/۲ درصد)
- منطقه حفاظت شده سیاهکوه اردکان : ۱۹۹۵۱۱ هکتار (۱/۶ درصد)
- منطقه حفاظت شده باغ شادی خاتم : ۸۵۸۹ هکتار

### پوشش گیاهی استان یزد

تاکنون ۸۷۵ گونه گیاهی در استان شناسایی شده است، برخی از این گیاهان به‌ویژه گیاهان دارویی از صادرات مهم استان می‌باشد که مهم‌ترین آنها شامل :

درمنه دشتی، درمنه کوهی، قیچ، ترات (رمس)، گون، بادام کوهی، ارس، اشنان، گز، تاغ، انقوزه هستند.



شکل ۲۷-۱- تنوع گیاهان خودرو یکی از ویژگی‌های کم‌نظیر استان



## بیشتر بدانیم



### معرفی چند منطقه حفاظت شده

**پارک ملی سیاهکوه** : پارک ملی سیاهکوه در محدودهٔ بین استان‌های یزد - اصفهان و در نزدیکی یکی از وسیع‌ترین بیابان‌های ایران واقع شده است. علاوه بر آن اکوسیستم‌های متنوعی نظیر کویر، نمکزار، بیابان، استپ و کوهستان در این پارک دیده می‌شود.

از پستانداران منطقهٔ سیاهکوه می‌توان به کل و بز، قوچ و میش، آهو، جبیر، گرگ، روباه معمولی، شاه روباه، پلنگ، یوزپلنگ، کاراکال، کفتار، دوپای کوچک و پاسواکی اشاره کرد. علاوه بر آن تاکنون ۳۴ گونه پرنده در پارک ملی سیاهکوه، شناسایی شده است.

**پناهگاه حیات وحش بوروئیه خاتم** : در پناهگاه حیات وحش بوروئیه ۹۶ گونه گیاهی و ۲۴ گونه پستاندار شناسایی شده است. از این تعداد هفت گونه که در اولویت‌های حفاظتی منطقه در ایران و جهان مطرح است، قرار دارند. زیستگاه‌های پستانداران در پناهگاه حیات وحش بوروئیه شامل زیستگاه‌های کوهستانی، جنگلی، تپه ماهور و کوهپایه، دشتی و بیابانی، باغات و... است. فراوانی غارها در پناهگاه حیات وحش بوروئیه به عنوان یکی از اشکال مهم و تأثیرگذار پناه در ارتقای مطلوبیت زیستگاه برای بسیاری از گونه‌های حیات وحش به‌ویژه کفتارها و خفاش‌ها بسیار مؤثر بوده است.

**منطقهٔ حفاظت شده کالمند - بهادران** : منطقهٔ حفاظت شده کالمند - بهادران در ۴۰ کیلومتری جنوب شرقی یزد و در شهرستان مهریز واقع شده است و از نظر تقسیمات اکولوژیک محیط طبیعی دربرگیرنده تمامی عناصر اکولوژیک زیستگاه مهم ایران مرکزی یعنی کوه‌های کم و بیش برهنه، دشت‌های استپی، بیابانی و کویری است. مهم‌ترین گونه‌های پرنده‌ها زیستگاه‌های کوهستانی چون تیهو، چکاوک، کبک و پستانداران وحشی چون کال، بز، قوچ و میش، آهو، پلنگ، کاراکال، یوزپلنگ و گونه‌های گیاهی چون درمنه و قیچ و... را در این زیستگاه می‌توان یافت.



شکل ۲۹-۱- محیط زیست یزد (پرنده‌گان)



شکل ۲۸-۱- کاراکال (گره وحشی)

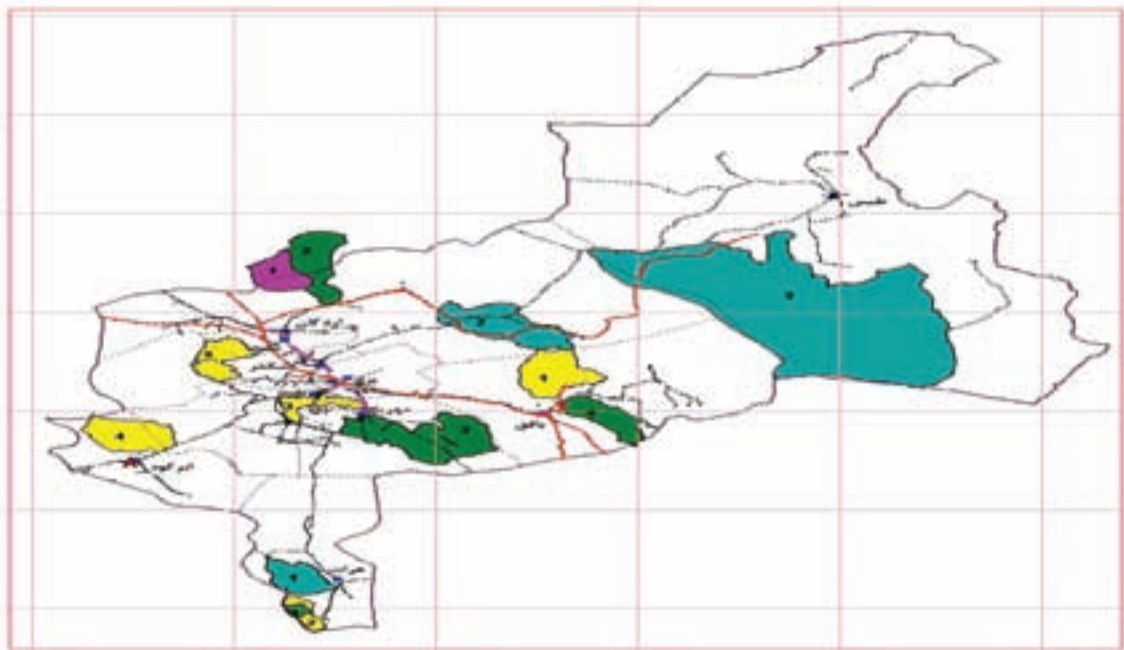
## جغرافیای طبیعی استان



شکل ۳۱-۱ منطقه حفاظت شده بوروئیه



شکل ۳۰-۱ منطقه حفاظت شده جنگل شادی خاتم



شکل ۳۲-۱ نقشه پراکندگی مناطق حفاظت شده استان یزد



## منابع آب در استان

منابع آبی سطحی: استان یزد از منابع آب سطحی قابل توجهی برخوردار نیست. از دلایل مؤثر در این وضعیت می توان به کمی بارندگی، بالا بودن درجه حرارت و تبخیر بسیار شدید اشاره کرد. در واقع جریان های دائمی استان به گستره شرقی و جنوبی استان محدود می شود. از این رو، آب های سطحی دائمی استان تنها رودخانه های بوانات و خوانسار اعظم در هرات و مرو است که آب این رودخانه ها در دشت مروست به مصرف آبیاری می رسد و بقیه آن به سفره آب زیرزمینی نفوذ می کند. از دیگر رودهای دائمی، رودهای سردرب و کریت در طبس را می توان نام برد که فقط بخشی از آن ها در استان یزد جریان دارند و سرشاخه های این رودخانه ها در استان های دیگر قرار دارند. از مسیل های مهم که دارای جریان های فصلی و سیلابی هستند می توان مسیل فخرآباد، منشاد، تفت، دو کالی در خراتق، کرخنگان در خاتم، نیر و دره بید و از میغان در طبس را نام برد.

منابع آب زیرزمینی استان یزد: به دلیل نقش اساسی منابع آب زیرزمینی در تأمین بخش اعظم نیازهای آبی استان، مطالعه این منابع از اهمیت به سزایی برخوردار است. قبل از انتقال آب از سرچشمه های زاینده رود به استان یزد، مهم ترین منبع تأمین آب مصرفی یزد، آب های زیر زمینی، از طریق حفر چاه های عمیق و نیمه عمیق و قنات ها بوده است این آب ها بیشتر در کشاورزی برای آبیاری زمین های زراعی و آب چاه ها در مصارف شهری و خانگی مورد استفاده قرار می گرفت. افزایش و کاهش میزان آب نیز رابطه نزدیکی با ریزش های جوی داشت.



شکل ۳۳-۱- نقشه براکنندگی جریان آب های سطحی استان



## جغرافیای طبیعی استان

رشته کوه شیرکوه و سایر ارتفاعات پراکنده در استان، سرچشمه رودها و منابع آب زیرزمینی اند. مهم ترین، بزرگ ترین و غنی ترین حوضه آب زیرزمینی از نظر ذخایر آبی حوضه دشت یزد - اردکان است. که ۸۰ درصد از ذخایر آبی را در خود جای داده است و سرچشمه آن رشته کوه های شیرکوه است.

متأسفانه با افزایش حفاری های مجاز و غیر مجاز و برداشت بیش از حد آب از سفره های زیرزمینی، این تعادل به هم خورده و افت سطح آب های زیرزمینی به وضعیت بحرانی رسیده است. با کاهش بارش و تبخیر شدید، تغذیه منابع آب زیرزمینی در دشت ها انجام نمی گیرد و تنها محل تغذیه سفره های آب این دشت ها، ارتفاعات، مخروط افکنه ها و پای دامنه هاست.

جدول ۱-۱- تعداد منابع آب زیرزمینی استان در سال آبی ۸۸-۱۳۸۷

تعداد چاه ها	تعداد چشمه ها	تعداد قنوات	تعداد کل منابع آب زیرزمینی
۴۲۶۷	۵۳۸	۳۱۳۸	۷۹۴۳

بخش اعظم آب های زیرزمینی، در رسوبات آبرفتی ذخیره شده اند. منابع آب ذخیره شده در لایه های کارستیک (آهکی) کیفیت بالاتر و مناسبی از نظر تأمین آب شرب هستند.

### بیشتر بدانیم



شکل ۳۴-۱

چشمه های استان دارای منشاء آبرفتی است که در اثر نفوذ جریان های سطحی و نفوذ نزولات جوی در ارتفاعات، از طریق گسل ها، شکستگی ها و دیگر معابر زیرزمینی، در سطح تماس کوه و دشت دیده می شود؛ نظیر چشمه های غربال ییز.

جدول ۱-۲- میزان بهره برداری از منابع آب استان در سال آبی ۸۸-۱۳۸۷ به میلیون مترمکعب

چاه	چشمه	قنات	جمع کل تخلیه
۱۱۲۲/۰۹	۳۴/۷۴	۲۷۴/۱۹	۱۴۳۱/۰۲



## بیشتر بدانیم

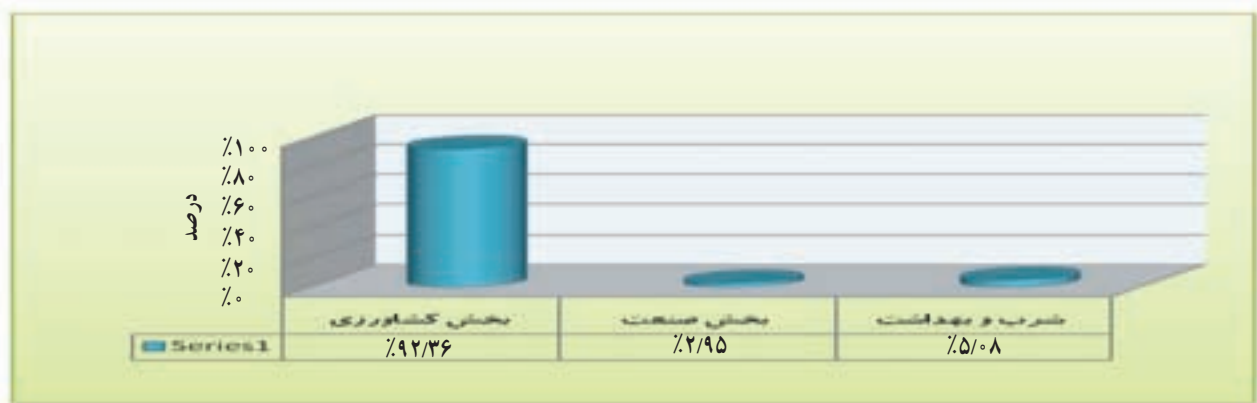


گسل مهریز (بغداد آباد) آب دشت ابراهیم آباد را به ناحیه مهریز منتقل می‌کند. مهم‌ترین چشمه مهریز، چشمه غریبال بیز است که از امتداد کوه‌های شیرکوه سرچشمه گرفته و تفرج‌گاه بسیار زیبایی را برای مردم این شهرستان به وجود آورده است.

## بیشتر بدانیم



دشت یزد - اردکان منطقه اصلی استان یزد را از نظر جمعیت و فعالیت اقتصادی تشکیل می‌دهد. منابع اصلی آب‌های زیرزمینی استان یزد، و مناسب‌ترین مناطق کوهستانی استان (شیرکوه) نیز به این دشت تعلق دارد. دشت یزد - اردکان به صورت چاله تقریباً بسته‌ای است که به خارج راه ندارد و از هر طرف کوه‌ها و ارتفاعات آن را دربر گرفته‌اند. این دشت از شمال - شمال غربی تا نائین و از جنوب - جنوب شرقی تا کفه بهادران امتداد دارد.



نمودار ۵-۱- سهم بخش‌های مختلف اقتصادی استان در مصرف آب‌های زیرزمینی

## فعالیت

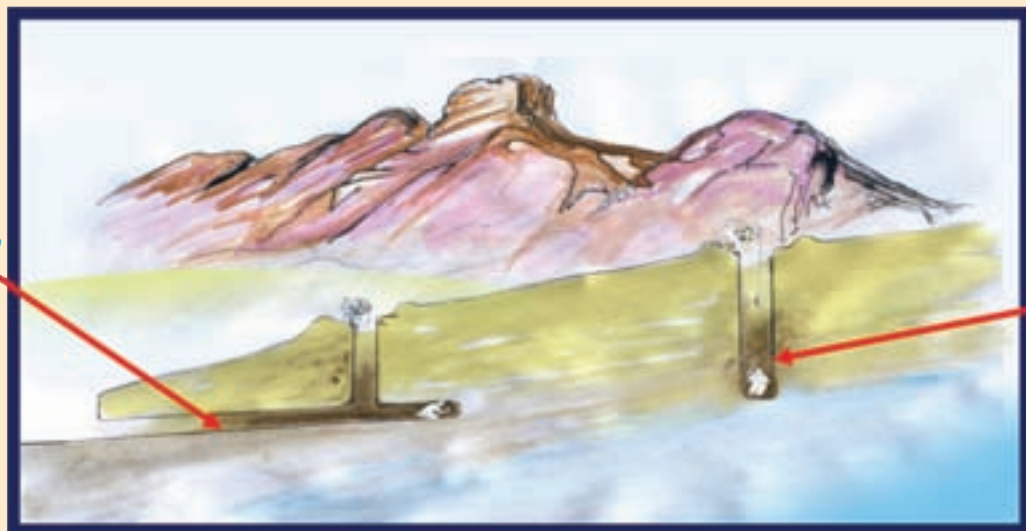


دانش‌آموزان رابطه بین نوع آبیاری در کشاورزی استان و مقدار تلفات آب را بررسی کنند و راه‌حلی را برای کاهش آن ارائه دهند.



قنات در امپراطوری هخامنشی هم وجود داشته است. شهرهایی مانند اکباتان (همدان) و پاسارگارد با استفاده از قنات توانستند آب خود را تأمین کنند و به حیات خود ادامه دهند. استان یزد از لحاظ تعداد قنات در رده هشتم، اما از نظر دبی (آبده) قنات در رده اول در کشور قرار دارد.

قنات زارچ (یکی از طولانی ترین قنات ها در ایران): قنات زارچ قدمت تاریخی بیش از ۳۰۰۰ سال دارد و چند حلقه چاه آن در محل مسجد جامع یزد قرار دارد و نشان می دهد که این قنات قبل از اسلام وجود داشته است. بعد از پذیرش اسلام از سوی مردم یزد، مسجد جامع یزد را در حریم قنات بنا کردند تا از طریق پایاب آن از آب قنات جهت وضو گرفتن برای نماز استفاده شود. این قنات دارای تعدادی چاه های مقطعی مربعی شکل است که در زمان زرتشتیان حفر شده است. بعد از اسلام حفر چاه ها به شکل دایره ای رایج شده است. مظهر این قنات در شهر زارچ و طول آن بیش از ۷۱ کیلومتر می باشد.



شکل ۳۵-۱- نیمرخی از ساختمان یک قنات به عنوان یکی از سازه های عجیب جهان

سازه های آبی باستانی در استان یزد: قنات یکی از سازه های شگفت انگیزی است که بشر برای دست یابی به آب های زیرزمینی ابداع کرده است. قنات یا کاریز عبارت است از راهرو (تونل) زیرزمینی طولانی که آب های زیرزمینی را بدون استفاده از هیچ گونه دستگاهی و تنها به کمک شیب زمین، به سطح زمین هدایت می کند.



شکل ۳۷-۱- پایاب



شکل ۳۶-۱- آسیاب آبی تفت



شکل ۳۹-۱- بل انتقال آب قنات بر روی رود دوکالی خراتق



شکل ۳۸-۱- آب انبار

عوامل مؤثر در افت سطح آب‌های زیرزمینی: با رشد کانون‌های جمعیتی، بالا رفتن شاخص‌های بهداشتی، گسترش انواع فعالیت‌های کشاورزی، صنعتی و...، استان یزد به تدریج با روند صعودی مصرف آب مواجه شده است؛ به طوری که هم‌اکنون به دلیل برهم خوردن تعادل‌های هیدرولوژیکی منابع آب زیرزمینی، با کاهش شدید منابع آب روبه‌روست.

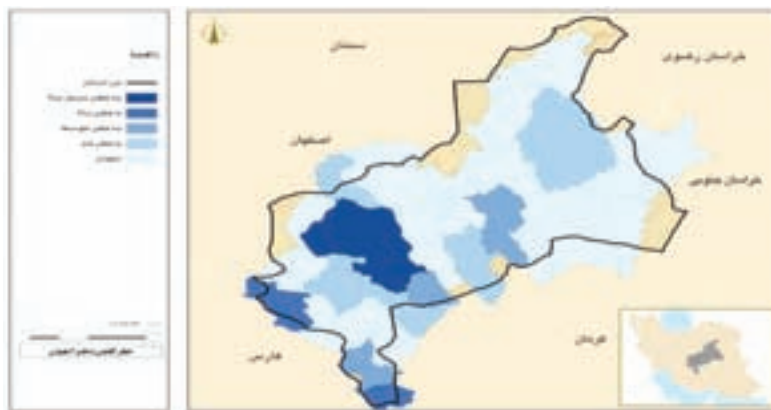
### بیشتر بدانیم



بیشترین برداشت از منابع آب در شهرستان‌هایی که زمین‌های وسیع کشاورزی دارند، صورت می‌گیرد که از علل مهم آن تغییر کشت، پمپاژی رویه آب از چاه‌های عمیق و نیمه عمیق، بی‌توجهی به نگهداری سازه‌های آبی قدیمی مانند قنات‌ها و مرمت آن‌ها و کاهش شدید ریزش‌های جوی در سال‌های اخیر است. در حال حاضر شهرستان‌های خاتم، مهریز و تفت، که به عنوان مراکز کشاورزی استان شناخته شده‌اند، به ترتیب با حدود ۳۴۵/۲، ۳۲۰/۵ و ۳۰۵/۹ میلیون مترمکعب، بیشترین مصرف منابع آب زیرزمینی را دارند.

## منابع تأمین آب در استان یزد

- منابع آب سطحی (سد، آب بند)
- منابع آب زیرزمینی (چاه، قنات، چشمه)
- آب انتقالی از حوضه زاینده رود
- طرح باروری ابرها
- طرح اجرایی آبخیز داری
- طرح تصفیه مجدد پساب‌های شهری یزد



شکل ۱-۴۰- نقشه خطر کاهش ذخایر آبخوان‌های استان یزد

## بیشتر بدانیم



شکل ۱-۴۱

طرح انتقال آب به یزد: بهره‌برداری از طرح انتقال آب از حوضه زاینده رود به یزد در اسفندماه سال ۱۳۷۸ آغاز شد و حدود ۱۹۰۰۰ لیتر آب در ثانیه وارد شبکه شهری یزد شد. این آب که پس از تصفیه، مسیر ۳۳۳ کیلومتری از زاینده رود تا شبکه شهری یزد را می‌پیماید، از نظر فیزیکی، شیمیایی و میکروبیولوژیکی تحت آزمایش‌های مداوم قرار دارد و از کیفیت بسیار

مطلوبی برخوردار است. حجم کل آب انتقالی از سرچشمه‌های زاینده رود در سال ۱۳۸۸ به استان یزد ۶۳۰۷۳۷۲۶ میلیون متر مکعب است که آب مورد نیاز شهری و روستایی (یزد میبد و اردکان) و صنایع را تأمین می‌کند. از این حجم آب معادل ۳۳۸۰۲۱۶ میلیون متر مکعب در سال ۱۳۸۸ در بخش صنایع مصرف شده است. گفتنی است، کل حجم آب انتقالی در سال ۱۳۷۸ به استان، معادل ۱۹۰۰۰۰۰ متر مکعب بوده است.



## بیشتر بدانیم



امروزه بشر از آخرین فناوری‌های موجود علمی و عملی موجود برای حل مشکل کم آبی در مناطق خشک و نیمه‌خشک کمک می‌گیرد. که از جمله آنها می‌توان به بارورسازی ابرها، زدودن مه، کاهش تگرگ و کنترل طوفان‌ها در حد امکان اشاره کرد. اما هدف عمده از اجرای این طرح‌ها افزایش میزان بارش باران و برف است. در حال حاضر در ایران سه رادار هواشناسی متعلق به مرکز ملی باروری ابرها و پنج رادار هواشناسی متعلق به سازمان هواشناسی کشور نصب و در حال کار است.

### چرخه کار در باروری ابرها

در طرح باروری ابرها با بررسی تصاویر ماهواره‌ای همه سیستم‌های هوایی که وارد منطقه می‌شوند، شروع می‌شود و در صورت وجود شرایط لازم برای باروری ابر، با انتخاب مناسب‌ترین نقاط جهت عملیات، تعیین نوع مواد باروری و انتخاب بهترین مسیر ورود به ابر نسبت به تزریق مواد باروری اقدام می‌شود. زمان تأثیر مواد تزریقی به ابر حدود ۲۰ دقیقه بعد از تزریق است با توجه به سرعت حرکت ابر، در فاصله ۴۰ تا ۵۰ کیلومتری محل تزریق، آثار بارورسازی نمایان می‌شود. مدت تزریق تأثیر مواد باروری تا حدود ۲ ساعت و دامنه آن تا حدود ۲۵۰ کیلومتر از محل مواد باروری است (این چرخه به طور کامل در تصویر روند اجرای باروری ابرها نمایش داده شده است).



شکل ۴۲-۱

### طرح آبخیزداری

اهداف کلی برنامه آبخیزداری در استان یزد حفظ و بهره‌برداری مناسب از منابع آب و خاک به عنوان دو بستر طبیعی اصلی برای زندگی انسان‌ها و توسعه پایدار است. با توجه به اهمیت آب در استان برای جلوگیری از تلفات آن و کنترل سیلاب‌ها و کاهش خسارات ناشی از سیل، تقویت سفره‌های زیرزمینی آب و برنامه ریزی جهت کنترل بهره‌گیری از آن در مناطق مستعد انجام می‌شود. مهم‌ترین حوضه‌های آبخیز استان یزد در شهرستان‌های مهریز، تفت و طبس واقع شده است. میزان آب‌های ناشی از بارندگی استان سالانه ۱۳/۵ میلیارد مترمکعب است و طبق بررسی‌های انجام شده ۹/۵ میلیارد مترمکعب آن به هدر می‌رود.

### بیشتر بدانیم



#### طرح تصفیه خانه شهر یزد

این تصفیه‌خانه با مساحت ۲۰۰۰ هکتار و در فاصله ۷/۵ کیلومتری شمال غربی یزد، بعد از دروازه قرآن و با رعایت حریم ۵ کیلومتری قرار گرفته است. از اهداف ایجاد این مرکز، جمع‌آوری فاضلاب‌های خانگی شهر یزد، به علت افزایش مصارف آب و در نتیجه روند رو به رشد تولید فاضلاب در یزد است. احداث این تصفیه‌خانه با هدف تأمین شرایط بهداشتی برای زندگی، حفظ محیط‌زیست، بازیابی فاضلاب‌ها و استفاده مجدد از این پساب‌ها در بخش کشاورزی طراحی شده است. این طرح متضمن آثار سودمندی چون حفاظت کمی و کیفی منابع آب و کاهش آلودگی محیط‌زیست است.



شکل ۴۳-۱- تصویرهایی برکه‌های تصفیه‌خانه که شامل برکه‌های بی‌هوازی و برکه اختیاری اولیه و ثانویه است.



شکل ۴۴-۱ رودخانه فصلی منطقه ده بالا

## محدودیت‌ها و تنگناهای منابع آب

- ۱- کمی میزان بارش در بخش اعظم استان
- ۲- بهره‌برداری بی‌رویه و غیراصولی از منابع آب زیرزمینی (عدم تعادل در تغذیه و برداشت)
- ۳- نوسان منابع آب قابل دسترس استان
- ۴- سنتی بودن روش‌های کشاورزی و پایین بودن بازده آبیاری



شکل ۴۵-۱ نقشه پراکنندگی شبکه زهکشی استان

## ۴- خاک‌های استان بستری برای عرصه‌های طبیعی استان

وجود خاک مناسب از دیگر امکانات محیط طبیعی است که از لحاظ اقتصاد کشاورزی اهمیت بسیاری دارد. می‌توان گفت در صورت وجود منابع آب، خاک مناطق بیابانی از جمله خاک‌های حاصل خیز برای کشاورزی است. در مناطق بیابانی تشکیل و تولید خاک که در واقع یکی از عناصر حیات بشری به‌شمار می‌رود، با سرعت زیاد صورت می‌گیرد. در این مناطق عامل فیزیکی تابش خورشید و نوسان دما در پیدایش خاک نقش به‌سزایی دارد؛ لیکن تخریب شیمیایی به‌دلیل نبود رطوبت که اساس تشکیل خاک است، بسیار



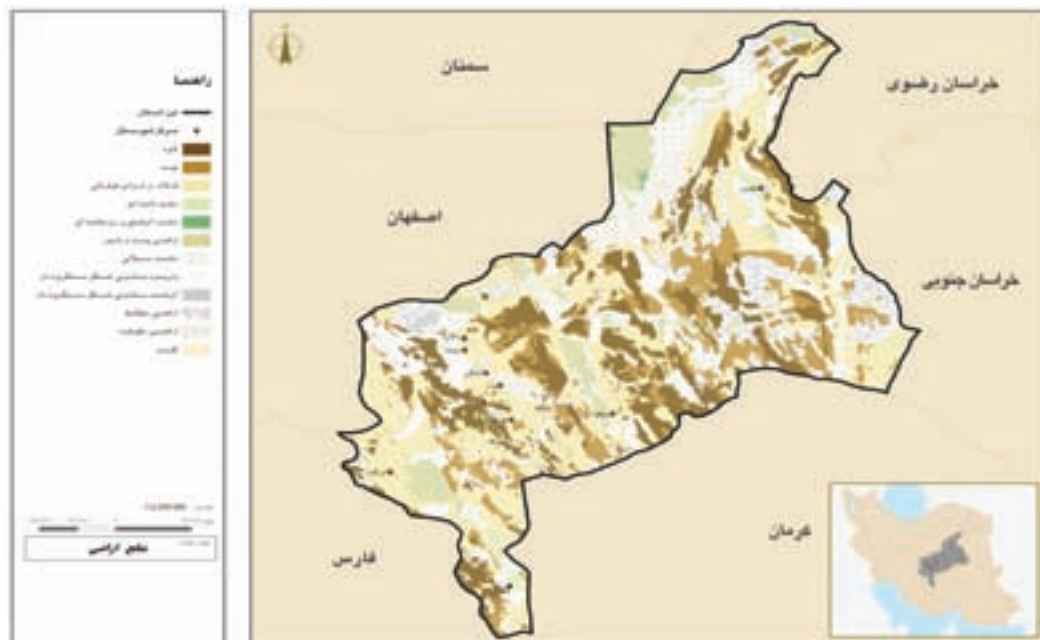
## جغرافیای طبیعی استان

کم انجام می‌شود، پوشش گیاهی که در حاصلخیزی خاک مؤثر است در بیشتر بخش‌های استان کم و ناپیوسته است. این عوامل موجب عدم تکامل خاک این استان شده است. وسعت زیاد رسوبات نئوژن در استان که محتوی املاح بسیار زیاد گچ و نمک است و نیز گنبد‌های نمکی موجب پیدایش خاک‌های شور و گچی در بخش اعظم استان شده است.



شکل ۴۶-۱- کشت زعفران، همت آباد طبس

اراضی قابل کشاورزی، حدود دو درصد از وسعت استان را به خود اختصاص داده‌اند. بقیه اراضی نیز اغلب پوشش گیاهی فقیری دارند و از تولید بسیار کمی برخوردارند و خاک آن‌ها در معرض فرسایش شدید و تخریب دائمی قرار دارد.



شکل ۴۷-۱- نقشه پراکندگی اراضی استان



## بیشتر بدانیم



### محیط‌های بیابانی و کویری در استان یزد

یزد دومین استان بیابانی بعد از سیستان بلوچستان است که ۱۸/۲ درصد عرصه‌های بیابانی کشور را به خود اختصاص می‌دهد. شهرستان‌های بیابانی استان عبارت‌اند از: طبس، بافق، ابرکوه، خاتم، میبد، اردکان و صدوق. کویر سیاهکوه، کویر دره انجیر، کویر عقدا، کفه تاغستان، کویر ابرکوه و کویر مروست مهم‌ترین کویرهای استان را تشکیل می‌دهند. ۱۹ نقطه در استان به وسعت ۶۵۹ هزار هکتار به‌عنوان کانون‌های بحرانی حساس به فرسایش بادی شناسایی شده‌اند که منشاء حرکت ماسه‌های روان و پدیده طوفان‌های ماسه‌ای در استان محسوب می‌شود و حدود ۵۰ درصد سطح استان را اراضی بیابانی تشکیل می‌دهد.

خشکی هوا، کمبود رطوبت و شوری خاک، دمای زیاد و تبخیر بسیار بالا، لم‌یزرع بودن زمین‌ها، نبود پوشش گیاهی و... از جمله این شرایط نامطلوب محیطی‌اند، که در کویر مشاهده می‌شود.

### مؤثرترین روش‌ها در مبارزه با بیابان‌زایی

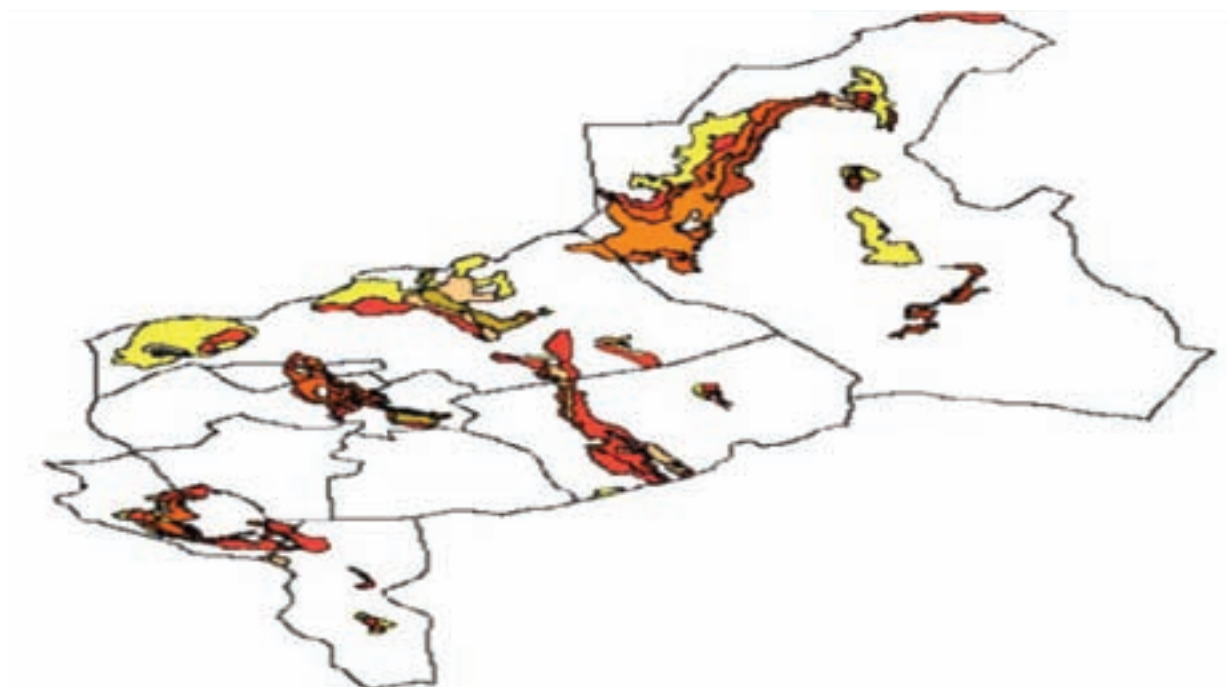
مؤثرترین روش‌ها باید منطبق بر شرایط خاص و بومی استان و با توجه به ویژگی‌ها و شرایط منطقه انتخاب و اجرا شود، اقداماتی چون تثبیت ماسه‌های روان، جنگل‌کاری و توسعه فضای سبز، مالچ‌پاشی و احداث باد شکن زنده و غیر زنده، (باد شکن زنده با استفاده از گیاهان بومی منطقه، مانند گونه‌های تاغ و گز) به‌ویژه در مسیر در خطوط راه‌آهن و راه‌های ارتباطی برای مبارزه با بیابان‌زایی انجام شده است. ایجاد مالچ‌های سنگریزه‌ای از دیگر شیوه‌های کنترل فرسایش بادی است که با شرایط حاد اکولوژیکی متناسب است؛ به نحوی که کمترین میزان مصرف آب و نگهداری لازم دارد. این روش الهام گرفته از طبیعت است. این مواد از معادن شن و ماسه می‌تواند تأمین شود. حفاظت و قرق اراضی مرتعی و برنامه‌های حفاظت آبخیزها و آبخیزداری از اقدامات مهم و مورد نیاز استان به منظور جلوگیری از خسارات ناشی از هجوم ماسه‌های روان به اراضی کشاورزی، تأسیسات اقتصادی، روستاها، راه‌های ارتباطی و... می‌باشد.



شکل ۴۸-۱- برداشت شما از دو تصویر فوق چیست با کمک دبیر خود بحث نمایید.



شکل ۴۹-۱- نمایی از طوفان‌های یزد در ساختمان آتشکده



شکل ۵۰-۱- کانون‌های بحران فرسایش باد در استان یزد



شکل ۱-۵۲- جای بی‌رویه دام‌های گرسنه در مراتع بر اثر خشکسالی



شکل ۱-۵۱- هجوم ماسه‌های روان به خطوط راه آهن در مسیر بافق



شکل ۱-۵۳- احداث بادشکن روشی مؤثر برای تثبیت ماسه‌های روان

## فعالیت گروهی



- ۱- آیا در شهرستان محل زندگی شما بیابان وجود دارد؟ توانمندی‌های آن را ذکر کنید.
- ۲- آیا اقداماتی برای جلوگیری از پیشروی بیابان انجام شده است؟ این اقدامات را نام ببرید.

## درس پنجم مسائل و مشکلات زیست محیطی

### مخاطرات طبیعی استان



شکل ۵۴-۱- تخریب ناشی از زلزله

وقوع پدیده‌هایی چون زلزله، طوفان و سیل از جمله مخاطرات طبیعی‌اند که در صورت عدم آمادگی کافی در برابر آنها آسیب‌های جانی و مالی سنگینی به دنبال دارند. بشر طی قرن‌ها آموخته است که با توجه به شرایط محیطی چگونه خانه و کاشانه خود را در برابر آسیب‌های ناشی از این پدیده‌ها مصون سازد. از مخاطراتی که در استان یزد به وقوع می‌پیوندد، می‌توان به بروز پدیده‌هایی چون خشکسالی، زلزله، طوفان، سیل، سرمازدگی و یخبندان، رعد و برق فرونشست و رانش زمین اشاره کرد.

### خشکسالی

خشکسالی بر همه جنبه‌های زندگی و بخش‌های مختلف جامعه، به‌ویژه محیط طبیعی، به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم تأثیرگذار است. این پدیده جوی از جمله حوادثی است که از نظر وسعت و میزان خسارت، بخش‌هایی شامل، تأمین آب شهری و روستایی، آب مورد نیاز دام و حیات وحش، کشاورزی و منابع طبیعی استان یزد را تحت تأثیر شدید قرار می‌دهد و خسارات جبران ناپذیری را بر جای می‌گذارد.

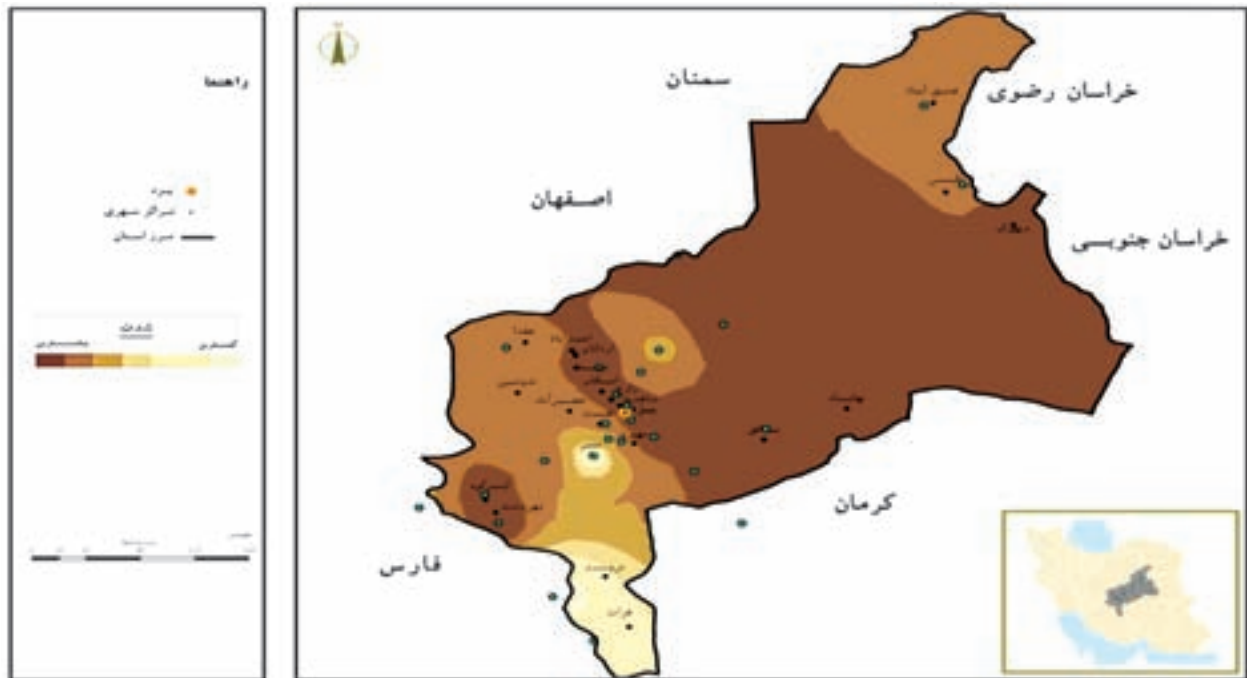


نمودار ۶-۱

در سال‌های اخیر خشکسالی‌های شدید و بی‌دری در استان روی داده است که باعث تشدید خسارات در استان شده است.



شکل ۵۵-۱- چشم اندازی از آثار خشکسالی در طبس



شکل ۵۶-۱- نقشه پهنه بندی خطر خشکسالی در استان یزد

## زلزله

مطالعه و بررسی گسل ها در استان یزد گام مؤثری در شناخت بهتر منطقه با توجه به لرزه خیزی و تشخیص مناطق خطر است. وجود مناطق لرزه خیزی مانند بهاباد، طبس، خراتق و... و همچنین وجود گسل های مهمی مانند گسل انار (شرق یزد)، گسل دهشیر (غرب یزد)، گسل شمال یزد، گسل بهادران (جنوب یزد) و گسل های بهاباد، کوهبنان، کلمرد و... و نیز ثبت تعداد ۱۲۹۱۶ زلزله در

## جغرافیای طبیعی استان

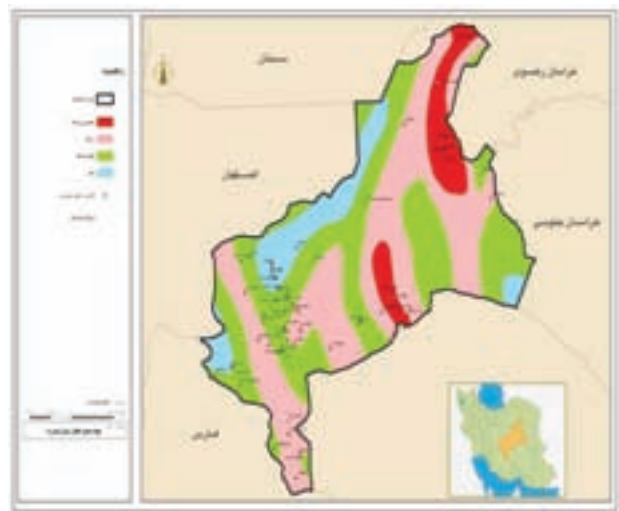
محدوده‌ای به شعاع ۳۰۰ کیلومتر از شهر یزد در فاصله زمانی حدود دوازده سال از سال ۱۳۷۷/۷/۱۵ تا ۱۳۸۹/۹/۳۰ نشانگر آن است که استان یزد را نمی‌توان منطقه‌ای آرام و کم‌خطر از نظر زلزله به حساب آورد. گرچه بزرگی بیشتر این زلزله‌ها کمتر از ۳ ریشتر است؛ ولی وجود مناطق لرزه‌خیزی مانند بهاباد، بافق، طبس و خراق و گسل‌های مهمی مانند گسل انار (شرق یزد) و گسل دهشیر (غرب یزد) که از ظرفیت لرزه‌ای بالایی برخوردارند، استان یزد را در ردیف مناطق با خطر نسبی بالا قرار می‌دهد. بررسی زلزله‌های محدوده استان یزد و مناطق هم‌جوار در این فاصله بیانگر این موضوع است که بیشترین فعالیت لرزه‌ای در این فاصله زمانی مربوط به منطقه بافق و بهاباد، نتیجه فعالیت گسل‌های بهاباد، کلمرد و کوهبنان است. گسل شمال یزد - جنوب اردکان در مجاورت شهر یزد موجب بروز زلزله‌های متعدد و فرونشست زمین شده که بیانگر فعالیت لرزه‌ای این گسل است.

جدول ۴-۱- مشخصات گسل‌های مهم در استان

گسل کوهبنان	گسل بهاباد	گسل چشمه رستم	گسل پشت بادام	گسل مهریز	گسل تفت
در جنوب شرقی استان	به موازات گسل کوهبنان در جنوب شرق	در جنوب طبس	در سمت شرقی کویر نمک	از غرب مهریز تا یزد	از جنوب یزد آغاز تا نزدیکی پشتکوه



شکل ۵۸-۱- نقشه پراکندگی گسل‌های مهم استان



شکل ۵۷-۱- نقشه پهنه‌بندی زلزله در استان

## طوفان

یکی از پدیده‌های طبیعی مخرب در استان یزد، طوفان است که در سال طی چند نوبت به وقوع می‌پیوندد. طوفان پدیده‌ای نامنظم از نظر زمانی و مکانی به شمار می‌آید که بیشتر در فصول پاییز و بهار اتفاق می‌افتد و همواره با خسارت‌های مالی و اقتصادی و

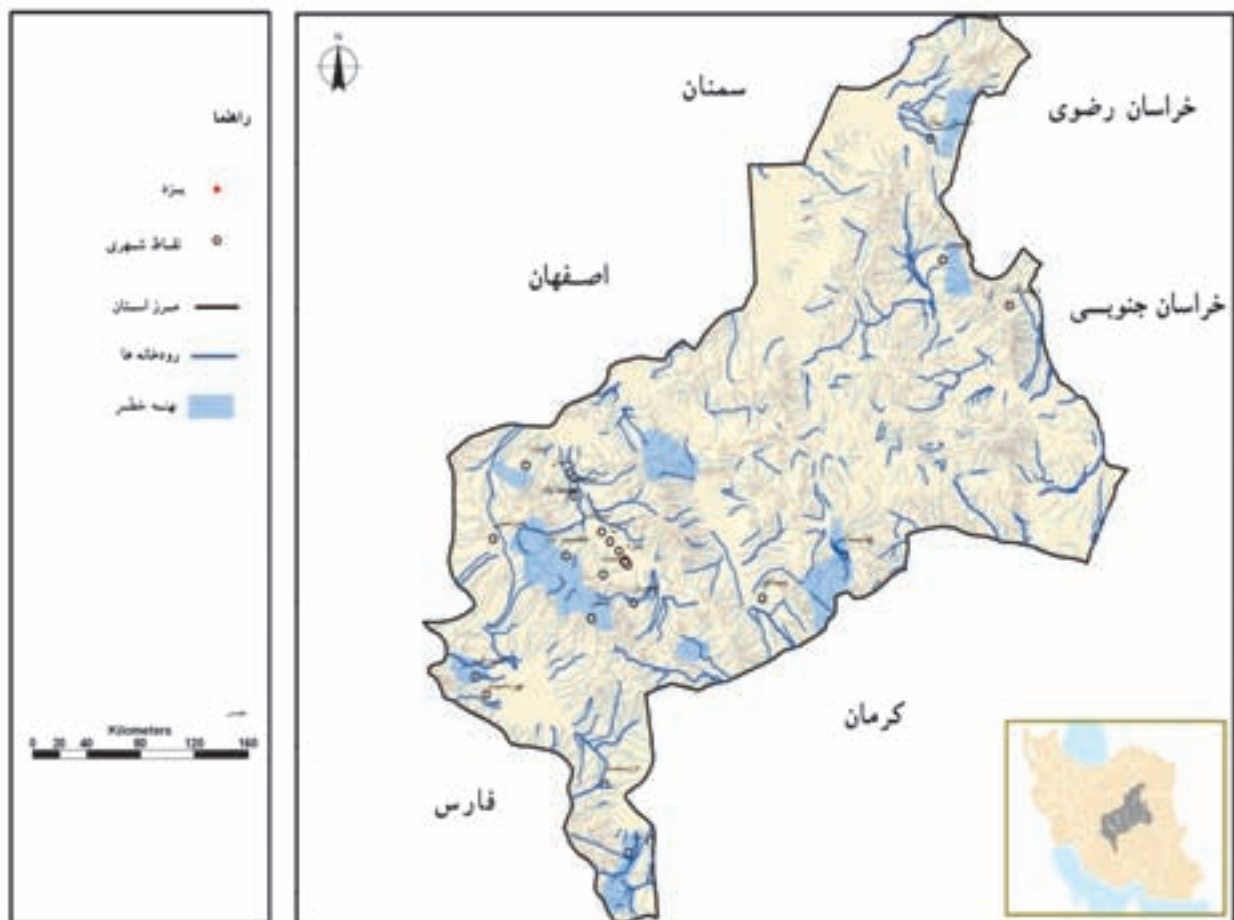


گاهی جانی توأم است.

طوفانی در بهار سال ۱۳۷۹ با سرعت ۷۶ کیلومتر در ساعت در محدوده شهرهای میبد، یزد، مهریز، ابرکوه و هرات به وقوع پیوست و موجب از بین رفتن محصولات کشاورزی، تخریب اراضی کشاورزی و قطع درختان در سطح شهرهای مذکور شد.

## سیل

هر چند به نظر می‌رسد استان یزد به علت فقدان رودخانه‌های دائمی پر آب، کمتر در معرض خطر سیل باشد ولی بررسی تاریخی این پدیده در استان نشان می‌دهد که در برخی محدوده‌ها همچون هرات و مروست و دامنه‌های شیرکوه، به‌ویژه در سکونتگاه‌های مناطق کوهپایه‌ای و پیرامون مسیل‌ها و آبراهه‌های اصلی و فرعی و یا مخروط‌افکنه‌های سیل‌گیر، سیل‌های زیادی به وقوع می‌پیوندد و خسارات جانی و مالی فراوانی را به بار می‌آورد.



شکل ۵۹-۱- بهینه‌بندی خطر سیل در استان



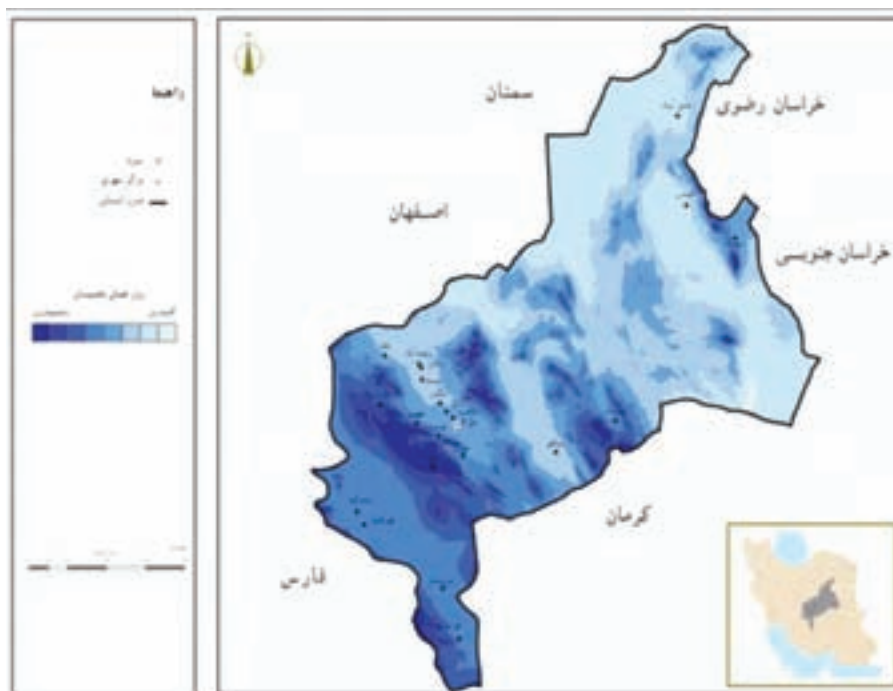
## جغرافیای طبیعی استان



شکل ۶۰-۱- تصویر سیل تفت در سال ۱۳۸۶

### سرمازدگی

سرمازدگی در استان یزد از جمله مخاطراتی است که به دلیل تغییر و نوسان ناگهانی دما رخ می‌دهد. سرمای زودرس پاییزه و بهاره، همواره خسارت زیادی بر محصولات کشاورزی و دام‌ها وارد می‌کند. لذا آگاهی از زمان شروع و خاتمه یخبندان، نوع یخبندان و تاریخ کاشت برای کشاورزان بسیار با اهمیت است.



شکل ۶۱-۱- پهنه‌بندی تعداد روزهای یخبندان در استان



شکل ۱-۶۳- از بین رفتن محصولات کشاورزی در طبس



شکل ۱-۶۲- سرمازدگی دام‌های عشایری، طبس

### شق زمین یا فرونشست

یکی دیگر از مخاطرات محیطی استان یزد پدیده فرونشست زمین است. ریزش یا فرورفتگی تدریجی یا ناگهانی در سطح زمین را فرونشست می‌گویند که در صورت گسترش، عواقب شدید زیست محیطی و اقتصادی در پی دارد. این پدیده به‌عنوان یک مخاطره طبیعی ممکن است به‌صورت طبیعی یا در اثر فعالیت انسان‌ها ایجاد شود، کاهش میزان بارش و کاهش منابع آب زیرزمینی از علل بروز فرونشست است.

انقباض خاک‌های رسی از دیگر مواردی است که موجب فرونشست می‌شود. آب به سختی از خاک‌های رسی عبور می‌کند و معمولاً بخشی از رطوبت را مدت طولانی در خود نگه می‌دارند، بر اثر تابش خورشید خاک‌ها خشک و منقبض و با مرطوب شدن منبسط می‌شود. تکرار این پدیده موجب شکاف برداشتن خاک مجاور ساختمان‌ها می‌شود. از دیگر علل شق زمین می‌توان به انحلال سنگ‌های آهک، گچی و شور در زیرزمین اشاره کرد.



شکل ۱-۶۴- پدیده فرونشست در منطقه رضوان شهر

### آلودگی‌های زیست‌محیطی در استان یزد

#### بیشتر بدانیم



یکی از بی‌آمدهای گسترش شهرها و صنایع فعالیت‌های انسانی در پهنه استان و تولید فزاینده زباله‌های جامد و فاضلاب و دفع غیر بهداشتی آن‌ها همراه با آلودگی هوا و آلودگی صوتی است. قدیمی بودن فناوری‌های واحدهای صنعتی، کم توجهی به رعایت مسائل زیست‌محیطی، نامناسب بودن مکان‌یابی بسیاری از صنایع و عدم رعایت استاندارد تعادل‌های زیست‌بوم‌های استان را بر هم زده است.

دفع آلودگی ناشی از فاضلاب‌های شهری و خانگی: مواد زائد جامد، از جمله زباله‌های سمی و خطرناک به‌ویژه زباله‌های بیمارستانی یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است. تولید روزانه هزار تن زباله در شهر یزد با انواع آلودگی مسئله‌ای است که با توجه به افزایش جمعیت و توسعه صنعت باید در صدر برنامه‌های بهداشت و محیط‌زیست شهری قرار گیرد. آلودگی‌های یزد شامل فاضلاب‌های شهری (بیمارستان‌ها، کشتارگاه‌های دام و طیور، و...) و فاضلاب‌های خانگی بوده، و در صورت عدم مدیریت صحیح شهری، عامل مهمی در آلوده کردن محیط زیست شهرها خواهد بود.

آلودگی هوا ناشی از فعالیت عملکرد انسانی و طبیعی: آلودگی هوای استان یزد ناشی از عملکرد عوامل انسانی و طبیعی است که از عوامل طبیعی در این میان می‌توان به وزش بادهای حامل گرد و غبار اشاره کرد که ناشی از محیط طبیعی و عرصه‌های بیابانی استان یزد و استان‌های همجوار است.

از عوامل انسانی آلوده‌کننده هوا به تردد وسایط نقلیه موتوری برخی از شهرهای استان و تولید آلاینده‌هایی همچون دی‌اکسید سولفور، اکسیدهای ازت و کل مواد جامد معلق در هوای منطقه می‌توان اشاره کرد.



شکل ۶۵-۱- آلودگی هوا توسط صنایع



## بیشتر بدانیم



از دیگر عوامل انسانی می‌توان به: فعالیت‌های صنعتی اشاره کرد که عمدتاً ناشی از فعالیت کارخانه‌های تولید سیمان، ذوب آهن، مجتمع فولاد آلیاژی، ذوب فلزات غیرآهنی، صنایع شیمیایی، نساجی، واحدهای تولید پودرهای شوینده و فوم، صنایع ریخته‌گری، کوره‌های تولید آجر و آهک و کارخانه آسفالت است.

براساس بررسی‌های انجام شده، حدود ۳۰ درصد آلودگی هوای شهر یزد ناشی از فعالیت کوره‌های آجری است. و با توجه به جهت وزش بادهای غالب از شمال غرب به شهر یزد این مراکز دقیقاً در مسیر ورودی بادهای مکان‌یابی شده‌اند و آلودگی‌ها را مستقیماً به شهر یزد منتقل می‌کنند.

از منابع دیگر آلودگی هوای استان، فعالیت واحدهای تولید شن و ماسه است که اگر خط تولید و مسیر حرکت خودروها با پاشیدن آب مرطوب نشود، گرد و غبار زیادی به محیط اطراف پخش می‌شود.

## فعالیت گروهی



منابع آلوده کننده هوا به روایت تصویر



شکل ۶۶-۱- کوره‌های آجری از عوامل مهم آلودگی هوا در یزد

- ۱- دانش‌آموزان را می‌توان به بازدید یکی از مراکز صنعتی که در نزدیکی محل زندگی آن‌ها وجود دارد، برده و آثار نوع فعالیت آن‌ها را در محیط سنجید. نتایج بررسی دانش‌آموزان به صورت یک کنفرانس در کلاس ارائه شود.
- ۲- دانش‌آموزان با تحقیق درباره مکان‌یابی مراکز صنعتی و شهرک‌های صنعتی در محل زندگی خود تأثیرات آن‌ها را در آلودگی‌های موجود بررسی کنند.

## آیا می‌دانید



سرانه زباله تولیدی در کل مناطق استان یزد در سال ۱۳۸۲ معادل ۶۹۰ گرم در روز است.

## فعالیت



- ۱- برای جلوگیری از آلودگی محیط خود چه پیشنهادهایی را می‌توانید ارائه دهید؟
- ۲- هر نفر در سال در یزد چه مقدار زباله تولید می‌کند؟ جمعیت ۶۰۰۰۰۰ نفری یزد چه مقدار زباله تولید می‌کنند؟



# فصل دوم

## جغرافیای انسانی استان یزد



## درس ششم تقسیمات سیاسی استان

در اولین دوره قانون گذاری در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی پس از نهضت مشروطیت قانون تشکیل ایالات و ولایات به تصویب رسید. در این دوره ایران به چهار ایالت و ۱۲ ولایت تقسیم شد که یزد یکی از ولایات‌ها بوده است. در تقسیمات کشوری سال ۱۳۱۶ هجری شمسی ایران به ۱۰ استان تقسیم شد که اصفهان و یزد شامل استان دهم بودند. در سال ۱۳۴۸ یزد به فرمانداری کل و در سال ۱۳۵۲ به استان تبدیل شد. به شکل ۱-۲ توجه کنید استان یزد در حال حاضر دارای ۱۱ شهرستان، ۲۳ شهر، ۲۳ بخش و ۵۳ دهستان است.



شکل ۱-۲- نقشه تقسیمات سیاسی استان

- ۱- شهرستان ابرکوه: این شهرستان در فاصله ۱۴۰ کیلومتری غرب مرکز استان با وسعتی حدود ۵۳۸۱ کیلومترمربع و جمعیت ۴۳۵۹۵ نفر واقع شده است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و بهمن و چهار دهستان است.
- ۲- شهرستان اردکان: این شهرستان در فاصله ۶۰ کیلومتری شمال غرب مرکز استان با مساحتی حدود ۲۳۶۶۵ کیلومترمربع



و جمعیت ۷۳۲۹۲ نفر واقع شده است. این شهرستان دارای سه بخش و پنج دهستان است.

۳- شهرستان بافق: این شهرستان در جنوب شرقی مرکز استان و در فاصله ۱۱۸ کیلومتری با وسعتی حدود ۷۰۴۸ کیلومتر مربع با جمعیتی در حدود ۲۵۰۸۸ نفر واقع شده است. این شهرستان دارای یک بخش مرکزی و شش دهستان است.

۴- شهرستان بهاباد: این شهرستان در فاصله ۲۰۰ کیلومتری شرق مرکز استان قرار دارد که وسعت آن ۸۲۳۵ کیلومتر مربع و جمعیت آن ۱۷۰۰۰ نفر است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و آسفیج است. بهاباد در سال ۱۳۸۸ به شهرستان ارتقاء یافت.

۵- شهرستان تفت: این شهرستان در ۱۸ کیلومتری جنوب غربی مرکز استان قرار دارد. وسعت این شهرستان ۵۸۴۶ کیلومتر مربع با جمعیتی در حدود ۴۵۳۵۷ است. این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و نیر و تعداد ۱۰ دهستان است.

۶- شهرستان خاتم: این شهرستان تقریباً در جنوبی‌ترین قسمت استان یزد با مساحتی در حدود ۸۲۰۱ کیلومتر مربع و جمعیت ۳۲۲۳۰ نفر واقع شده است. خاتم مشتمل بر دو بخش مرکزی و مروست و چهار دهستان است.

۷- شهرستان صدوق: این شهرستان در فاصله ۲۲ کیلومتری شمال غرب مرکز استان با وسعت ۵۵۵۲ کیلومتر مربع و جمعیت ۳۰۰۲۱ نفر واقع شده است. مرکز این شهرستان اشکذر است و دارای دو بخش مرکزی و خضر آباد و سه دهستان است.

۸- شهرستان طبس: این شهرستان به عنوان وسیع‌ترین شهرستان استان و کشور با مساحتی حدود ۵۵۸۰۸ کیلومتر مربع و جمعیت ۶۶۴۳۲ نفر در شمال شرق مرکز استان واقع شده است و مشتمل بر سه بخش مرکزی، دهبوک و دستگردان و دارای هشت دهستان است.

۹- شهرستان مهریز: این شهرستان در فاصله ۳۰ کیلومتری جنوب شهر یزد با وسعت ۶۷۷۶ کیلومتر مربع و جمعیت ۴۴۳۹۱ نفر واقع شده و از یک بخش مرکزی و پنج دهستان تشکیل شده است. شهر مهریز را به علت دارا بودن مواهب طبیعی «باغ شهر یزد» می‌خوانند.

۱۰- شهرستان میبد: این شهرستان در ۵۰ کیلومتری شمال غرب مرکز استان واقع شده است. میبد با وسعتی معادل ۱۳۳۰ کیلومتر مربع جمعیتی در حدود ۷۴۳۳۳ نفر را در خود جای داده است و از نظر تراکم جمعیتی با ۵۵/۹ نفر در کیلومتر مربع بعد از شهرستان یزد قرار دارد. میبد شامل یک بخش مرکزی و دو دهستان بفرویه و شهیدیه است.

۱۱- شهرستان یزد: شهرستان یزد در قسمت مرکزی استان و با جمعیتی حدود ۵۲۶۲۷۶ نفر و مساحتی معادل ۲۴۶۲ کیلومتر مربع از چهار شهر (یزد، زارج، شاه‌دیه و حمیدیا)، دو بخش و چهار دهستان تشکیل یافته و در واقع بیش از نیمی از جمعیت استان در این شهرستان سکونت دارند.

فعالیت



نام و محل شهرستان‌های استان را روی نقشه صفحه بعد بنویسید.



## جغرافیای انسانی استان



شکل ۲-۲

بیشتر بدانیم

جدول ۲-۱- تقسیمات سیاسی شهرستان‌ها و آبادی‌های استان

شهرستان	تعداد شهر	تعداد بخش	نام بخش	تعداد دهستان	تعداد آبادی دارای سکنه
استان	۲۳	۲۳	-	۵۳	۱۴۹۶
ابرکوه	۲	۲	مرکزی - بهمن	۴	۵۸
اردکان	۳	۳	مرکزی - عقدا - خراق	۵	۱۰۰
بافق	۱	۱	مرکزی	۶	۱۴۹
بهباد	۱	۲	مرکزی - آسفیج	۲	۸۱
تفت	۲	۲	مرکزی - نیر	۱۰	۳۶۷
خاتم	۲	۲	مرکزی - مروست	۴	۸۵
صدوق	۳	۲	مرکزی - خضرآباد	۳	۱۰۶
طبس	۳	۳	مرکزی - دستگردان - دیهوک	۸	۲۱۸
مهریز	۱	۱	مرکزی	۵	۱۳۹
میبد	۱	۱	مرکزی	۲	۴۴
یزد	۴	۴	مرکزی - زارچ	۴	۹۱



## فعالیت گروهی



با توجه به شکل ۱-۲ به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

- ۱- شهرهای مروست، دستگردان، عقدا و خضرآباد در کدام یک از شهرستان‌های استان یزد قرار دارند؟
- ۲- وسیع‌ترین و کم‌وسعت‌ترین شهرستان‌های استان کدام‌اند؟
- ۳- بیشترین تعداد شهرها و بخش‌ها در کدام بخش از استان یزد وجود دارد؟ چرا؟

## درس هفتم شیوه‌های زندگی در استان



شکل ۳-۲- زندگی شهری

شیوه زندگی مردم هر منطقه تا حدودی تابع شرایط آب و هوایی است و اثر آن را در شهرسازی و معماری می‌توان یافت. قدمت تمدن و آبادی نشینی در این سرزمین از هزاره سوم پیش از میلاد فراتر می‌رود. در کشور ما ایران مردم به سه شیوه شهری - روستایی و کوچ‌نشینی زندگی می‌کنند. در این درس با شیوه‌های زندگی در استان یزد آشنا می‌شوید.

**الف) زندگی شهری:** استقرار جمعیت در استان یزد با توجه به موقعیت ویژه جغرافیایی آن و مبارزه مستمر با بیابان و دشواری‌های طبیعی و همچنین تلاش بی‌امان برای دستیابی به آب بوده است و به همین دلیل این استان ضریب شهرنشینی بالاتری نسبت به کل کشور داراست.

جمعیت استان یزد بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ در جدول ۲-۳ آمده است.

جدول ۲-۲

عنوان	جمعیت شهری (نفر)	جمعیت روستایی (نفر)	کل (نفر)
سرشماری سال ۱۳۷۵ به اضافه طیس	۶۰۶۹۵۰	۲۰۳۴۵۱	۸۱۰۴۱۰
سرشماری سال ۱۳۸۵	۷۸۹۸۰۲	۲۰۱۰۱۵	۹۹۰۸۱۸

جمعیت استان در ۱۱ شهرستان و ۲۴ شهر و ۲۱ بخش زندگی می‌کنند که در جدول ۲-۳ جایگاه استان یزد از نظر جمعیتی با کشور در سال ۱۳۸۵ مقایسه شده است.

جدول ۲-۳

شرح	کشور (سال ۱۳۸۵)		استان یزد (۱۳۸۵)	
	تعداد (نفر)	درصد	تعداد (نفر)	درصد
جمعیت	۷۰۴۹۵۷۸۲	۱۰۰	۹۹۰۸۱۸	۱۰۰
جمعیت شهری	۴۸۲۵۹۹۶۴	۶۸/۴۶	۷۸۹۸۰۲	۷۹/۹
جمعیت روستایی	۲۲۱۳۱۱۰۱	۳۱/۳۹	۲۰۱۰۱۵	۲۰/۱
کوچ‌نشینی (غیر ساکن)	۱۰۴۷۱۷۰۰	۰/۱۵	-	-



در سال ۱۳۷۵، ۷۴/۸ درصد از جمعیت استان در مناطق شهری و ۲۵/۲ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کرده‌اند. در سال ۱۳۸۵ جمعیت استان در ۲۵۹۰۹۵ خانوار زندگی می‌کنند که ۷۹/۹ درصد از آن‌ها در مناطق شهری و ۲۰/۱ درصد در مناطق روستایی زندگی می‌کنند.

### بیشتر بدانیم



جمعیت روستایی در استان یزد در سال ۱۳۷۵ به میزان ۲۵/۲ درصد جمعیت کل استان بوده که این نسبت در سال ۱۳۸۵ به ۲۰/۱ درصد رسیده است. این آمار نشان می‌دهد طی ۱۰ سال بین دو سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۵/۱ درصد از جمعیت روستایی استان یزد کاهش یافته است. میزان تراکم جمعیت در استان کم و در هر کیلومتر مربع ۷/۷ نفر است که بیشترین تراکم جمعیت در شهرستان یزد با ۲۱۸/۳ نفر و کمترین تراکم جمعیت در شهرستان طبس با ۱/۲ نفر در کیلومتر مربع است.

### فعالیت گروهی



با توجه به جداول ۲-۲ و ۳-۲ به این سؤالات پاسخ دهید:

- ۱- جمعیت شهری و روستایی استان یزد را با کشور مقایسه کنید.
- ۲- چرا جمعیت روستایی استان یزد از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵، ۵/۱ درصد کاهش یافته است.
- ۳- به نظر شما جمعیت روستایی که از روستاها مهاجرت کرده‌اند، به چه مناطقی وارد شده‌اند؟
- ۴- جمعیت کل، جمعیت شهری و جمعیت روستایی استان یزد در سال ۱۳۸۵ را با رسم نمودار نشان دهید.

**سکونتگاه‌های شهری در استان یزد:** در حال حاضر در استان یزد ۱۱ شهرستان و ۲۴ شهر وجود دارد که به بررسی ۱۱

مرکز شهرستان می‌پردازیم.

**شهر یزد:** شهر یزد از نظر موقعیت جغرافیایی در مرکز استان یزد قرار دارد. جمعیت این شهر طبق سرشماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران برابر با ۵۲۶۲۷۶ نفر بوده و بیش از ۵۳ درصد جمعیت استان در این شهر سکونت دارند. یکی از علل تمرکز جمعیت در این شهرستان وجود مراکز صنعتی است. صنایع نساجی و پوشاک از جمله گروه‌های مهم صنعتی استان‌اند که عمدتاً در این شهرستان قرار دارند. علاوه بر آن سابقه تاریخی و فرهنگی دیرپای آن نیز در جذب جمعیت آن دخالت دارد. یزد اولین شهر خشت خام جهان و دومین شهر تاریخی جهان است. این شهرستان به دلیل وجود جاذبه‌های شغلی، رفاهی و تمرکز اداری پر جمعیت‌ترین شهرستان استان به‌شمار می‌رود. تولیدات صنایع دستی این شهر تا قبل از دوره ماشینی شدن صنایع به‌دلیل کیفیت و برخورداری از اصالت

## جغرافیای انسانی استان

هنری دارای شهرت جهانی بوده و هنوز هم به طور نسبی از کیفیت خوبی برخوردار است. شهر یزد دارای صنایع مدرن و پیشرفته، بیمارستان‌های مجهز و متعدد و نیروی انسانی متعهد و متخصص، دارای سرمایه‌های مادی و معنوی است که ضمن حفظ سنت گذشته این شهر را آباد و توانمند در مسیر توسعه، حفظ می‌کند.



شکل ۴-۲- نقشه پراکندگی شهرها و روستاهای استان

شهرستان میبد: این شهر بعد از شهر یزد دومین شهر پر جمعیت استان است و  $7/5$  درصد جمعیت استان را در خود جای داده است.

شهرستان اردکان: این شهرستان در شمال غرب استان است و  $7/3$  درصد از جمعیت استان در آن زندگی می‌کنند.

### برای مطالعه

- شهرستان طبس: در شمال شرق استان و با  $6/7$  درصد جمعیت استان قرار دارد.
- شهرستان تفت: در جنوب غرب استان یزد و دارای  $4/7$  درصد جمعیت استان است.
- شهرستان مهریز: در جنوب شهر یزد و دارای  $4/4$  درصد جمعیت استان است.
- شهرستان ابرکوه: در غرب شهر یزد و دارای  $4/3$  درصد جمعیت استان است.



شکل ۲-۵

- شهرستان خاتم : در جنوبی ترین نقطه استان و دارای ۲/۲ درصد جمعیت استان است.
- شهرستان صدوق : در شمال غرب شهر یزد و دارای ۳ درصد جمعیت استان است.
- شهرستان بافق : در جنوب شرقی یزد با ۲/۸ درصد جمعیت استان است.
- بهاباد : در شرق استان و دارای ۲/۵ درصد جمعیت استان است.

جدول ۲-۴- مشخصات شهرستان های استان

رتبه در استان از نظر جمعیت	جمعیت (در سال ۱۳۸۵) نفر	موقعیت در استان	نام شهر
۱	۵۲۶۲۷۶	مرکز استان	یزد
۲	۷۴۳۳۳	۵۰ کیلومتری شمال غرب شهر یزد	میبد
۳	۷۳۲۹۲	۶۰ کیلومتری شمال غرب شهر یزد	اردکان
۴	۶۶۴۳۲	شمال شرق شهر یزد	طبس
۵	۴۷۲۶۰	۱۸ کیلومتری جنوب غرب شهر یزد	تفت
۶	۴۴۳۹۱	۳۰ کیلومتری جنوب شهر یزد	مهریز
۷	۴۳۵۹۵	۱۴۰ کیلومتری غرب شهر یزد	ابركوه
۸	۳۲۲۳۰	۲۱۰ کیلومتری جنوب شهر یزد	خاتم
۹	۳۰۰۲۱	۲۲ کیلومتری شمال غرب شهر یزد	صدوق
۱۰	۲۷۸۸۸	۱۱۸ کیلومتری جنوب شرقی شهر یزد	بافق
۱۱	۲۵۰۰۰	۲۰۰ کیلومتری جنوب شرق شهر یزد	بهاباد

## جغرافیای انسانی استان

ب) زندگی روستایی: در سال ۱۳۸۵ کمتر از ۲۰/۱ درصد از جمعیت استان در روستاها زندگی می‌کردند که اغلب به فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامداری یا صنایع دستی مشغول بودند.

از نظر پراکندگی جغرافیایی اکثر این سکونتگاه‌ها در نواحی مرکزی، غرب و جنوب غربی استان به دلیل وجود نواحی پایکوهی، مخروط افکنه‌ها و دشت‌های حاصلخیز استقرار یافته‌اند. نقش شیرکوه و دره‌های آن از نظر آب و هوا و ملایمت شرایط جوی حائز اهمیت است. عوامل انسانی نظیر راه‌های ارتباطی، حمل و نقل مناسب نیز در پراکندگی جمعیت مؤثر است.

ج) زندگی کوچ نشینی: در استان یزد زندگی کوچ نشینی محدودی در مناطقی از جنوب و شمال استان مانند شهرستان خاتم و منطقه دستگردان طبس دیده می‌شود. کوچ نشین‌های شهرستان خاتم از استان فارس در بعضی از فصول سال، به این منطقه کوچ می‌کنند و همچنین در دستگردان طبس کوچ نشین‌های دامدار در مواقعی از سال به این منطقه کوچ می‌کنند.



شکل ۲-۶- عشایر منطقه دستگردان طبس



شکل ۲-۷- دام‌های عشایر منطقه دستگردان

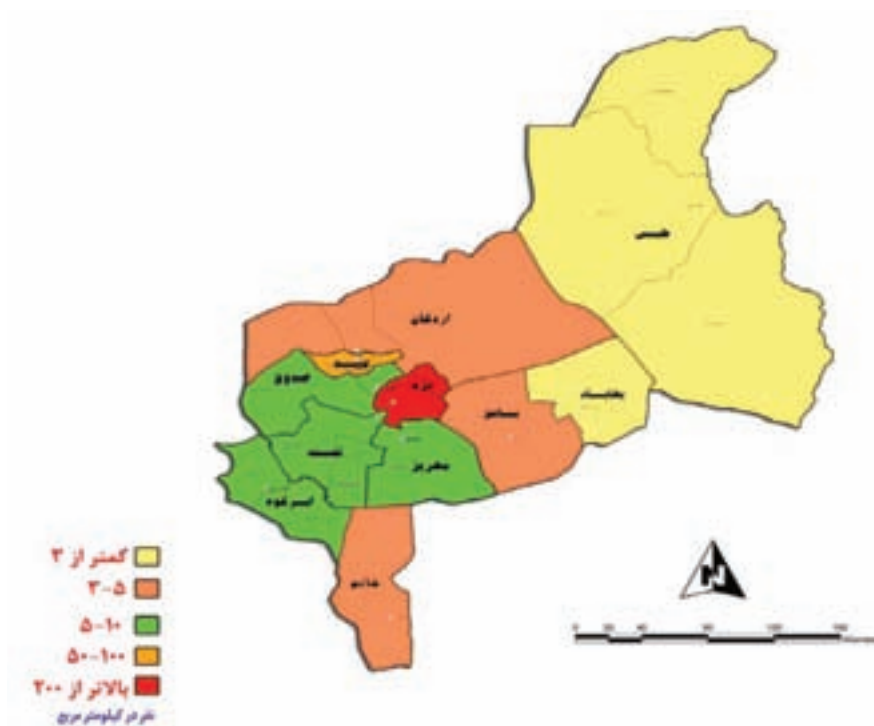


## درس هشتم جمعیت استان

جمعیت و ویژگی های جمعیتی مربوط به آن از جمله تعداد، تراکم، مهاجرت و... در برنامه ریزی های کشوری و منطقه ای بسیار تأثیرگذار است.

### تعداد و پراکندگی جمعیت

استان یزد با  $130458$  کیلومتر مربع مساحت،  $990818$  نفر جمعیت دارد<sup>۱</sup>. مطابق نقشه ۱ تراکم جمعیت استان کم و  $7/5$  نفر در هر کیلومتر مربع است. شهرستان های یزد و طبس با  $212$  و  $1/2$  نفر به ترتیب بیشترین و کمترین تراکم را دارند.



شکل ۸-۲- تراکم نسبی جمعیت شهرستان های استان

اکثریت جمعیت استان شهرنشین و طبق آمار  $1385$  تعداد  $789803$  نفر در شهرهای استان ساکن بوده اند. در این میان شهر یزد با توجه به مرکزیت و وجود امکانات، بیشترین جمعیت را دارد. جدول ۲-۳ تعداد جمعیت و نمودار ۱-۲ جمعیت روستایی شهرستان های استان را نشان می دهد.

۱- سرشماری  $1385$  استان یزد - مرکز آمار ایران



## جغرافیای انسانی استان



نمودار ۱-۲. جمعیت روستایی شهرستان‌های استان به درصد، سال

### فعالیت



- \* چرا تراکم جمعیت در قسمت وسیعی از استان پایین است؟
- \* علت تمرکز جمعیت در شهر یزد چیست؟ چه راه‌هایی برای جلوگیری از تجمع جمعیت در این شهر وجود دارد؟

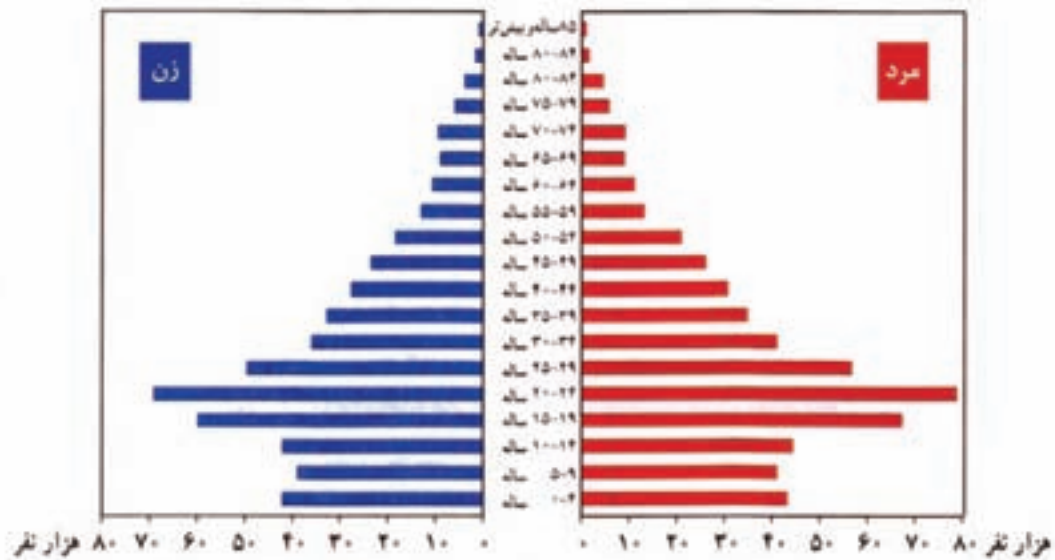
### ساختمان سنی و جنسی جمعیت

بررسی نتایج سرشماری استان نشان از تحولات جمعیتی در دوره‌های مختلف دارد. مطابق با جدول ۵-۲ نرخ رشد جمعیت از ۱/۶۵ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۲/۰۳ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده؛ در حالی که در دهه ۶۵-۵۵ رشد جمعیت بالایی را نشان می‌دهد.

جدول ۵-۲. روند تغییرات جمعیت در استان

سال سرشماری	۳۵	۴۵	۵۵	۶۵	۷۵	۸۵	برآورد ۸۹
درصد رشد جمعیت	۱/۶۵	۲/۴۱	۵/۷۲	۱/۰۶	۱/۰۶	۲/۰۳	۲/۰۳
جمعیت استان	۲۳۸۶۸۰	۲۸۱۱۵۸	۳۵۶۸۴۹	۶۲۲۲۵۷	۸۱۰۴۰۱	۹۹۰۸۱۸	۱۰۶۵۸۹۳

طبق آمار ۱۳۸۵ تعداد ۵۱۷۱۳۷ مرد و ۴۷۳۶۸۱ زن و با نسبت جنسی ۱۰۹/۲ در استان زندگی کرده‌اند. با توجه به نمودار ۲-۲ جمعیت استان جوان است و برنامه‌ریزی خاص را طلب می‌کند.



نمودار ۲-۲-هرم سنی استان یزد - ۱۳۸۵

## فعالیت



- \* علل رشد جمعیت استان به ویژه جمعیت شهر یزد در دهه ۶۵-۵۵ چه مواردی بوده است؟
- \* با توجه به هرم سنی استان کدام گروه درصد بیشتری دارند؟ تأثیر آن بر استان را تحلیل کنید.

## ۳- مهاجرت و آثار آن

مهاجرت یکی از ویژگی‌های جمعیتی استان یزد است. مسیر جابه‌جایی جمعیت در داخل استان از قدیم مدل روستا-شهری بوده و دلیل آن دافعه‌های طبیعی از جمله کمبود آب و جاذبه‌های اجتماعی-اقتصادی شهرهای استان به ویژه در شهر یزد است. میزان ورودی مهاجر به استان ۱۴۳۱۶۷ و خروجی ۱۰۰۰۸۸ نفر در دهه ۸۵-۷۵ بوده است. در سال‌های اخیر به دلیل توسعه همه جانبه یزد در ابعاد گوناگون (آموزشی-بهداشتی-صنعتی) افراد زیادی از استان‌های هم‌جوار نیز وارد استان شده‌اند. امروزه مهاجرت سبب تغییر کاربری اراضی، توسعه آپارتمان‌سازی، تغییر چهره سنتی شهر، آلودگی هوا، مشکل ترافیک، مسکن و اشتغال در مرکز استان شده است.

## فعالیت



- \* مهمترین علل مهاجرت به استان یزد چیست؟
- \* مشکلات ناشی از افزایش جمعیت در شهرهای استان چیست؟
- \* آیا در منطقه اطراف خود مهاجرانی را دیده‌اید؟ علت مهاجرت چه بوده است؟



# فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان یزد





## درس نهم آداب و رسوم مردم استان

### زبان و گویش‌های مردم یزد

گویش یکی از جنبه‌های مهم فرهنگی و بهترین نمودار چگونگی نظام اجتماعی یک کشورند. بررسی گویش‌ها با دیدی پژوهشی و زبان شناختی افزون بر نگهداری این میراث گران‌بها ما را در شناخت کهن واژه‌های فراموش شده و احیای دوباره آن‌ها به منظور توانمندسازی نظام واژگانی زبان پارسی یاری می‌رساند.

مردم یزد به زبان فارسی رایج با پاره‌ای ویژگی‌های گویشی سخن می‌گویند و بسیاری از واژه‌ها و ترکیبات زیبای فارسی را در گویش خود را حفظ کرده‌اند. در استان یزد برخی ویژگی‌های گویشی میان شهرستان‌های مختلف محسوس است. معتقدان به آیین زرتشتی در میان خود هنوز به زبان نیاکانشان سخن می‌گویند و به ویژه مراسم مذهبی خود را با این زبان انجام می‌دهند. گویش یزدی بخشی از پارسی دری (پارسی خالص و اولیه ایرانیان) است.

ممکن است گمان کنیم که نیازی به دانستن گویش‌های بومی و محلی نداریم، اما همین واژگان پشتوانه معنوی و همیشگی برای زبان و فرهنگ پارسی است و می‌توان از آن در غنا بخشیدن به زبان پارسی در هر زمان بهره برد. شایسته است که این گنجینه گران‌بها که نشانه‌ای از ریشه‌دار بودن یک ملت است و از گذشته‌های دور پس از گذراندن رخداد‌های خوب و بد روزگاران به دست ما رسیده است هر چه بیشتر و بهتر نگهداری کنیم و آن را دست آیندگان بسپاریم.

### بیشتر بدانیم

عواملی چون پیشه، شیوه زندگی و اشیاء، آیین و نوع مذهب، وضع اقتصادی، اقلیم و آب و هوا، در شکل‌گیری گویش‌ها نقش زیادی دارد. برای نمونه در محله خرمشاه که بیشتر افراد معمار بوده‌اند، واژگان ویژه‌ای که معماران و بناها به کار می‌برده‌اند، بیشتر مورد استفاده قرار می‌گرفته است، ولی در محله فهادان که بیشتر افراد به نساجی و شعر بافی می‌پرداختند، بیشتر از واژگان مربوط به این پیشه استفاده می‌شده است. در بافت سنتی یزد هنوز به پاسداشت گویش‌های گذشته از واژگان یزدی که ریشه در زبان پارسی کهن ایرانی دارد، استفاده می‌شود.

### صنایع دستی استان یزد

استان یزد یکی از مهم‌ترین استان‌های کویری ایران است که صنایع دستی آن را سرامیک و سفال، کاشی‌سازی، زرگری، زیلوبافی، شعربافی، ترمه‌بافی، فرش‌بافی، شمد، دستمال، مخمل، دارایی، چادرشب بافی، قنایز، دندان‌ی، گیوه بافی، حصیر بافی، خورجین بافی، روفرشی، سفره، احرامی، قلمزنی، شیشه‌گری، چرم‌سازی، موتایی و نمدمالی تشکیل می‌دهند.



شکل ۱-۳- نمونه‌ای از صنایع دستی میبد

سرامیک و سفال: هنر سفالگری در استان یزد به‌ویژه در شهر میبد دارای طرح‌های ویژه‌ای است و از حال و هوای کویر نشأت گرفته است. در اصطلاح محلی به تولیدات سفال «کواره» می‌گویند. سفال و سرامیک میبد با نقش‌های اصیل «خورشید خاتم» و «مرغ و ماهی» شهرت فراوان دارد. «خورشید» سمبل آفتاب درخشان کویر، «مرغ» نماد گونه‌ای از گنجشکان نواحی کویری و «ماهی» کنایه از کم‌آبی این سرزمین است. طرح سرامیک میبد با نقش خورشید، مرغ و ماهی در نمایشگاه بین‌المللی مونیخ در سال ۱۹۷۱ میلادی (۱۳۵۰ ه. ش) برنده مدال طلا شد و در سایر نمایشگاه‌ها با استقبال بازدیدکنندگان و تأیید صاحب نظران روبه‌رو شد. کوزه‌ها و کاسه‌های ساخت استان یزد، به‌ویژه ساخته‌های شهر میبد از ظرافت و زیبایی خاصی برخوردارند و نمونه‌های آن در سفال‌های سایر نقاط ایران وجود ندارد. کواره‌های ساخت میبد عبارت‌اند از: سفال ساده بی‌لعب، سفال لعاب‌دار، اشیای کاشی و سرامیک.



شکل ۲-۳- سفال میبد طرح خورشید خاتم



کاشی‌سازی: کاشی‌سازی عبارت از به کارگیری کاشی‌های زیبا و گوناگون سنتی در معماری بناهاست. این هنر در استان یزد قدمتی هفت صد ساله دارد. هنرمندان ابتدا اشکال موردنظر کاشی را تهیه و سپس روی آن‌ها را نقاشی می‌کنند و بعد آن‌ها را لعاب می‌دهند و در کوره می‌پزند.



شکل ۳-۳- نمونه‌ای از کاشی‌کاری در یزد

زیلوبافی: این دست بافته زیبا، خاص مناطق حاشیة کویری است. این فرش با نوع زندگی مردم منطقه تطابق دارد و بخشی از اعتقادات مذهبی، تاریخ، معماری، طبیعت و گویش مردم این نواحی نیز، بر تار و پود آن نقش بسته است. زیلوبافی در شهر میبد سابقه‌ای دیرینه دارد. برخی سابقه زیلوبافی در شهر میبد را به قرن هشتم ه.ش و دوره مظفریان نسبت می‌دهند. قدیمی‌ترین و در عین حال نفیس‌ترین زیلوهای میبد، به قرن دوازدهم ه.ش تعلق دارد و بر روی آن بیست و چهار سجاده طراحی شده است. از دیگر صنایع دستی استان می‌توان به قلم زنی، شیشه‌گری، چرم‌سازی، موتابی و ... اشاره کرد.



شکل ۳-۴- صنایع دستی استان

### آیین‌های سوگواری

سوگواری در ماه محرم و صفر: استان یزد از جمله استان‌هایی است که مراسم ماه محرم و صفر را با شکوه خاصی در آن برگزار می‌کنند؛ به گونه‌ای که هیچ محله‌ای نیست که در آن مراسم روضه‌خوانی برگزار نشود. بیشتر مردم با لباس سیاه در محافل تکایا و حسینیه‌ها شرکت می‌کنند و به سینه‌زنی و عزاداری می‌پردازند. گرامیداشت این روزها حتی در بین زرتشتیان هم دیده می‌شود. در برخی تکایا و حسینیه‌ها پیش از آغاز روضه‌خوانی چاووش خوانان مرثیه‌سرای و شنوندگان را آماده‌عزاداری می‌کنند. در روزهای عاشورا و تاسوعا آتش‌گندم نذری که ویژه‌ی زدی‌هاست پخته می‌شود. دهه‌ی محرم با مراسم شام‌غریبان در شب عاشورا به پایان می‌رسد. مردم در این شب بیشتر دور و بر نخل‌ها گرد هم می‌آیند و به یاد تنهایی شهدای کربلا شمع روشن کرده، زمزمه می‌کنند: «شام‌غریبان حسین (ع) امشب است امشب است و...»



شکل ۳-۵- مراسم سوگواری ماه محرم و صفر

**مراسم نخل برداری:** از آیین‌های مذهبی دیگر یزد نخل‌برداری است. مردم یزد نخل را نماد تابوت سرور شهیدان حسین بن علی (ع) و یاران وفادارش می‌دانند. نخل اسکلت عظیمی از جنس چوب است که مانند درخت سرو است. سرو در فرهنگ عامه نشانه‌ی جاودانگی، جوانمردی و آزادگی است که از ویژگی‌های پیشوای شیعیان است. نخل را با پارچه‌ای شمشیربندان می‌کنند. چند آیینه‌ی قدی، منگوله‌ها، دستمال‌های ابریشمی رنگی هم بر آن جای می‌گیرند. بر تارک نخل جقه‌های (پربرندگان) فلزی می‌گذارند. در داخل نخل هم زنگی آویزان است که با به صدا در آوردن آن خبر برپایی نخل از روی زمین و حرکت آن به دور میدان حسینیه اعلام می‌شود. هنگام گذاشتن نخل روی زمین نیز، دوباره زنگ به صدا در می‌آید و با صدای آن با هم یا حسین می‌گویند و نخل را بلند می‌کنند. با فرماندهی برگزیده که فرد، سیدی از اهل محل است و شال سبزی در دست دارد، روی نخل ایستاده و آن را دور میدان یا حسینیه می‌چرخانند. دو نفر هم بر نوک نخل نشستند که یکی قرآن می‌خواند یا اذان می‌گوید و یا چاووشی می‌خواند. دیگری هم حسین حسین گویان سنج می‌زند. افرادی که برای شرکت در نخل‌برداری زیر نخل می‌روند، همه با پای برهنه‌اند و شمارشان به بزرگی



و کوچکی و وزن نخل بستگی دارد. نمونه‌هایی از نخل‌های شهر یزد در: میدان امیرچخماق، میدان بعثت، حسینیه چهارمنار، فهادان، میدان وقت الساعت و حسینیه شاه ابوالقاسم قرار دارند.



شکل ۳-۶- مراسم نخل برداری

**مراسم کُتل بستن:** در یزد به اسب زین کرده‌ای که به گونه‌ای ویژه آراسته شده و پیشاپیش دسته عزاداری حرکت می‌کند، کُتل می‌گویند. گاهی به گردن این اسب چند شال ترمه یا ابریشمی به رنگ‌های سبز و سرخ آویزان می‌کنند و سر و صورت حیوان را با چند قطعه آیینیه کوچک، نگین، قرآن و... آذین می‌بندند و گاهی هم پارچه سفید خون آلودی را بر پشت حیوان می‌کشند و چند قطعه چوب رنگ شده قرمز به نشانه تیر و پیکان در پارچه فرو می‌کنند. همچنین کبوتر خونی زنده‌ای را نیز بر پشت اسب می‌گذارند. افسار این اسب یا کتل همواره در دست محافظ آن است و جلوی دسته سینه زنی حرکت می‌کند و پی‌درپی سر و صورت حیوان را نوازش می‌کند. این حرکت نمادین را اسب و کُتل می‌نامند.

### پیوند معماری با فرهنگ مردم یزد



شکل ۳-۷- کوچه آشتی کنان

**کوچه آشتی کنان:** به کوچه‌های تنگ و باریک بافت قدیم شهر که معمولاً دو نفر به دشواری از آن می‌گذرند، کوچه آشتی کنان گفته می‌شود. نقل شیرینی است که در روزگاران گذشته دو نفر که با هم قهر بودند، اتفاقی در یک زمان و از دو جهت مخالف گذرشان به یکی از همین کوچه‌ها افتاد، آن دو وقتی به یکدیگر رسیدند. به یک طرف کج شدند تا از کنار هم بگذرند، ولی سینه به سینه هم میان کوچه گیر کردند. از این رخداد کم کم خنده بر لبان دو طرف آمد و در پی آن کینه‌ها را از دل شستند و با هم آشتی کردند.



## ویژگی‌های فرهنگی استان



شکل ۸-۳- تصویر ساباط

**ساباط** : ساباط راهرو و دالان سقف‌داری است که در مسیر کوچه‌ها و معابر ساخته می‌شود. معماران یزدی در ساخت کوچه‌ها هم با توجه به نیازها و شرایط اقلیمی- فرهنگی مردم ویژگی‌های ارزنده‌ای را در نظر داشته‌اند.

**دربند** : در برخی از کوچه‌های بن بست که دارای ساباط است، در بخش ورودی کوچه دری گذاشته می‌شده است. به این گونه فضاها که برای افزایش امنیت ساکنان کوچه مؤثر بوده دربند می‌گویند.

## جشن‌ها و اعیاد

**جشن نوروز باستانی** : چیدن سفره هفت سین یکی از پایه‌های اصلی عید

نوروز در یزد است. از روزهای آغازین اسفند ماه، خانه تکانی انجام می‌شود. تمیز کردن خانه و شستن تمام وسایل از اعتقادات مردم این سرزمین و نشان از دگرگونی اساسی در زندگی است. چیدن سفره هفت سین یکی از پایه‌های این جشن باستانی است. در این سفره نمادهای سبزی، آب، ماهی... و همچنین نمادهای مذهبی نیز دیده می‌شود. هنگام تحویل سال افراد خانواده دور سفره هفت سین می‌نشینند و بزرگ خانواده دعای تحویل سال را می‌خوانند. بعد از نو شدن سال کوچک‌ترها به دیدن بزرگ‌ترها می‌روند و با شادباش سال نو از آن‌ها عیدی می‌گیرند، دید و بازدید عید هم تا سیزده فروردین ادامه می‌یابد.

**اعیاد مذهبی** : در یزد عید غدیر، عید قربان، عید فطر، میلاد پیامبر، نیمه شعبان و ... بسیار باشکوه برگزار می‌شود. پس از

نماز عید به دید و بازدید می‌روند و شیرینی، شیر، شکلات، شربت و ... می‌دهند. یزدی‌ها عید غدیر را عید سادات نیز می‌نامند و به دیدار خانواده‌های سادات می‌روند و این روز را به آنان تبریک می‌گویند.



شکل ۱۰-۳



## بیشتر بدانیم



جشن‌های زرتشتیان : جشن‌های زرتشتیان یزد بیشتر همان جشن‌های ایران باستان است، که تا کنون به یادگار مانده‌اند. جشن نوروز، جشن زاد روز اشو زرتشت پیامبر، جشن فروردین‌گان، جشن مهرگان و جشن سده، از این دسته‌اند که در فصول مختلف سال برگزار می‌شود.



شکل ۱۱-۳- آتشکده زرتشتیان



شکل ۱۲-۳- سفره‌ای که در جشن مهرگان آن را بهن می‌کنند.

جشن مهرگان : گویند جشن مهرگان به مناسبت پیروزی ایرانیان بر ضحاک (اژدهاک) ستمگر به رهبری کاوه آهنگر برپا شد. ایرانیان به شکرانه این پیروزی که از روز دهم مهر تا شانزدهم همان ماه ادامه دارد، جشن می‌گیرند. در برخی روستاها جشن مهرگان با ساز و شادمانی نیز همراه است و در روز پنجم جشن گروهی از جوانان در محل آدریان یا سرچشمه قنات جمع می‌شوند و به شادمانی می‌پردازند.

جشن سده : جشن سده همان جشن پیدایش آتش

است، که از دوره باستان تاکنون رواج داشته است. چون این جشن را در صدمین روز زمستان برگزار می‌کنند، آن را جشن سده می‌نامند.

اعتقادات و باورهای سنتی مردم یزد : اسپند را نیز برای دور ماندن از چشم بد دود می‌دهند. ناخن گرفتن در روزهای ویژه‌ای خوب یا بد است.

### ادبیات شفاهی

#### دو بیتی یزدی

شب ابری و بارون خواهد اومد      جلو دار با سپاهون خواهد اومد  
جلودار با جلودار گيله حرف داره      شب گيله گذارون خواهد اومد

#### لالایی‌های یزدی

لا لا لا گل ریزه      چرا خوابت نمی‌گیره      لا لا لا گل فندوق      بابات رفته سر صندوق  
بخواب ای نازنین من      ننه قرون تو میره      لا لا لا گل بونه      بابات حالا میاد خونه  
لا لا لا حبيب من      به درد دل طیب من

### بازی‌های یزدی

اسا بدو، اسای زنجیرباف، لشکرکشی (کشتی)، کلاغ پرپر، غَزَغَزک، یغل دوغل، دزد و جلاد بازی، چشم قایم بازی، پرپرک، پالکی‌اک، کولوغوک، کرتک بازی، گوی و چفته بازی، پسه کش، چرخ و چاهوک، دم دوک بازی، اسالنگ سرتراش، هندونه بری، برفی قته لولو، بجه بازی و... از بازی‌های مردم یزد است.

**گردو بازی:** این بازی بیشتر بین دو نفر انجام می‌شود. هر بازیکن دو تا پنج گردوی خود را به طور مساوی سرمایه گذاری می‌کنند و به صورت سرپا به فاصله یکی دو متر روبه‌روی هم روی زمین صاف می‌نشینند. آن‌ها به ترتیب گردوهای خود را بین دو کف دست قرار می‌دهند و رها می‌کنند. در نتیجه گردوها با فاصله‌های کم و زیاد روی زمین پخش می‌شوند. اگر تصادفاً دو یا چند گردو پهلوی هم قرار گیرند و مماس هم شوند، اصطلاحاً می‌گویند: «بال نیست.» یعنی نمی‌پذیرند و دوباره گردوها را پخش می‌کنند. سپس نخستین نفر در همان حالت نشسته با کمک دو انگشت شصت و سبابه و با دو انگشت شصت و میانی به یکی از این گردوها تلنگر می‌زند. اگر این گردو به هر چند تا از گردوهای دیگر برخورد کند، آن گردو یا گردوها به این بازیکن می‌رسد، و برخورد نکرد، به طرف دیگر می‌رسد.



شکل ۱۳-۳- نمونه‌ای از بازی کودکانه



## بیشتر بدانیم



### «ضرب المثل‌های یزدی»

خدا شتر لوک را نصیب کلاغ کور موکنه  
شولی به سرم ریز که مجال خوردنم نیس  
او کج نی، نو کج

## فعالیت

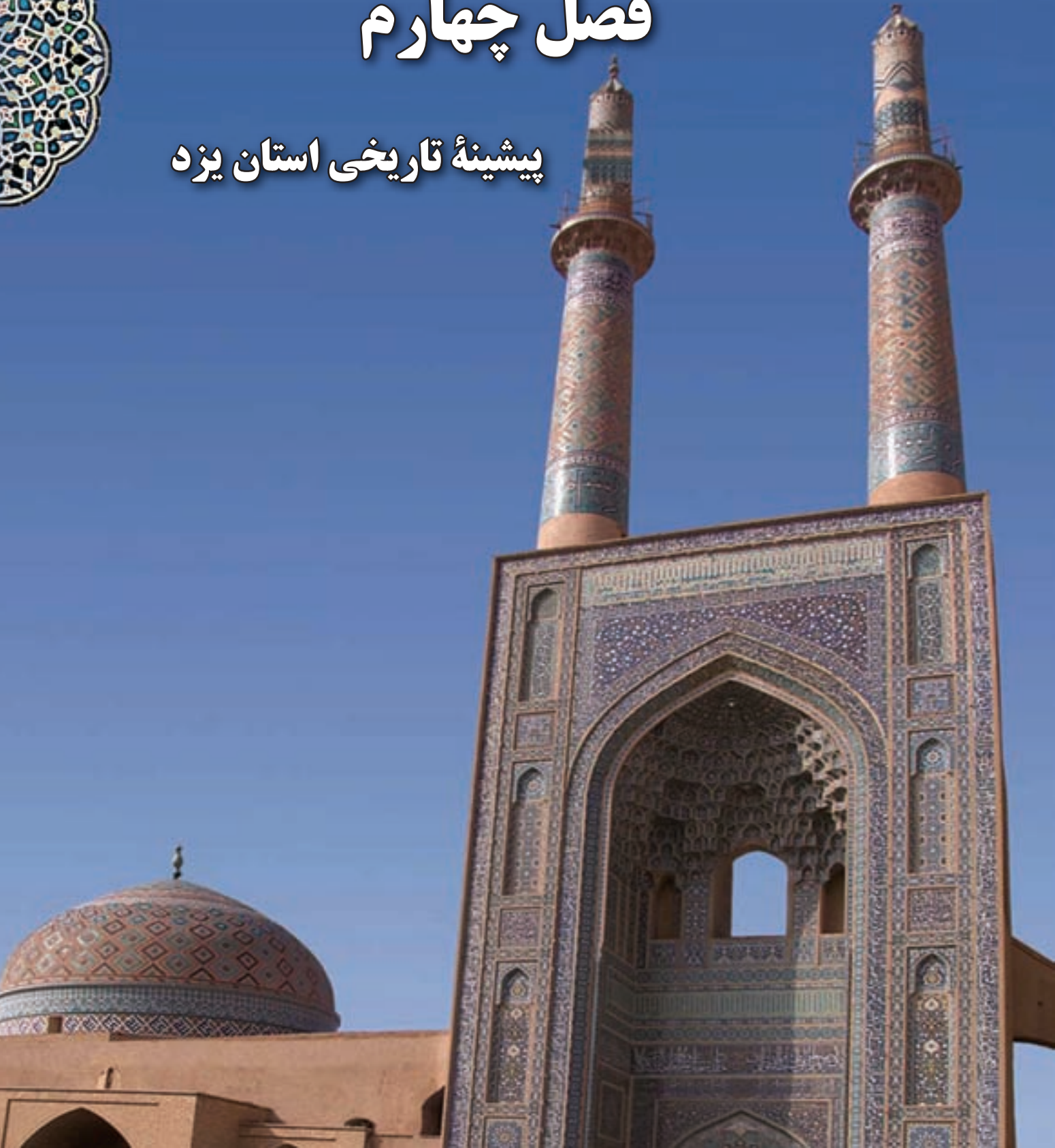


- ۱- چرا باید آداب و رسوم شهر خود را بشناسیم و در حفظ آن کوشا باشیم.
- ۲- چنانچه در محل زندگی شما گویش یا لهجه محلی وجود دارد، حداقل چهار جمله یا عبارت از آن را بگویید.
- ۳- دو نمونه دیگر از ضرب المثل‌های منطقه خود را نام ببرید.



# فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان یزد





## درس دهم پیشینه تاریخی استان

### پیشینه سکونت انسان در سطح استان

از استخوان‌های جسد به دست آمده در شیرکوه با قدمت ۴۰۰۰۰ سال پیش که مربوط به انسان غارنشین است، بر می‌آید که یزد پیشینه تاریخی کهنی دارد. نگاره‌های روی تخته سنگ در کوه ارنان و دست افزارهای سنگی یافته شده در دره‌های شیرکوه حاکی از وجود انسان‌هایی از عصر حجر در اطراف یزد است، وجود بیش از ۲۰ غار تاریخی از جمله غار ایشکفت (شکفت) در شهرستان اردکان و خورمیز در مهریز نمونه‌هایی از آن است. تنوع آثار کشف شده در منطقه غربال بیز مهریز، به گونه‌ای است که دوران ماقبل تاریخی را به دوران تاریخی پیوند داده است.



شکل ۱-۴- نقش سنگ نگاره‌های کوه ارنان

قبرهای خورشیدی در ارتفاعات کوه‌های بوهروک و نواحی جنوب غربی یزد که مربوط به دوران خورشید پرستی است و مربوط به سه تا شش هزار سال پیش است، نمونه‌های دیگری است. زراعت و مدنیت یزد، از مناطق مهریز و فهرج، یزد، رستاق، میبد، اردکان و ابرکوه شروع شد اما کشاورزی در مهریز، فهرج و یزد در ابتدا وابسته به آب‌های سطحی ولی بعداً به دلیل کمبود ریزش‌های جوی و در کنار آن گرم شدن هوا مانند دیگر مناطق وابسته به آب‌های زیرزمینی، قنات (کاریز) شد.

### وجه تسمیه یزد

نام یزد، وابسته به واژه باستانی یَژش و ریشه در یَشت Yast، یَرت Yazt و یسن دارد که به معنای ستایش، نیایش، پرستش و ایزد

## پیشینه تاریخی استان

است. یزد از یزدان نیز گرفته شده که به معنی پاک، مقدس، فرخنده و در خور تحسین است. یزد یعنی آفریننده خوبی‌ها، پاکی‌ها و شهر یزد به معنی شهر خدا، شهر مقدس و شهری که در خور آفرین (لایق تحسین) است، آمده است.

### بیشتر بدانیم



یزد نام‌های دیگری مانند ایساتیس داشته که محل آن در دامنه ارتفاعات مهریز بوده است، اما این نام تنها در کتاب آتشکده یزدان (تاریخ یزد) عبدالحسین آیتی در سال ۱۳۱۷ هـ. ش آمده است. شاید ایساتیس همان است که در جغرافیای بطلمیوس به نام ایستیخای در بیابان کارمانیا (کرمان) از آن نام برده شده است. این نام در کتب جغرافیایی قدیم به صورت ایراطیخه به معنی یزد به کار رفته اما آیا این دو نام همان ایساتیس است یا جایگاه آن کجاست و چگونگی تغییر این دو نام به ایساتیس معلوم نیست.

یزد نام‌های دیگری مانند کَته، کَتنویه و کهنو داشته است ولی در گزارش جغرافیدانان مسلمان در قرن چهارم و پنجم کَته نام محلی در حومه یزد بوده است. این شهر لقب‌های گوناگونی مانند دارالعباده از قرن پنجم به بعد، دارالسیاده و دارالعلم در قرن هشتم و در شعر حافظ زندان سکندر داشته است و از قرن نهم، وارد کتب تاریخی شده است. امروزه یزد به نام شهر بادگیرها، شهر دوچرخه‌ها، اولین شهر خستی جهان و دومین شهر تاریخی جهان بعد از ونیز ایتالیا مشهور شده است.

### برای مطالعه

#### استان یزد قبل از اسلام

سابقه یزد قبل از اسلام به دوره مادها می‌رسد. این منطقه جزء تقسیمات دوازده گانه مادها بوده که در جنوب شرقی سرزمین ماد قرار داشته و غالباً جزو پارس به شمار می‌رفته است، آبادی‌های یزد و میبد قبل از حمله اسکندر وجود داشته و در دوره هخامنشیان با قرار گرفتن در مسیر راه ری به کرمان و پارس به خراسان نقش ارتباطی و نظامی مهمی داشته است و به همین دلیل اسکندر در حومه آن محلی را برای زندانیان خود، که شاهزادگان پارسی بودند، اختصاص می‌دهد. کهندژ نارین قلعه در میبد مربوط به دوره ماد حتی با آثار دوره ایلامی خود مدعای این مطلب است. سکه‌های ضرب شده در یزد که متعلق به دوره اشکانی است نشان دهنده اهمیت این شهر در آن دوره است. با قیام اردشیر بابکان علیه اردوان پنجم، آخرین پادشاه اشکانی، یزد نیز به تصرف اردشیر بابکان درآمد. به دلیل توجه پادشاهان و شاهزادگان ساسانی و علاقه آن‌ها به عمران و آبادی این منطقه، تصویر روشن‌تری از یزد در دوره ساسانی



موجود است؛ به طوری که نام یزد به یزدگرد اول، میبده به شاهزاده مؤبد فرزند قباد پادشاه ساسانی یا به میبدار سرهنگ یزدگرد، بیده و عقدا به دیگر سرهنگان ساسانی منسوب شده است. موقعیت مذهبی هفتادُر (هفت آدر) برای مذهب زردشت نمونه دیگری در این مورد است.

## یزد در دوران اسلامی

اسلام آوردن مردم یزد: مردم یزد اسلام را با میل و رغبت به وسیله سپاهیان که از یزد عبور می کردند، پذیرفتند. عده ای از مردم که بر دین زردشتی باقی ماندند، جزیه می پرداختند. آن ها به صورت اقلیت مذهبی در یزد باقی ماندند.

یزد در تقسیمات جغرافیایی دوره اسلامی جزو فارس به شمار می رفته و در تقسیم جغرافیایی کوچک تر جزو اصطخر به شمار می رفته است. اطلاعات ما از یزد در این سال ها منحصر به گزارش جغرافیدانان مسلمان است و عموماً نام کَته در کنار یزد آمده است. یزد در آن دوره شهری است آباد با صنعت پارچه بافی که پارچه های آن در همه شهرهای ایران معروف بوده است. اطلاعات ما از اوضاع سیاسی یزد در قرون نخستین اسلامی بسیار کم است و سرنوشت سیاسی یزد با فارس یکی بوده است. در دوره آل بویه یزد جزو قلمرو این حکومت قرار داشته است. در اواخر قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم دو رویداد مهم در سرنوشت یزد و ابرقو تأثیر زیادی داشته است: ساکن شدن ابو جعفر محمد مشهور به امامزاده جعفر (ع) از علویان نسل چهارم امام جعفر صادق (ع) در یزد و ادامه سکونت فرزندان ایشان در یزد و اطراف آن، نشان از احترام مردم یزد به خاندان اهل بیت (ع) و وجود شیعیانی در یزد بوده است. دیگر اینکه طغرل سلجوقی بعد از حمله به اصفهان در سال ۴۴۳ هـ. ق که مرکز حکومت آل کاکویه بود، از ظهیرالدین ابو منصور فرامرز خواست که اصفهان را به او واگذار کند و هر شهری از مرکز ایران را خواست بگیرد. ابو منصور فرامرز ولایت یزد را برای ادامه زندگی و عبادت درخواست کرد. بنابراین طغرل طی منشوری نوشت: «یزد را دارالعباده ابو منصور ساختیم». از این زمان به بعد یزد به دارالعباده ملقب شد. علاقه امیران آل کاکویه و سرهنگان آن ها به عمران و آبادی و ایجاد قنات و ساخت بناهای مذهبی و مدارس چهره یزد را به شهری آباد، با فرهنگ غنی اسلامی و شیعه در مرکز ایران تبدیل کرد. مذهب شیعه تا ظهور دولت صفویه به عنوان اقلیت مذهبی در یزد باقی ماند ولی اکثر مردم یزد شافعی مذهب بودند.

این حکومت تا سال ۵۳۶ هـ. ق، زمان کشته شدن آخرین امیر آل کاکویه ادامه داشت. او در جنگ قطوان به حمایت از سلطان سنجر سلجوقی علیه قراختائیان شرکت کرده بود. سلطان سنجر به پاس خدمات او حکومت یزد را به دو دختر او واگذار کرد. این حکومت که به اتابکان یزد معروف شد، تا سال ۷۱۸ هـ. ق ادامه داشت.

**حکومت آل مظفر:** در دوره ایلخانی، یزد به دلیل قرار گرفتن در مسیر راه های تجاری، برای این حکومت اهمیت زیادی داشت. امیر مظفر از افراد این خاندان به دلیل سرکوبی راهزنان فارس که به یزد آمده بودند، مورد



توجه اتابک یزد، یوسف شاه، قرار گرفت و از طرف او به حکومت میبید و ندوشن رسید. او مأمور حفظ و نگهداری راه‌های اطراف یزد شد و به شرف الدین ملقب شد. فرزندش امیر مبارزالدین محمد، از طرف الجایتو و بعد از او سلطان ابوسعید ایلخانی حکومت میبید و سپس یزد و همچنین راهداری مرکز ایران را عهده دار شد. با ضعف حکومت ایلخانی، آل مظفر، در مرکز ایران قدرت را به دست گرفتند و به تدریج کرمان، شیراز، اصفهان و تبریز را جزو قلمرو خود کردند اما آل مظفر به دلیل اختلافات خانوادگی دائماً با یکدیگر در حال جنگ بودند، به طوری که امیر مبارزالدین محمد به امر فرزندش شاه شجاع کور شد.

از حکام معروف آل مظفر در یزد، شاه یحیی را می‌توان نام برد که به عمران و آبادانی علاقه زیادی داشت. یزد در این دوران به دلیل حمایت حکام آل مظفر از دانشمندان و رونق مدارس، به دارالعلم معروف شد. این خاندان با حمله تیمور گورکانی به ایران برچیده شد.

شکوفایی و رونق یزد در دوره تیموریان به واسطه حکومت امیر جلال‌الدین چخماق شامی و فرزندش ادامه یافت؛ زیرا آن‌ها نیز علاقه زیادی به عمران و آبادانی یزد داشتند. به طوری که مجموعه امیر چخماق شامل مسجد، کاروانسرا، بازار، حمام، آب انبار و حسینیه از آثار ایشان در یزد است.

یزد در اواخر دوره تیموری به دلیل ضعف این حکومت، قرار گرفتن در مسیر لشکرکشی‌های متعدد، رقابت و کشمکش امرای ترکمن، ظلم و ستم مأموران مالیاتی آن‌ها، قحطی ۸۵۸ هـ. ق و سیل ۸۶۰ هـ. ق دوران آبادانی و رونق طلایی خود را از دست داد.

در ابتدای حکومت صفوی یکی از افراد خاندان شاه نعمت‌الله ولی به نام امیر میرزا عبدالباقی مورد توجه خاندان صفوی واقع شد و به مقام وکیل در دولت شاه اسماعیل قرار گرفت. وی سرانجام در جنگ چالدران کشته شد. این خاندان با نقشی که در حمایت و همراهی دولت صفویه داشتند، همواره مورد توجه این حکومت بودند. چند تن از آنان به حکومت یزد رسیدند. یزد در این دوره به دلیل موقعیت تجاری و پارچه‌های دست بافت مورد توجه سیاحان و مسافران اروپایی بود و بافندگان یزدی شهرت زیادی داشتند. حکومت صفویه با حمله افغان‌های تابع ایران از بین رفت ولی دلاوری‌های میرزا عنایت سلطان در یزد در برابر محمود افغان و سپس اشرف افغان قابل ستایش است؛ به طوری که مدت چهار سال بیای پیروزی با میرزا عنایت سلطان بود. سرانجام نیز اشرف افغان با حيله توانست بر او پیروز شود.

از اواخر دوره افشار تا اواخر دوره قاجار محمدتقی خان دولت‌آبادی و فرزندانش در یزد به عنوان نقش حاکم یا مستوفی حکومت می‌کردند. این خاندان در یزد خدمات ارزنده‌ای کردند و آثار و بناهای فراوانی در این شهر به وجود آوردند: باغ دولت‌آباد، باغ نصریه، مدرسه خان، میدان خان، بازار خان، بازار قیصریه، و... از آثار این خاندان است. نقش مردم یزد در دو انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی قابل تحسین است. روشنفکری و ظلم‌ستیزی مردم یزد در مبارزات انقلاب مشروطه و مخالفت فرخی شاعر یزدی با استبداد حاکم نمونه‌ای از آن است. در جریان مبارزات مردم ایران علیه رژیم پهلوی، روز دهم فروردین ۱۳۵۷، روزی به یاد ماندنی در تاریخ انقلاب اسلامی است.



## بیشتر بدانیم



### مسجد جامع یزد

آیا می‌دانید ساخت مسجد جامع یزد مربوط به یک دوره خاص نیست؟ مراحل ساخت آن از ابتدا تاکنون به شرح زیر است: این مسجد پس از ورود اسلام، به جای یک آتشکده از دوره ساسانی ساخته شد. با انتقال حکومت آل کاکویه از اصفهان به یزد این مسجد توسعه پیدا کرد و در زمان گرشاسب حاکم آل کاکویه یزد به منتهای عظمت خود رسید اما بنای کنونی مسجد جامع مربوط به اوایل قرن هشتم هجری و از آثار سید رکن الدین محمد قاضی از نوادگان امامزاده جعفر (ع) بوده است. در دوره حکومت صفوی و سپس در دوره قاجاری از جمله در زمان پادشاهی فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه قاجار بنا کامل و مرمت شد. سپس در دوره پهلوی اول به دلیل بی‌توجهی به مساجد، این مسجد نیز خسارت زیادی دید تا این که در سال ۱۳۲۴ هـ. ش با تلاش و همت حاج سید علی محمد وزیری مرمت اساسی شد و قسمت‌هایی به آن اضافه شد.

## فعالیت



نام اثر تاریخی شهر خود	دوره مربوطه	زمان ساخت

## درس یازدهم نقش مردم یزد در دفاع از کیان و مرزهای ایران اسلامی

مردم یزد بنا بر نوشته‌های تاریخی، مردمی با فرهنگ، با ادب و علاقه‌مند به فراگیری علم و دانش بوده‌اند. به این دلیل مدارس و نهادهای علمی متعددی در سطح استان به وجود آمده‌اند، حکومت‌هایی مانند آل کاکویه یزد، اتابکان و آل مظفر و شخصیت‌هایی مانند سید رکن‌الدین محمد قاضی در توسعه مدارس و رونق علمی یزد تأثیر زیادی داشته‌اند. این سابقه تاریخی علمی باعث شده یزد همواره از مقام و مرتبه علمی بالایی در کشور برخوردار باشد.

### شخصیت‌های علمی مشهور یزد

ابوالفضل رشید الدین میبیدی عالم دینی و مفسر اواخر قرن پنجم و ششم هجری قمری است. او صاحب تفسیر کشف الاسرار و عده‌الابرار است. خواجه نظام الملک ابرقویی نیز از عالمان دینی قرن هفتم هجری است. قاضی میرحسین میبیدی عالم دینی، ریاضیدان و شاعر قرن نهم بوده است. پدرش مشهور به معلم یزدی معاصر آل مظفر و از مورخان معروف آن عصر بوده که کتاب مواهب الهی در تاریخ آل مظفر اثر اوست. شرف الدین علی یزدی عالم، مورخ و شاعر عصر تیموری و مورد احترام شاهان و شاهزادگان تیموری بوده است. کتاب ظفرنامه از آثار اوست. ملا عبدالله بهابادی از علمای قرن دهم و استاد شیخ بهایی و صاحب اثر معروف حاشیه ملا عبدالله است. وحشی بافقی نیز از شعرای مشهور عصر صفوی از دیگر شخصیت‌های استان یزد است.

### شخصیت‌های علمی و دینی یزد در دوران معاصر

از علما و بزرگان استان یزد، آیت الله محمد حسین فاضل اردکانی عالم دینی و فقیه قرن سیزدهم هجری قمری، آیت الله سید محمد کاظم طباطبایی یزدی معروف به علامه یزدی و صاحب عروة الوثقی از عالمان و مرجع شیعیان در قرن سیزده و چهارده هجری قمری، آیت الله شیخ عبدالکریم حائری یزدی عالم دینی، فقیه و مؤسس حوزه علمی قم با همراهی آیت الله شیخ محمد تقی بافقی، آیت الله آخوند ملا (محمد) اسماعیل عقدایی عالم دینی و فقیه در اواخر قرن دوازدهم و اوایل قرن سیزدهم و آیت الله شیخ محمدرضا طبسی عالم دینی و فقیه قرن چهاردهم را می‌توان نام برد. از دیگر شخصیت‌های معروف، فرخی یزدی شاعر آزادی خواه دوران مشروطه و مهدی آذر یزدی پیشکسوت



شکل ۲-۴

ادبیات کودکان و نوجوانان است که از بین آثار متعدد او «قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب» را می‌توان نام برد.



## نقش مردم یزد در انقلاب اسلامی



شکل ۳-۴- راهپیمایی مردم یزد علیه حکومت پهلوی به رهبری آیت الله شهید صدوقی

نهم و دهم فروردین ۱۳۵۷ را باید نقطه عطف مبارزات مردم یزد نامید. نهمین شب نوروز ۵۷، یزد شاهد حرکت خودجوش مردم در مبارزه با رژیم پهلوی بود و مردم با دادن شعار، خشم و نفرت خود را به رژیم نشان دادند. در دهم فروردین مردم یزد به دعوت آیت الله صدوقی در مسجد حظیره، در سوگ چهلمین روز شهدای تبریز، تجمع کردند. سپس با ترک مسجد در خیابان‌ها به تظاهرات علیه رژیم پرداختند. در آن زمان شهربانی و هنگ ژاندارمری یزد، در چهار راه امیرچخماق و خیابان‌های اطراف، به تظاهرات آرام مردم حمله کردند و به سوی مردم تیراندازی کردند که در این میان ۴ نفر از مردم به شهادت رسیدند و ۱۰ نفر مجروح گردیدند و تعدادی نیز دستگیر شدند.

نکته حائز اهمیت نقش آیت الله صدوقی در هدایت جامعه، صدور اعلامیه‌های انقلابی در تمامی حوادث انقلاب، ارتباط مداوم با رهبران روحانی در سراسر کشور و از همه مهم‌تر، تلاش ایشان در جهت بسط و گسترش رهبری حضرت امام خمینی در تمامی صحنه‌ها و عرصه‌های جامعه بود.

## نقش مردم یزد در دفاع از انقلاب اسلامی و دوران هشت سال دفاع مقدس

استان یزد نقش بسیار ارزشمندی در دفاع از سرزمین اسلامی در دوران هشت سال دفاع مقدس برعهده داشته است. این استان اگرچه از نظر جغرافیایی دور از مرزها به سر می‌برد اما در دفاع از انقلاب اسلامی و مبارزه علیه دشمن متجاوز نقش فعالی داشت.

## پیشینه تاریخی استان

رزمندگان استان یزد در طول ۸ سال دفاع مقدس، طی ۲۴۰ نوبت به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل اعزام شدند که جمع آمار افرادی که حداقل یک بار در جبهه‌ها حضور یافتند را ۳۸۷۴۱ نفر نشان می‌دهد که مدت حضور بعضی از آنها بیش از ۲۰۰۰ روز بوده است. بیشتر این افراد از قشر فرهنگی و دانش آموزان بودند که ۱۰۴۶ نفر شهید را تقدیم انقلاب نمودند.

کوچک‌ترین شهید دفاع مقدس با ۱۲ سال سن، شهید محمد حسین ذوالفقاری از میبد است که در تاریخ ۱۳۶۰/۱۰/۲۸ در صحنه نبرد مستقیم با صدامیان در منطقه شوش به شهادت رسید.

دانش آموزان نیز هم روش سایر اقشار، شرکت فعال در کمک‌رسانی به رزمندگان اسلام نظیر اهدای کالا، وجوه نقدی و اهدای خون داشتند و تحویل قلک‌های پر از پول دانش‌آموزان به جبهه‌ها، هیچگاه از خاطره‌ها فراموش نمی‌شود.



شکل ۴-۴- اعزام رزمندگان اسلام به جبهه‌های نبرد حق علیه باطل



شکل ۴-۵

همچنین شخصیت‌های برجسته زیادی را می‌توان نام برد که اداره، مدرسه و ... را در یزد ترک کردند و به جبهه‌ها شتافتند و سرانجام به آرزوی خود که همان شهادت بود، رسیدند، از آن جمله می‌توان به سرداران بزرگی نظیر شهید محمد منتظر قائم، شهید ذبیح‌الله عاصی زاده و شهید محمدحسین موحدین، اشاره کرد.

از روحانیون ممتاز و از پیشکسوتان انقلاب اسلامی می‌توان از شهید محراب حضرت آیت‌الله حاج شیخ محمد صدوقی (نماینده امام و امام جمعه یزد) یاد کرد.

شهید محراب حضرت آیت‌الله صدوقی (نماینده امام و امام جمعه یزد): در سال ۱۲۸۸ ش (۱۳۲۷ قمری) در یزد و از خانواده‌ای روحانی که از نسل «شیخ صدوق» بود، به دنیا آمد. وی از سن ۱۳ سالگی به تحصیل علوم دینی روی آورد و در سن ۲۱ سالگی برای



ادامه تحصیل به اصفهان و سپس قم عزیمت کرد و از محضر آیات عظام حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی، سید حسین بروجردی و... بهره برد. وی در کنار تحصیل به تدریس پرداخت و بزرگانی چون علامه محمدتقی جعفری، شهید مرتضی مطهری، سید مصطفی خمینی، و... را پرورش داد.

وی سرانجام در روز جمعه دهم رمضان مطابق با ۱۳۶۱/۴/۱۱ در محراب نماز جمعه در مسجد ملا اسماعیل به دست منافقین به شهادت رسید.

## برای مطالعه



شکل ۴-۶

**شهید دکتر سید رضا پاک‌نژاد (نماینده یزد در مجلس شورای اسلامی):** پزشک خوش قلم و خوش بیان شهر یزد، در سال ۱۳۰۳ ش متولد شد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در یزد گذراند و در بهمن ۱۳۳۶، دکترای خود را با درجه ممتاز گذراند. او به زبان عربی تسلط داشت و از همان جوانی با علوم حوزوی ارتباط برقرار کرده بود. وی ۱۱۰ جلد کتاب در بررسی علوم و معارف اسلامی و مسائل اجتماعی و پزشکی تألیف کرد که مهم‌ترین آن‌ها «اولین دانشگاه و آخرین پیامبر» است که تاکنون بیش از ۴۰ جلد آن منتشر شده است.

وی پس از پیروزی انقلاب، به عنوان نماینده مردم یزد، به مجلس شورای اسلامی راه یافت و در هفتم تیرماه ۱۳۶۰، به همراه برادرش و ده‌ها تن دیگر از مسئولان و فعالان نظام نوپای اسلامی، به شهادت رسید.



شکل ۴-۷

**شهید محمد منتظر قائم (اولین فرمانده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی یزد):** محمد منتظر قائم در سوم اسفند ماه ۱۳۲۷ در شهرستان فردوس به دنیا آمد. هنوز ۱۵ سال بیشتر نداشت که حماسه ۱۵ خرداد سال ۱۳۴۲ آغاز شد و با وجود سن کم، در بیشتر فعالیت‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و مبارزه علیه رژیم طاغوت سرآمد بود.

پس از خدمت سربازی در شرکت برق منطقه‌ای مشغول به کار شد، ولی به دلیل انقلابی بودن و فعالیت علیه رژیم شاه از کار اخراج شد و به مدت ۱۵ سال به زندان افتاد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در خرداد سال ۱۳۵۸ به عنوان اولین فرمانده سپاه یزد منصوب شد و دو ماه پس از آن،

به همراه گروهی از همزمانش، به منطقه کردستان عزیمت کرد. وی پس از بازگشت به یزد، مجدداً فرماندهی سپاه را عهده‌دار شد. به دنبال تجاوز آمریکا به خاک جمهوری اسلامی در صحرای طبس در ۵ اردیبهشت ۱۳۵۹، به آنجا شتافت و پس از جست‌وجو در منطقه، مشغول جمع‌آوری اسناد موجود در بالگردهای آمریکایی بود که طی یک نقشه از پیش تعیین شده، آن منطقه مورد حمله هواپیماهای جنگنده قرار گرفت تا اسناد خیانت خود فروختگان داخلی و خارجی نابود شود که در این حمله وی نیز به شهادت رسید.



شکل ۸-۴

**شهید ذبیح الله عاصی زاده (اولین فرمانده تیپ مستقل ۱۸ الغدیر):** ذبیح الله عاصی زاده در تاریخ ۱۳۴۰/۵/۲۴ در اردکان به دنیا آمد. وی پس از تحصیلات دیپلم؛ عضو سپاه پاسداران انقلاب اسلامی شد. با شروع جنگ تحمیلی عراق علیه میهن اسلامی، عازم جبهه‌های نبرد شد. استعداد وافر و عملکرد برجسته وی، توجه فرماندهان عالی جنگ را به خود جلب کرد و بدین سبب به معاونت اطلاعات و عملیات تیپ ۸ نجف اشرف برگزیده شد و پس از تشکیل تیپ الغدیر به فرماندهی این یگان منصوب گردید. وی در دوران دفاع مقدس دو بار مجروح شد و سرانجام در اثر اصابت ترکش گلوله توپ، در تاریخ ۱۳۶۲/۷/۲۱ در منطقه بانه به شهادت رسید.



شکل ۹-۴

**شهید محمد حسین موحدین «جوکار» (مشاور ریاست سازمان امور اداری و استخدامی کشور و دبیر آموزش و پرورش):** محمد حسین جوکار در تاریخ ۱۳۳۴/۱۱/۳ در یزد به دنیا آمد. او پس از اخذ دیپلم در رشته کامپیوتر به ادامه تحصیل پرداخت. وی در دانشگاه، محیط را برای گسترش دامنه فعالیت‌های مذهبی سیاسی خود مناسب‌تر یافت و در کنار دانشجویان مذهبی به مبارزه جدی با نظام پوسیده و پوشالی سلطنتی گام نهاد؛ پس از مدتی توسط مأموران ساواک شناسایی و مورد تعقیب قرار گرفت. به دنبال آن شبانه به منزلش هجوم بردند و او را دستگیر و زندانی کردند. وی نزدیک به دو سال در زندان‌های رژیم پهلوی، قهرمانانه مقاومت کرد. در آستانه اوج‌گیری انقلاب اسلامی و قیام ملت مسلمان ایران از زندان طاغوت آزاد شد و در جریان انقلاب اسلامی ایران در مسئولیت‌های زیر انجام وظیفه کرد.

— مسئول راه‌اندازی امور تربیتی در یزد و جذب آموزش ۳۰۰ مربی تربیتی



– مسئول گزینش آموزش و پرورش یزد

– معاون سیاسی امنیتی استانداری یزد

وی در سال ۱۳۶۶ در منطقه شمال غرب (ماووت) مورد اصابت ترکش خمپاره قرار گرفت و در مسیر انتقال به بیمارستان تبریز در روز ۱۳۶۶/۱۲/۷ به شهادت رسید.

## فعالیت



۱- درباره نقش مساجد در پیروزی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس مطلبی تهیه کنید.

۲- وصیت نامه یکی از شهدای دانش آموز را در کلاس بخوانید.

۳- چه عاملی سبب برتری نظامی ایران در جنگ به رغم کمک‌های همه جانبه کشورهای خارجی به عراق

بود؟



# فصل پنجم

توانمندی های استان یزد





## درس دوازدهم توانمندی‌های گردشگری

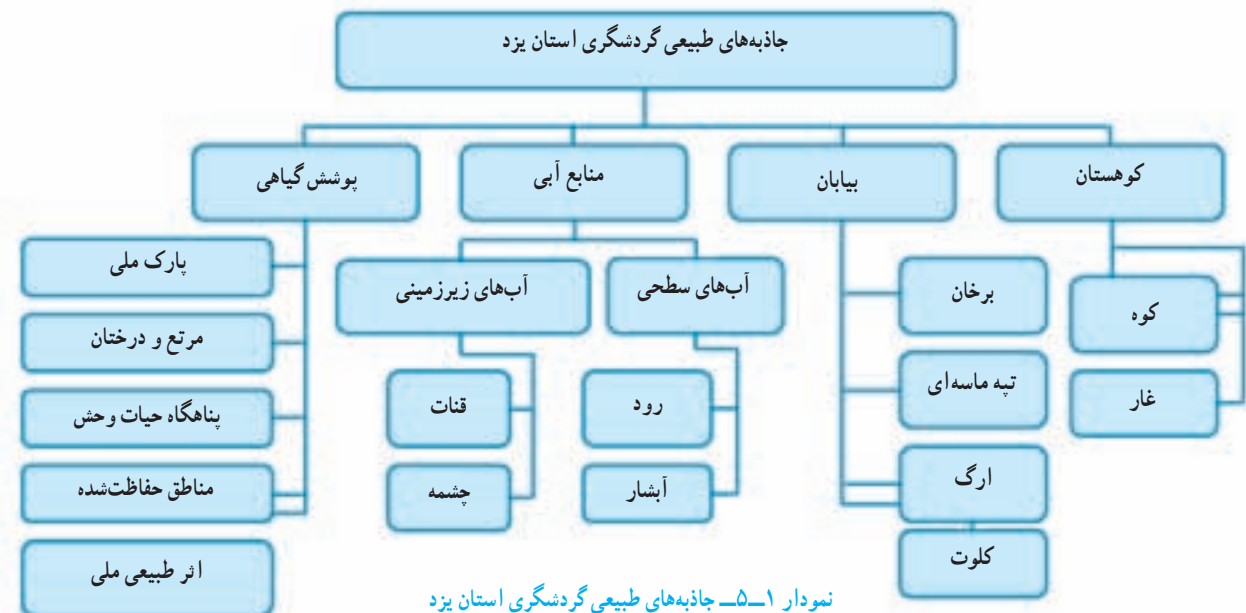
### قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری استان

استان یزد به دلیل قرارگیری در اقلیم خشک و شرایط محیطی خاص دارای توانمندی‌های گردشگری طبیعی، تاریخی، مذهبی و فرهنگی، در سطح ملی و بین‌المللی است. ۶۵۰۰ اثر طبیعی - تاریخی شناسایی شده، ۱۴۸۵ اثر ثبت شده ملی، موقعیت بین‌راهی، هنرهای دستی فراوان، سوغات متنوع نیز توانسته گردشگرانی را به سوی خود جلب کند. همچنین معماری خشت خام از جاذبه‌های دیگر گردشگری یزد است.

لذا تنها صنعتی که می‌تواند با رشد و توسعه خود، نیروی محرکه توسعه استان در افق‌های زمانی مختلف باشد و به توسعه اقتصادی استان و کشور کمک کند و از این طریق درآمد ملی و درآمد سرانه افراد ساکن در این استان از میهن اسلامی را افزایش دهد و مشکل بی‌کاری را در آینده تا اندازه‌ای حل کند، صنعت گردشگری است.

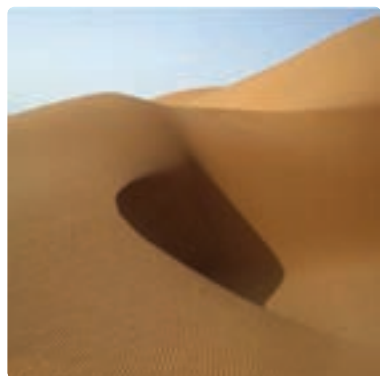
**گردشگر:** توریست یا گردشگر کسی است که به منظور تفریح، بازدید از نقاط دیدنی، معالجه، تجارت، ورزش و زیارت به کشور دیگری سفر کند، مشروط بر این که مدت اقامت او از ۲۴ ساعت کمتر و از ۶ ماه بیشتر نباشد و در فاصله‌ای کمتر از ۷۰ کیلومتر انجام نگیرد.

توان‌ها و جاذبه‌های گردشگری در این استان را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد:



در منطقه شما کدام آثار طبیعی جهت جذب گردشگر وجود دارد؟ دلیل اهمیت آن چیست؟ به عکس‌ها نگاه کنید و بگویید چگونه می‌توان استان یزد را به عنوان یک استان برای طبیعت گردی مطرح کرد.

## توانمندی های استان



تپه ماسه های بافق



روستای خراتق



سرو ابرکوه



آبشار دره گاهان



شیرکوه



یوزبلینگ آسیایی بافق



جنگل باغ شادی



هوبره



چشمه مرتضی علی طبس



عقاب کوه



سخوید



بیابان های یزد

شکل ۱-۵- برخی از آثار گردشگری استان یزد



## بیابان

محیط زیست و طبیعت استان یزد برای بیشتر طبیعت گردان و مردم غیربومی جالب و پرکشش است. طبیعت چندگونه و کاملاً متفاوت استان از پرجاذبه‌ترین دیدنی‌های آن به شمار می‌رود. از یک سو پهنه‌های بیابانی و تپه‌های ریگ روان و از سوی دیگر و به فاصله‌ی نزدیک ارتفاعات زیبای شیرکوه و بیلاقات سرسبز، دره‌ها و دامنه‌های آن و گوناگونی آب و هوا جلوه‌های جذاب این استان به حساب می‌آیند. بعضی از کشورها دارای مناطق بیابانی نیز با بهره برداری مناسب از این جذابیت‌ها درآمدهای زیادی کسب می‌کنند. در اینجا با برخی از این پدیده‌ها آشنا می‌شویم.



شکل ۲-۵- بیابان گردی و حرکت روی تپه‌های ماسه‌ای

برهنه‌ترین و شورترین بیابان‌ها را می‌توان در محدوده استان یزد از جمله بیابان‌های مروست، درانجیر، ساغند، سیاهکوه، ابرکوه، بافق و حاجی‌آباد مشاهده کرد. از این بیابان‌ها می‌توان برای تورهای بیابان‌گردی، پیاده‌روی، ماشین سواری، شترسواری و ماسه‌درمانی استفاده کرد. همچنین می‌توان در بیابان‌های استان کایت برای جذب توریست استفاده کرد.

آیا تا به حال به بیابان‌های اطراف شهر خودتان به‌عنوان یک جاذبه بسیار زیبای گردشگری نگاه کرده‌اید؟

بیابان‌ها را به مناطق مهم گردشگری تبدیل کنیم.

جاذبه‌های بیابان در استان یزد: این جاذبه‌ها عبارت‌اند از:

عوارض ماسه‌ای (پهنه‌ها و تپه‌های ماسه‌ای، کوه‌ریگ‌ها، برخان‌ها) گنبد‌های نمکی و کلوته‌ها (گنبد‌های تراورتنی توران پشت، کلوته اردکان) سطوح پف کرده نمکی موجود در کویرها، آسمان صاف و پرستاره و سکوت بیابان، شتر سواری، اسکی روی ماسه، اتومبیلرانی و موتورسواری.

رشته‌کوه شیرکوه مهم‌ترین ارتفاع موجود در استان است که با توجه به جهت و ارتفاع آن موجب ریزش‌های جوی و سرسبزی و خوش آب و هوایی و یا به عبارتی تعدیل آب و هوای منطقه کوهپایه‌ای و میان‌کوهی شده است. می‌توان گفت که مهم‌ترین، آبادترین و زیباترین نواحی روستایی و بیلاقی در امتداد این رشته‌کوه قرار گرفته است.

ورزش‌هایی مانند کوه نوردی، صخره نوردی و اسکی روی برف و دامنه‌های آن پیاده‌روی، همچنین دیدن مناظر زیبای روستایی از جاذبه‌های این منطقه است.

چند نمونه دیگر از راه‌های جذب توریست در کوهستان را نام ببرید. در نگهداری از این جاذبه طبیعی باید چه راهکارهایی

ارائه داد؟



شکل ۳-۵- شیرکوه

## غار

از جاذبه‌های دیدنی استان یزد وجود غارهای طبیعی در کوهستان‌ها و کوهپایه‌هاست. در این استان بیش از ۳۵ غارشناسی شده است که بیشتر آن‌ها از لحاظ زمین‌شناسی و برخی از دیدگاه تاریخی اهمیت دارند. در جدول زیر برخی از غارهای استان را نشان داده و نوع کاربری و شهرستانی که در آن وجود دارد، نشان داده شده است.

جدول ۱-۵- غارهای استان

نام غار	نوع استفاده	محل
غار نباتی	زمین‌شناسی	نصرآباد (تفت)
غار اشکفت یزدان	تاریخی و زمین‌شناسی	عقدا (اردکان)
غار موبدان فیروز	تاریخی	اسلامیه (تفت)
غار چله‌خانه	تاریخی	بنادک سادات
غار زمرد	افسانه‌ای	تفت
غار اعلا	زمین‌شناسی	ابرکوه
غار مخوف	زمین‌شناسی	مهریز
غار مغستان	زمین‌شناسی	ساغند
غار خاکستر شیرکوه	زمین‌شناسی	تفت
غار گل	زمین‌شناسی	عقدا
غار خانه خدا	زمین‌شناسی	هرات
غار خدایی	زمین‌شناسی	ندوشن
غار هوهو	افسانه‌ای	منشاد
غار کفتر	افسانه‌ای	طرزجان

## منابع آبی

به دلیل جایگاه ویژه جغرافیایی استان یزد و نزدیکی با بیابان و داشتن آب و هوای بیابان و بارش اندک، منابع آب محدود بودند و عبارت‌اند از رود فصلی خراتق، نهر مسیح، آبشار دره‌گهان، چشمه مرتضی‌علی، چشمه‌های جوشان توران پشت، چاه گله، چشمه غربالبیز، چشمه تامهر، چشمه پیروزی، چشمه آب‌هوهو، قنات زارچ، مجومرد و دیگر قنات‌های استان.

به نظر شما چگونه می‌توان برای جذب توریست از این منابع استفاده

کرد؟



شکل ۴-۵



آیا می دانید که در استان یزد حیوانات نادر و با ارزشی وجود دارد که برای جذب گردشگری بسیار مناسب اند.

## فعالیت گروهی



در مورد هر کدام از انواع پوشش گیاهی در استان که جنبه گردشگری دارند تحقیق کنید و آن را در جدول نشان دهید و شهرستان آن را نیز ذکر کنید.

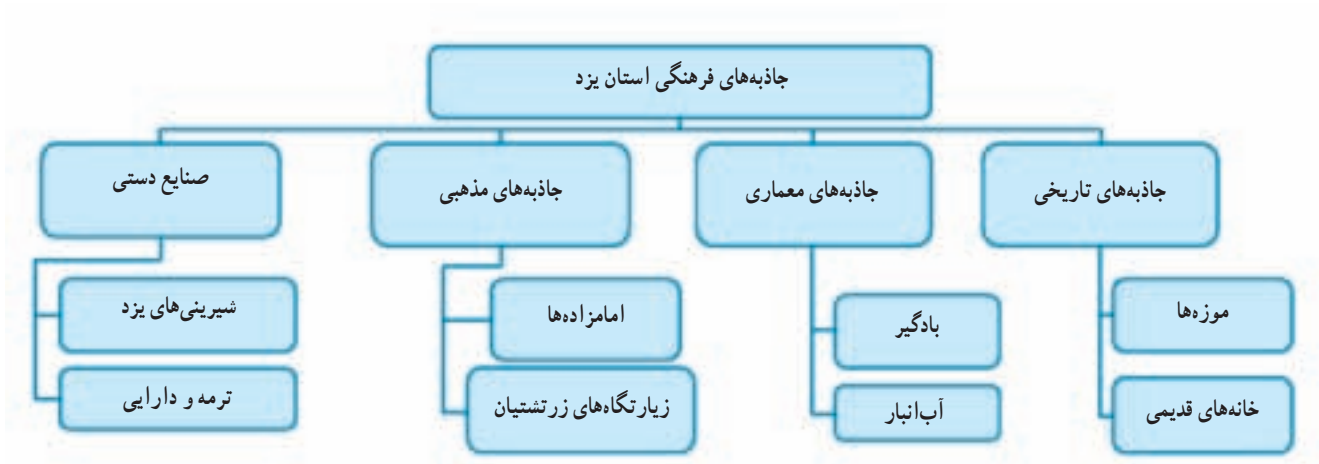
## برای مطالعه

### جدول ۲-۵- جاذبه های اکوتوریستی استان یزد

مبدأ	مقصد	جاذبه های اکوتوریستی
یزد	اردکان - میبد	پرستشگاه پیر هریشت، چک چک، پارس یانو، پیر نارستانه، پارک ملی سیاه کوه، پناهگاه حیات وحش درانجیر، منطقه شکار ممنوع مرور، روستای عقدا، روستای خراق، تپه های ماسه ای، برخان، غار اشکفت یزدان، غار گل، کلوت ها
یزد	ابركوه	سرو ابرکوه، غار اعلاء، منطقه شکار ممنوع کفه طاغستان و کوه های عیش اعلاء
یزد	بافق - بهاباد	منطقه حفاظت شده کوه باطل، منطقه شکار ممنوع اویز، تپه های ماسه ای حسن آباد، چنار باجگان، چشمه پیروزی، کاج وحشی
یزد	تفت	عقاب کوه، چشمه نامهر، برفخانه طزرجان، پیست اسکی سخوید، آبشار دره گاهان، غار نباتی، غار موبدان فیروز، غار زمرد، روستاهای مناطق بیلاقی، چشمه جوشان توران پشت، مورن های یخی
یزد	صدوق	شق زمین، ارگ، تپه های ماسه ای، غار خدایی
یزد	طبس	کویر درانجیر، پناهگاه حیات وحش نایبند، چشمه آب گرم مرتضی علی، روستای خراق، سد کریت، غار مغستان، روستای نایبند، آب معدنی ریگ رستم
یزد	خاتم	نهر مسیح، جنگل باغ شادی، پناهگاه حیات وحش بورونیه، غار خانه خدا
یزد	مهریز	پیر نارکی، سنگ نگاره های کوه ارنان، چشمه غربالبیز، کوه ریگ، سرو منگ آباد، غار مخوف، دشت ریواس، منطقه حفاظت شده کالمند بهادران، چشمه آب معدنی، آب گرم چاه گله کالمند، چشمه یا آب هوهو

## جاذبه‌های تاریخی، مذهبی و فرهنگی استان

ساکنان یزد با فکر، خلاقیت و تلاش به ساده‌ترین شکل از خاک و گل آثاری ماندگار خلق کردند که امروزه محور توجه محققان و گردشگران است.



نمودار ۲-۵- جاذبه‌های فرهنگی استان یزد

آیا می‌دانید که استان یزد اولین شهر با معماری خشت خام و دومین شهر تاریخی جهان نامیده شده است؟  
آیا می‌دانید که یونسکو یزد را در کنار ونیز ایتالیا به عنوان یکی از شهرهای تاریخی جهان نامیده است؟  
در یزد ۶۵۰۰ اثر و بنای تاریخی شناخته شده و قدمت این دیار به هزاران سال پیش مربوط است.  
به عکس‌ها نگاه کنید؛ آیا می‌دانید که استان یزد یکی از کانون‌های فرهنگ و تاریخ کهن کشور است و دارای آثار معماری زیبایی می‌باشد که در سطح جهان مطرح است؟



برج و بارو



آتشکده زرتشتیان



مسجد جامع



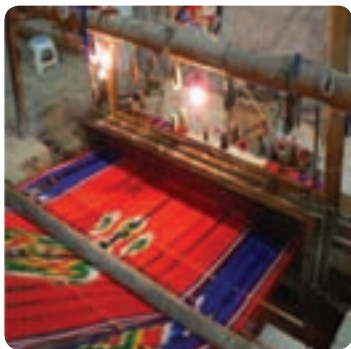
ساباط



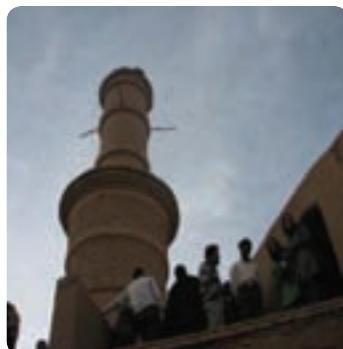
آب انبار



مراسم عاشورا



دارایی بافی



منار جنبان خراتق



امیر چخماق



امامزاده حسین بن الموسی الکاظم



نارین قلعه



یخچال خشتی

شکل ۵-۵- جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی استان



## توانمندی‌های استان



شکل ۶-۵- بادگیر باغ دولت آباد یزد

چند نمونه دیگر از بناهای تاریخی را نام ببرید و تصویر آن را به کلاس بیاورید تا دیگر دوستان شما هم با این موارد آشنا شوند.

از شاخص‌ترین نشانه‌های خانه‌ها و مناظر عمومی در استان یزد، بادگیرها هستند. بادگیرها علاوه بر ابهت و زیبایی بخشیدن به ساختمان، نقش بسیار مؤثری در تهویه فضای درونی بناها و خنک کردن سرداب‌ها و آب انبارها دارند. این برج‌های مناطق کویری هوای دلپذیر و مطبوع را به قسمت زیرین خود هدایت می‌کنند. از بادگیرها برای سرد نگه داشتن مواد غذایی نیز استفاده می‌شود. بادگیر باغ دولت‌آباد با  $۳۳/۸$  متر ارتفاع از سطح زمین شاهکار مهندسی و نشانه نبوغ معماران یزدی است.

## برای مطالعه

### جدول ۳-۵- جاذبه‌های تاریخی، فرهنگی و مذهبی استان یزد

نام شهرستان	بناهای تاریخی - فرهنگی
ابركوه	مساجد جامع و نظامیه، گنبد‌های عالی و سیدون، خانه‌های آقازاده و صولت یخچال، نقب سنگی، شهرسفيد، موزه مردم شناسی، امامزاده احمد.
اردكان	مساجد جامع و زردك، خانه‌های انصاری و نصیری، امامزاده‌های سید نورالدین - سید محمد و میر شمس الحق، کاروانسراهای عقدا و رشتی، پیرهریشت، پیرسبزچك چك، منارجنبان و قدمگاه خراق.
بافق	مسجد جامع، امامزاده عبدالله، پیرداماد، پارک آهن شهر، باغ تیتو، خانه وحشی بافق (شاعر)، کاروانسرای خان، آسیاب سنگی، ارگ عبد الرضاخان.
بهباد	مسجد جامع، مقبره ملا عبدالله، قلعه بهاباد، قلعه جنت، برج حاجی آباد، حمام حاجی مهدی، مقبره شیخ ضیاء الدین.
تفت	مسجد و حسینیه امام (شاه ولی)، قلعه‌های پهلوان بادی، گرمسیر، حسن آباد، شواز، آب انبار برالسویه، قدمگاه اسلامیه، باغ علی نقی خان، آسیاب آبی گرمسیر.
خاتم	بقعه شیخ عبدالله، بقعه شیخ بهاء الدین مبارکه، قلعه (مروست، مبارکه، محمدباقری)، بقعه شیخ کله پریده.
صدوق	مساجد ریگ رضوانشهر، جامع ندوشن، آمنه گل، امامزاده‌های سلطان و سید تاج الدین، قلعه قدیمی عزآباد، آسیاب آبی اشکذر، قلعه ندوشن، رباط خرگوشی، بقعه شیخ علی خاموشی.
طبس	امامزاده حسین بن موسی الکاظم، بقعه شیخ احمد، پیرحاجات، آرامگاه‌های محمدبن جعفر طیار در ازمیغان و سید حسین بن جعفر در روستای فشاه، باغ گلشن، ارگ قدیم، سد تاریخی کریت، مناطق بیلاقی ازمیغان، روستای خرو و نیاز، قلعه فدایان حسن صباح.
مهریز	مسجد جامع، قلعه‌های خرمیز و سریزد، رباط زین الدین، پیر نارکی، نقوش سنگی کوه ارنان، کاروانسرای شمش نارکی، شاه صفی، کشته خانه، کارگاه شیشه گری سنتی، حمام استهریج.
میبد	مسجد جامع، نارین قلعه، آرامگاه‌های خدیجه خاتون و سید صدرالدین قنبر، برج کبوتر خان، پیرفرونیه، آسیاب دو سنگی، چاپارخانه، قلعه‌های پارچین و مهرجرد، رباط شاه عباس، یخچال.
یزد	مساجد جامع کبیر، ملا اسماعیل، فرط، ساباط فهرج، مجموعه امیر چخماق، بازار، میدان و حمام خان، زندان اسکندر، مازاری، باغ دولت‌آباد، باغ خان، امامزاده‌های جعفر، سید جعفر، سید رکن الدین، خانه لاری‌ها و رسولیان، آب انبارهای شش بادگیری و رستم گیو، مدرسه مصلی، آتشکده یزدان، قنات زارچ، موزه قصر آینه، ارگ حکومتی، دخمه.



## راهکارهای توسعه گردشگری در استان یزد

گردشگری از بُعد اقتصادی بسیار سودمند است. از مهم ترین آثار آن در استان یزد، می توان به ایجاد زمینه کار و اشتغال، رشد و شکوفایی صنایع دستی و خانگی و افزایش در آمد مردم منطقه اشاره کرد. اگر چه تاکنون فعالیت های زیادی برای جذب گردشگر انجام گرفته است اما برخی راهکارهای دیگر می تواند به رونق و توسعه این صنعت در استان بینجامد.

بعضی از این راهکارها را می توان به شرح زیر بیان کرد :

- ✓ جهت دادن سرمایه گذاری ها به سوی صنعت گردشگری
- ✓ ایجاد تجهیزات و تأسیسات گردشگری در مناطق صنعتی استان
- ✓ تهیه عکس، اسلاید، بروشور و فیلم از جاذبه های اکوتوریستی استان به منظور ارائه و نمایش آن در واحدهای آموزشی، فرهنگی و سیاسی جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور
- ✓ شرکت استان در نمایشگاه های ایرانگردی و جهانگردی در داخل و خارج از کشور و ایجاد غرفه های تبلیغاتی و گردشگری

- ✓ در مناطق خشک بیابان می توان مسابقات ورزشی در زمینه رالی، اسکی روی شن، شترسواری و... برگزار کرد.
- ✓ فرهنگ سازی؛ مهم ترین و اساسی ترین کار پرورش مردمی با انگیزه جذب توریسم و حافظ و نگهبان آثار ملی که این کار عملی نمی شود مگر با کمک رسانه ها، تهیه بروشور، آموزش همگانی به گونه ای که از مخربان آثار محافظان آثار به وجود آید.

## آیا می دانید



به درستی یزد را می توان استان «ترین» های ایران خواند. یزد برترین جاذبه های گردشگری، تاریخی و میراث فرهنگی زیادی دارد که هر کدام از آن ها می تواند جاذبه ای منحصر به فرد برای بازدید گردشگران و دوستداران میراث فرهنگی و تاریخ ایران و جهان باشد که مهم ترین آن ها به شرح زیر است :

- ۱- گسترده ترین بافت تاریخی ایران : بافت تاریخی یزد حدود ۸۰۰ هکتار است که گسترده ترین و اصولی ترین بافت تاریخ ایران است.
- ۲- نارین قلعه : قدیمی ترین بنای ساخته شده از خشت در دنیا نارین قلعه است که در شهر باستانی میبد قرار دارد.
- ۳- طولانی ترین قنات ایران : طولانی ترین قنات ایران، قنات زارچ است که با طول صد کیلومتر سابقه ای چند هزار ساله دارد.
- ۴- مسن ترین درخت جهان : سرو چهار هزار ساله ابرکوه را می توان مسن ترین موجود زنده جهان نامید.

- ۵- بلندترین بادگیر جهان : بادگیر باغ دولت آباد یزد در شمار زیباترین بادگیرهای دوره زنده و قاجاریه با ارتفاع بیش از ۳۳ متر و شکل ۸ ضلعی منحصر به فرد آن است.
- ۶- بلندترین مناره های جهان : مسجد جامع کبیر یزد یکی از شاهکارهای معماری و تاریخی جهان به شمار می رود و به جرئت می توان گفت دارای بلندترین مناره های جهان است. ارتفاع تقریبی آن از کف تا نوک به بیش از ۵۲ متر می رسد.
- ۷- قدیمی ترین نخل چوبی ایران : نخل چوبی میدان امیر چخماق به عنوان قدیمی ترین نخل چوبی ایران با ۴۵۰ سال عمر متعلق به عصر صفوی است و نمادی از آزادی و مظلومیت امام حسین علیه السلام است.
- ۸- قدیمی ترین مسجد ایران : مسجد جامع فهرج در نیمه اول قرن اول هجری ساخته شده است که ساختمان آن از ابتدا تاکنون هیچ تغییری نکرده است و کماکان زنده و پویا است.
- ۹- قدیمی ترین ساعت شهری در ایران : این ساعت در میدان وقت الساعت یزد نصب شده است. این ساعت آفتابی سال ۷۲۵ هجری قمری ساخته شده است.
- ۱۰- بیشترین تعداد دخمه ها در یزد : دخمه محلی است که زردشتیان مردگان خود را طبق آداب دینی خود در آن می نهادند.
- ۱۱- تنها آب انبار شش بادگیر در جهان : این آب انبار در یزد قرار دارد که با توجه به شرایط اقلیمی منطقه و جهت باد به شکل هشت وجهی ساخته شده است.
- ۱۲- تنها کاروانسرای دایره ای در ایران : این کاروانسرا به کاروانسرای زین الدین معروف است که یکی از ۹۹ کاروانسرای است که شاه عباس صفوی در ایران ساخته و در شهرستان مهریز قرار دارد.

## فعالیت



به نظر شما با توسعه صنعت گردشگری در استان یزد، چه شغل هایی ایجاد می شود؟  
به نظر شما از چه راهکارهای دیگری می توان برای توسعه صنعت گردشگری در استان یزد استفاده کرد؟  
به نظر شما شناخت و معرفی جاذبه های گردشگری چه تأثیری در توسعه استان یزد دارد؟  
با کمک دوستان خود وبلاگی طراحی و راه اندازی کنید و آثار باستانی و مکان های دیدنی شهر و روستای خود را معرفی کنید.



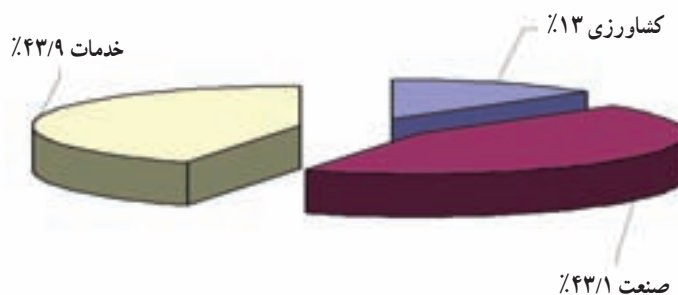
## درس سیزدهم توانمندی های اقتصادی استان



استان یزد به دلیل شرایط خاص توانمندی های زیادی در زمینه های کشاورزی، صنعت، معدن، تجارت، علم و دانش و راه های ارتباطی دارد. در این درس با برخی از این توانمندی ها آشنا خواهیم شد.

### کشاورزی

با توجه به نمودار ۳-۵ درمی یابید که ۱۳ درصد از جمعیت استان در بخش کشاورزی شاغل اند که در مقایسه با دو بخش صنعت و خدمات، بخش کمتری را تشکیل می دهد. این موضوع ناشی از شرایط نامساعد آب و هوایی و کمبود آب در استان است.



نمودار ۳-۵- توزیع نسبی شاغلان ۱۰ ساله و بیشتر برحسب گروه های عمده فعالیت ۱۳۸۸

## توانمندی‌های استان

بخش کشاورزی استان علی‌رغم شرایط نامناسب محیطی و اقلیمی از جمله فقر منابع آبی از رونق و پیشرفت قابل قبولی بهره‌مند شده است که بی‌شک حاصل تلاش و پشتکار کشاورزان و دامداران سختکوش استان بوده است. این رشد و رونق باعث شده کشاورزی استان در بسیاری از محصولات از متوسط عملکرد بالاتری نسبت به عملکرد کشوری برخوردار باشد و توانسته رتبه‌های برتری در سطح کشور به خود اختصاص دهد.

استان یزد از سطح زیر کشتی معادل ۱۳۶۶۰۰ هکتار برخوردار است که ۴۵ درصد آن را اراضی زراعی و ۵۵ درصد را باغات تشکیل می‌دهد. همچنین بالغ بر ۳/۷ میلیون واحد دامی در استان تحت پرورش قرار دارد.





اهمیت کشاورزی در استان یزد: در مناطق کویری از جمله استان یزد، کشاورزی علاوه بر نقش معیشتی و اقتصادی که در جامعه دارد، به دو دلیل از اهمیت فوق العاده‌ای برخوردار است. از یک طرف عامل اساسی استمرار حیات به‌شمار می‌رود؛ به طوری که از بین رفتن آن، خصوصاً در روستاها، هسته‌های مقاومت در برابر کویر را نابود می‌کند و به تدریج استمرار حیات را در منطقه به مخاطره خواهد انداخت و از طرف دیگر گسترش بی‌رویه و بدون برنامه‌ریزی آن افت شدید منابع آبی را به همراه خواهد داشت و باعث تهدید استمرار حیات در منطقه خواهد شد.

ظرفیت صادراتی بخش زراعت و باغبانی که شامل ۷۰ درصد روناس و تولید بذر و یونجه و انواع گل، ۶۰ درصد پسته و محصولات گلخانه‌ای، ۳۷ درصد انار، ۲۳ درصد زعفران و گیاهان دارویی و ۱۰ درصد بادام تولیدی است، نشان از استعدادها و توانمندی‌های استان در این زمینه دارد.

باغداری: یکی از اصلی‌ترین زمینه‌های فعالیت کشاورزی در استان بخش باغبانی است. در سال ۸۸ سطح زیرکشت باغات استان بالغ بر ۷۸۱۱۷ هکتار با تولید بیش از ۲۰۶۰۰۰ تن انواع محصولات باغی بوده است. همچنین تولید محصولات سبزی و صیفی گلخانه‌ای ۲۵۸۰۰۰ تن و تولید انواع گل‌های شاخه بریده بیش از ۱۴۰۱۵۵۰۰ میلیون شاخه در سال است. افت کمی و به ویژه کیفی منابع آب در استان سبب شده تا فعالیت‌های باغبانی با توجه به ظرفیت سفره‌های آب‌زیرزمینی انجام گیرد. تولید زردآلو نیز ۱۳۷ درصد رشد داشته که اقتصادی بودن آن از یک سو و برخورداری از اقلیم مناسب از سوی دیگر، سبب کشت ارقام پر محصول و زودرس آن در شهرستان‌های ابرکوه، خاتم و یزد شده است. کشت گلخانه‌ای استان از سال ۷۴ با ۵۰۰ متر مربع شروع شده و در پایان سال ۸۸ سطح زیر کشت گلخانه‌ها به ۹۲۰ هکتار با تولید ۲۵۷۰۰۰ تن رسیده است.

## برای مطالعه

جدول ۴-۵- ظرفیت‌های صادراتی تولیدات گیاهی

درصد	محصول
۷۰	روناس
۶۰	محصولات گلخانه‌ای
۲۳	گیاهان دارویی و زعفران
۸۰	بذر یونجه
۶۳	پسته
۳۷	انار
۱۰	بادام

## توانمندی‌های استان



شکل ۷-۵- تولید گندم در زارچ



کشت گلخانه‌ای خیار



تولید پسته در اردکان



کشت یونجه در چرخاب (اشکذر)



تولید خرما در طبس



کشت ذرت در خاتم



تولید زردآلو در خاتم ابرکوه



تولید انگور در خاتم



کشت زعفران در بهاباد



تولید روناس در اردکان

شکل ۸-۵- برخی از محصولات کشاورزی استان یزد



## توانمندی‌های استان

**دامداری:** استان یزد علی‌رغم شرایط نامناسب اقلیمی، در بخش دام و دامپروری از رشد و پیشرفت قابل توجه‌ای برخوردار شده است. تنوع وسیع آب و هوای استان و موقعیت خاص جغرافیایی زمینه‌پرورش دام و طیور را فراهم کرده؛ به طوری که در سال‌های اخیر توانسته نه تنها نیازهای پروتئینی داخل استان را فراهم کند، بلکه در زمینه تولید بعضی محصولات (گوشت مرغ، تخم مرغ و شیر) از استان‌های صادرکننده کشور محسوب می‌شود.

کسب رتبه‌های اول در تولید گوشت بلدرچین و کبک و رتبه ششم در تولید گوشت مرغ باعث شده تا این استان از جمله استان‌های صادرکننده این محصولات از جمله گوشت بلدرچین و سایر ماکیان ۷۰ درصد، گوشت مرغ ۵۵ درصد و شیر ۳۰ درصد شناخته شود.

### برای مطالعه

جدول ۵-۵- فرآورده‌های دام و طیور به تفکیک سال‌های ۸۷ و ۸۸

نام محصول	میزان تولید در سال ۸۷	میزان تولید در سال ۸۸	درصد تغییرات
گوشت قرمز	۱۲۰۵۸	۱۲۵۰۰	۳/۷
گوشت مرغ	۳۲۵۱۶	۳۸۸۵۷	۱۹/۵
شیر	۱۷۹۳۳۸	۲۰۰۰۰۰	۱۱/۵
تخم مرغ	۱۱۶۴۳	۱۱۰۹۳	-۴/۷
عسل	۱۲۹	۲۲۱	۷۱/۳
ماهی	۵۹۶	۵۶۰	-۶
سایر ماکیان	۱۴۸۴	۱۴۸۴	۰
جمع	۲۳۷۷۶۴	۲۶۴۷۱۵	۱۱/۳



پرورش شتر مرغ



پرورش شتر



پرورش کبک



پرورش مرغ



پرورش بز نژاد سانن



پرورش گاو



پرورش اسب



تولید گوشت قرمز

شکل ۹-۵- برخی از تولیدات دامی استان یزد

## فعالیت گروهی



- ۱- استان یزد در زمینه تولید کدام یک از محصولات زراعی و باغی توانسته رتبه بالایی را در سطح کشوری کسب کند؟
- ۲- با کمک دبیر خود در مورد گیاه روناس و کاربرد آن تحقیق کنید.
- ۳- کدام عوامل زمینه پرورش دام و طیور را در استان یزد فراهم کرده است؟

## توانمندی‌های استان در بخش صنعت و معدن

در فضای اقتصادی استان یزد، به دلیل محدودیت‌های محیطی و کمبود منابع آب و عدم امکان گسترش کمی فعالیت‌های بخش کشاورزی، فعالیت‌های صنعتی از قدیم‌الایام در میان مردم این استان رونق داشته است، به نحوی که کالاهایی نظیر سفال، سرامیک، کاشی، محصولات نساجی و... از شهرت خاصی برخوردار بوده است.

صنایع دستی: به دلایلی چون موقعیت خاص آب و هوایی، وضعیت اقتصادی و دورافتادگی از مرکز، مردم استان از قدیم‌الایام به سمت صنایع دستی روی آورده‌اند و زندگی آنها، با صنایع دستی عجین بوده است و تا به امروز این صنایع مورد توجه صنعتگران، هنرمندان و مردم هنرشناس کشور و جهان قرار گرفته است. گرچه بسیاری از این صنایع به فراموشی سپرده شده و یا درحال حاضر با پیشرفت فناوری این صنایع از شکل اصلی خود خارج شده‌اند، اما باز هم در بازارهای شهر و کارگاه‌های صنایع دستی می‌توان تاریخ گذشته و هنر یزدی‌ها را مشاهده کرد.



مهم‌ترین صنایع دستی در استان یزد عبارت‌اند از: قالی، قالیچه، گلیم، مخمل، زری، چادر شب، دستمال، مرس‌ریزه جیم، قنویز، اجرامی، شمد، ترمه، پرده، زیلو، روفروشی، کرباس، بقچه، لنگ، کیسه حمام، خورجین، پتو، سفال، سرامیک، حصیر، کاشی و گیوه. در میان صنایع دستی قالی‌بافی، ترمه‌بافی، زیلوبافی، ساخت سفال سرامیک و کاشی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شیرینی‌پزی در یزد سابقه‌ای طولانی دارد. در یزد شیرینی‌های سنتی مانند باقلوا، قطاب، لوز نارگیل، پشمک، نان برنجی و حاجی بادام تهیه می‌شود.

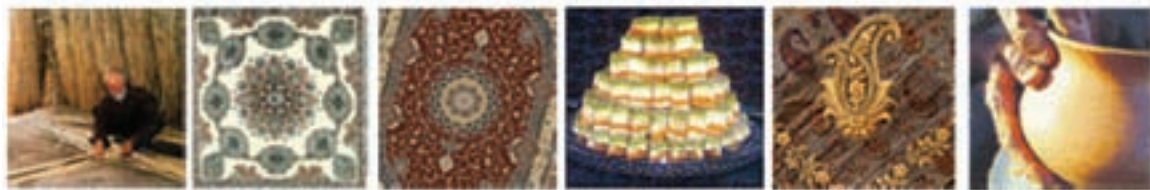
صنایع استان به دو بخش صنایع دستی و صنایع ماشینی تقسیم می‌شود.



شکل ۱۱-۵- ترمه‌بافی در یزد



شکل ۱۰-۵- ساخت ظروف سفالی در میبد



شکل ۱۲-۵- برخی از صنایع استان

۱- قنویز از پارچه‌هایی است که با ابریشم بافته می‌شود و امروز به فراموشی سپرده شده است.

## توانمندی‌های استان

**ترمه:** ترمه‌بافی در استان یزد سابقه‌های بیش از دویست و پنجاه سال دارد و همواره جزو سوغات مهم این شهر و یکی از اقلام صادراتی آن بوده است. ترمه پارچه‌ای است در نهایت زیبایی که تار آن از ابریشم طبیعی و پودش از ابریشم نخ، پشم و کرک الوان است. در گذشته ترمه را با دست می‌بافتند، از این رو به آن «انگشتباف» نیز می‌گفتند. اما در حال حاضر تولید آن نیمه دستی است. انواع ترمه عبارت‌اند از: شال چارقدی، شال بندی، شال راهراه، شال محرمات، شال اتابکی، شال کشمیری، شال رضایی، شال امیری و شال یزدی. معروف‌ترین نقش‌های ترمه عبارت‌اند از: طرح جام، بته کشمیری، بته اژدری، رضا ترکی، گلزار، قاب قرآن، خجسته، تاجی و نقوش جدید.

**د/رایی:** دارایی از بافته‌های زیبا و ویژه یزد است. برای تهیه دارایی، نخ‌های تار را قبل از بافت به روش‌های خاصی رنگ می‌کنند؛ به طوری که پس از بافت، نقش‌های متنوعی در آن پیاده می‌شود. ماده خام دارایی قبلاً ابریشم خالص بود و اکنون ابریشم مصنوعی است.



شکل ۱۴-۵- بافت دارایی



شکل ۱۳-۵- بافت ترمه

**صنایع ماشینی:** در جدول ۱۳-۴ صنایع شاخص استان مشاهده می‌شود. بررسی شاخص‌های مختلف صنعتی و معدنی استان و مقایسه آن با میانگین کشور نشان می‌دهد که استان یزد همواره در ردیف چند استان برتر صنعتی کشور قرار دارد.



## برای مطالعه

مهم‌ترین چالش‌های فراروی توسعه بخش صنعت و معدن استان

- ۱- مشکلات جدی در تأمین زیرساخت‌های موردنیاز بخش صنعت و معدن استان
- ۲- محدودیت تأمین آب جهت طرح‌های با نیاز آبی بیش از ۲۵ مترمکعب در شبانه روز
- ۳- محدودیت‌های تأمین ارز مورد نیاز طرح‌های صنعتی
- ۴- عدم ثبات در مقررات و سیاست‌های اقتصادی، پولی و ارزی و ...
- ۵- سهم کم صادرات صنعتی و معدنی نسبت به سرمایه‌گذاری انجام شده در بخش مربوطه
- ۶- سهم پایین تحقیق و توسعه در بخش صنعت و معدن
- ۷- اطلاع‌رسانی ضعیف و عدم دقت کافی اطلاعات صنعتی و معدنی
- ۸- عدم وجود امکانات زیربنایی شامل جاده، آب، برق و ... در معادن استان

## برای مطالعه

جدول ۶-۵- مشخصات واحدهای صنعتی شاخص در استان یزد

نام واحد تولیدی	نوع تولید	ظرفیت تولید سالانه	محل اجرا
شرکت فولاد آلیاژی	شمش فولاد سبک آلیاژی (بیلت) - انواع میله و میلگرد آهنی و فولادی	۲۵۰۰۰۰ - ۲۰۰,۰۰۰ تن	یزد
فروش ستاره کوبیر	فروش ماشینی	۱۵۰۰۰۰ متر مربع	یزد
شرکت صنعتی ساختمانی فولاد	میلگرد فولادی - شمش آهنی و فولاد	۳۰۰,۰۰۰ تن - ۲۰۰,۰۰۰ تن	یزد
کابل‌های شهید قندی	انواع سیم و کابل مخابراتی - انواع کابل‌های الیاف نوری	۴۵۰۰۰ تن - ۸۵۰۰ تن	یزد
سیم و کابل یزد	کابل مسی روکشدار	۱۵۰۰۰ تن	یزد
فولاد میبد	شمش چدن	۳۰۰,۰۰۰ تن	میبد
کاشی مریم	کاشی دیوار	۳۰۰۰,۰۰۰ متر مربع	میبد
کاشی عقیق	کاشی سرامیکی کف - کاشی دیواری	۳۰۰۰,۰۰۰ متر مربع - ۳,۰۰۰,۰۰۰ متر مربع	میبد
نساجی اردکان	رنگرزی، چاپ، تکمیل پارچه - نخ پنبه پلی استر - پارچه‌های سیستم پنبه‌ای و الیاف مصنوعی	۱۶,۴۰۰,۰۰۰ متر مربع - ۲۹۰۰ تن - ۱۹,۰۰۰,۰۰۰ متر مربع	اردکان
پارس مداد	انواع مداد و خودکار	۱۵۰۰۰۰۰ عدد	یزد

## توانمندی های استان



شکل ۱۶-۵- کارخانه فولاد آلیاژی



شکل ۱۵-۵- کارخانه ریسندگی و بافندگی در یزد



شکل ۱۷-۵- کابل های نوری شهید قندی یزد

### جدول ۷-۵- منابع معدنی شاخص استان یزد

نام معدن	نوع ماده معدنی	ظرفیت تولید سالانه	شهرستان محل بهره برداری
زغال سنگ پرورده ۱	زغال سنگ کک شو	۱۳۶۰۰۰ تن	طیس
زغال سنگ پرورده ۵	زغال سنگ کک شو	۲۵۰۰۰۰ تن	طیس
سرب و روی کوشک	سرب و روی	۱۲۰۰۰۰ تن	باقق
باریت و سرب و روی مهدی آباد بهادران	سرب و روی	۹۰۰۰۰۰ تن	مهریز
سنگ آهن چادر ملو	سنگ آهن	۸۰۰۰۰۰۰ تن	اردکان
سنگ آهن سه چاهون	سنگ آهن	۳۴۰۰۰۰۰ تن	باقق
سنگ آهن چغارت	سنگ آهن	۳۰۰۰۰۰۰ تن	باقق
فسفات آسفوردی	فسفات	۳۶۰۰۰۰۰ تن	باقق
فلورین کمر مهدی	فلورین	۱۵۰۰۰ تن	طیس



به طور کلی استان یزد از لحاظ شاخص‌های عمده بخش معدن مانند تعداد معادن به نسبت جمعیت، تعداد شاغلان بخش معادن به نسبت جمعیت و سهم استان از ارزش افزوده معادن فعال کشور، جزء برترین استان‌های معدنی کشور بوده؛ به طوری که با سرمایه‌گذاری مناسب در این بخش و توجه بیشتر به ارتباط آن با بخش صنعت می‌توان تحول بزرگی در استان به وجود آورد.

بررسی اطلاعات بخش معدن استان یزد در سه سال اخیر نشان می‌دهد ارزش تولید محصولات معدنی با رشد ۹/۱ درصد از ۳۳۹۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۴ به ۳۶۹۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است.



شکل ۱۸-۵- معدن سنگ آهن چادرملو (اردکان)



شکل ۱۹-۵- معدن سنگ آهن چغارت (بافق)

استان یزد به رغم وضعیت نامناسب آب و هوایی و زیستی، ذخایر معدنی عظیمی را در خود جای داده است. این استان یکی از بزرگ‌ترین قطب‌های معدنی آهن کشور به‌شمار می‌رود. با راه‌اندازی و توسعه و تجهیز معادن غیرفعال و نیز شناسایی و اکتشافات معادن ناشناخته می‌توان بعضی از مشکلات اجتماعی مانند کمبود اشتغال در روستاها را تا حدودی حل کرد.

در حال حاضر در استان یزد بیش از ۲۵ نوع ماده معدنی در سه گروه فلزی، خاک‌های صنعتی و سنگ‌های تزئینی، نما و مصالح ساختمانی در ۲۴۸ معدن فعال با ظرفیت استخراج سالانه ۲۵ میلیون تن در حال بهره‌برداری است.







## برای مطالعه

### معادن زغال سنگ طبس

حوضه زغال دار طبس با وسعتی بالغ بر ۳۰ هزار کیلومتر مربع در فاصله ۸۰ تا ۲۰۰ کیلومتری جنوب و جنوب غربی طبس واقع است و با توجه به وضعیت زمین شناسی به سه ناحیه پرورده مزینوی و نایبند تفکیک و مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایج مطالعات انجام گرفته نشان می دهد منطقه از ذخایر قابل توجهی برخوردار است. از سال ۱۳۷۷ به منظور ظرفیت یابی زغال سنگ حرارتی، جهت احداث نیروگاه زغال سوز در طبس فعالیت های اجرایی اکتشافی آغاز شد و در کوتاه ترین زمان ممکن به نتایج قابل توجهی رسید. ناحیه مزینوی با وسعت ۸۸۰۰ کیلومتر مربع در پنج نقطه که دارای استعداد معدنی بهتری بوده اند، مورد مطالعات اکتشافی قرار گرفته که میزان ذخیره این معدن ۱۴۲۸ میلیون تن برآورد شده و برای احداث نیروگاه حرارتی در اختیار وزارت نیرو قرار گرفته است. عملیات اکتشافی جهت احداث نیروگاه در دست اجراست.

نام منطقه	نوع زغال	میزان ذخیره
پرورده	کک شو	۴۳۵ میلیون تن
نایبند	کک شو	۲۵۰ میلیون تن
مزینوی	حرارتی	بیش از یک میلیارد



شکل ۲۱-۵- معدن زغال سنگ پرورده طبس

## توانمندی‌های استان

با توجه به ذخیره معادن روی استان وزارت معادن و فلزات اجرای طرح عظیم مجتمع ذوب روی بافق را در سال ۱۳۷۹ در استان یزد آغاز کرد. این کارخانه در محور ۴۵ کیلومتری یزد - بافق با هدف تولید ۳۰۰۰۰ تن شمش روی با عیار ۹۱/۹۹ درصد و تولیدات جنبی شامل ۵۰۰۰۰ تن اسید سولفوریک، فلزات کادمیوم به مقدار ۵۳ تن، جیوه به مقدار ۱ تن در سال تأسیس و در سال ۱۳۷۹ به بهره برداری رسید.



شکل ۲۲-۵- کارخانه ذوب روی بافق

### معادن سرب و روی استان

یکی از معادن عمده استان که از نظر ذخیره و صنایع فرآوری و ذوب مورد توجه بوده، کنسارهای سرب و روی است. سابقه کار روی این معادن از سال ۱۳۱۸ به مدت ۵۴ سال است. عمده‌ترین این منابع عبارت‌اند از: معدن سرب و روی کوشک و معدن سرب و روی مهدی آباد بهادران.

### توانمندی‌های استان در بخش تجارت و بازرگانی

قرارگیری استان در مسیر ترانزیتی تهران - بندر عباس و دسترسی به راه‌های مواصلاتی کشور، وجود منابع معدنی فراوان در استان، توانایی تولید محصولات دام و طیور، تولید محصولات گلخانه‌ای، رشد و توسعه صنایع دستی و ماشینی، وجود منطقه ویژه اقتصادی و توسعه خوشه‌های صنعتی نساجی و کاشی سرامیکی شرایط را برای رشد فعالیت‌های بازرگانی در استان فراهم کرده است.

در این جهت احداث نمایشگاه بین‌المللی، تکمیل زیرساخت‌های مورد نیاز پایانه صادراتی استان و ارتقای سطح و جایگاه گمرکات استان، می‌تواند زمینه رونق هر چه بیشتر فعالیت‌های بازرگانی استان در ابعاد داخلی و خارجی را فراهم آورد.



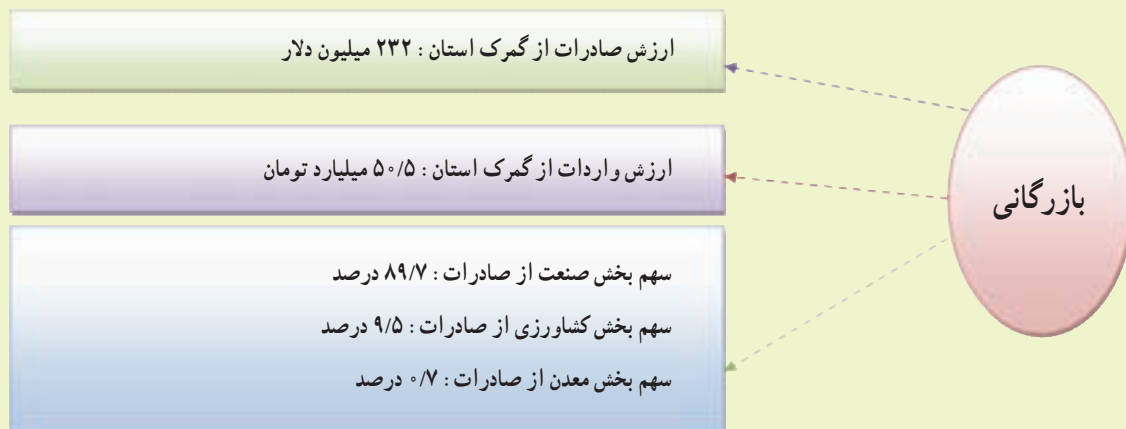
## برای مطالعه

سهم کالاهای صادر شده در سال ۱۳۸۶ از لحاظ ارزش عبارت است از: محصولات صنعتی ۹۰ درصد، محصولات کشاورزی ۹ درصد و محصولات معدنی ۱ درصد.

عمده کالاهای صادر شده از گمرک استان یزد در این سالها انواع کابل‌های مخابراتی، کاشی و سرامیک، و پسته و مغز پسته بوده است. همچنین صادرات استان یزد عمدتاً به کشورهای عراق، سوریه، بلژیک، ایتالیا، روسیه، افغانستان و پاکستان صورت گرفته است.

گفتنی است بیشترین کالاهای وارداتی به استان را ماشین‌آلات و مواد اولیه تشکیل می‌دهد و عمده‌ترین مبادی وارداتی استان کشورهای آلمان، ایتالیا، ازبکستان، ترکیه، اتریش، هلند، فرانسه و بلژیک بوده‌اند.

## برای مطالعه



## توانمندی‌های استان در بخش حمل و نقل

استان یزد با توجه به پیشینه تاریخی در برخورداری از شبکه‌های راه اصلی ادویه و ابریشم از جایگاه ویژه‌ای در این خصوص در سطح جهانی، ملی و منطقه‌ای برخوردار است. این استان از نظر موقعیت جغرافیایی و ارتباطی، چهارراه ارتباطی و محل تلاقی راه‌های مواصلاتی شمال - جنوب و غرب - شرق محسوب می‌شود و از مهم‌ترین استان‌هایی است که دارای حمل و نقل ترکیبی است.

## توانمندی‌های استان

وجود شبکه‌های حمل و نقل ریلی، جاده‌ای و فرودگاهی، موقعیت و نقش متمیزی را در سطح ملی و حتی فراملی به آن داده است. خوشبختانه در سه سال اخیر توجه ویژه‌ای به ایجاد و توسعه راه‌های مواصلاتی بین استانی در جهت محرومیت‌زدایی از چند شهرستان استان و فراهم کردن زیرساخت‌های توسعه پایدار منطقه‌ای معطوف شده که از آن جمله می‌توان به احداث راه آهن یزد - شیراز اشاره کرد.

### فعالیت گروهی



- ۱- دلایل گرایش مردم استان از زمان‌های دور به صنایع دستی را بیان کنید.
- ۲- کدام عوامل زمینه را برای رشد بازرگانی در استان فراهم کرده است؟
- ۳- عمده‌ترین معادن سرب و روی استان را نام ببرید.

# فصل ششم

شکوفایی استان یزد  
پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی



## درس چهاردهم دستاوردهای انقلاب اسلامی در استان

وقوع انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ یک واقعه بزرگ سیاسی مذهبی و یک موهبت الهی بود که تحولی عظیم در تمام عرصه‌های اقتصادی اجتماعی و فرهنگی و سیاسی ایجاد کرد. استان یزد نیز از این برکت انقلاب بی بهره نمانده است و در این سال‌ها در زمینه‌های مختلف پیشرفت‌های درخشانی کرده است. در این درس با گوشه‌ای از این دستاوردها آشنا خواهیم شد.

### کشاورزی

علی رغم محدودیت‌های اقلیمی مانند فقر منابع آب و خاک و خشکسالی‌های بی‌دری در استان، به ویژه در مناطق روستایی، وجود دانش فنی و تجربه دیرینه در امر کشاورزی سبب رونق این بخش در استان شده است؛ به نحوی که استان از نظر سرانه تولید برخی محصولات کشاورزی و به ویژه فراورده‌های دامی در کشور از رتبه بالایی برخوردار است. به علاوه همت بالای کشاورزان یزدی، باعث رونق و آبادانی در استان‌های همجوار و سایر نقاط کشور نظیر جیرفت، کرمان، رفسنجان و فارس و... شده است. ضمن این که شیوه‌های موفق کشاورزی از جمله توسعه و گسترش کشت‌های گلخانه‌ای، شیوه‌های آبیاری نوین، ایجاد و توسعه مجتمع‌های دامداری و مرغداری صنعتی در سال‌های اخیر بسیار مورد توجه بوده است.

گرایش به سمت گسترش کشت‌های گلخانه‌ای و کم‌آب‌خواه، از نکات قابل توجه در توسعه بخش کشاورزی در سال‌های اخیر بوده و از افتخارات بهره‌برداران کشاورزی محسوب می‌شود.

بهره‌برداران سخت‌کوش یزدی به پرورش و نگهداری ۳ میلیون و ۷۳۸ هزار دام اشتغال دارند که نتیجه آن تولید ۲۶۲۱۹۵ تن محصولات دامی است. از موارد شاخص در استان انحصار در پرورش بلدرچین و گرایش رو به تزاید در زمینه تولید و پرورش شترمرغ، کبک و حتی قرقاول است. ضمن این که پرورش و تولید اسب به ویژه اسب اصیل در سال‌های اخیر در استان از رونق خوبی برخوردار شده است.

آمار نشان می‌دهد که متوسط عملکرد سالیانه بسیاری از محصولات عمده زراعی و باغی مثل یونجه و ذرت دانه‌ای، انار و پسته و محصولات گلخانه‌ای و... در یزد از میانگین کشوری بیشتر است.



## برای مطالعه

جدول ۱-۶- شاخص‌های تولیدات دامی و منابع طبیعی

عنوان شاخص یا نماگر	واحد	۱۳۸۷	۱۳۸۸	درصد تغییر نسبت به سال قبل
مقدار تولید گوشت قرمز	تن	۱۲۰۵۸	۱۲۵۰۰	۳/۷
مقدار تولید شیر	تن	۱۷۹۳۳۸	۲۰۰۰۰۰	۱۱/۵
مقدار تولید گوشت مرغ	تن	۳۲۶۴۳	۳۸۱۶۷	۱۶/۹
مقدار تولید تخم مرغ	تن	۱۱۶۴۲	۹۷۴۶	-۱۶/۳
مساحت جنگل‌ها	هکتار	۱۸۸۱۲۱	۱۸۳۹۲۲	-۲/۲
مساحت مراتع	هکتار	۶۵۱۸۰۰۷	۶۵۱۸۰۰۷	۰/۰
مساحت پدیده‌های بیابانی	هکتار	۵۸۷۳۱۳۴	۵۹۳۲۲۷۳	۱/۰
مقدار صید و تولید آبزیان	تن	۵۷۶	۵۶۰	-۲/۸
مقدار تولید محصولات زراعی	تن	۶۲۴۲۰۴	۶۳۶۹۸۸	۲/۰
مقدار تولید محصولات باغی	تن	۱۲۰۵۷۳	۲۰۶۰۸۳	۷۰/۹
مقدار تولید محصولات گلخانه‌ای	تن	۲۲۹۶۰۰	۲۷۱۶۰۰	۱۸/۳
مقدار تولید گوشت بلدرچین	تن	۱۳۵۷	۱۲۵۸	-۷/۳



گلخانه گوجه



گلخانه خیار



## شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی



تولید کلزا



تولید پسته



تولید انار



تولید ذرت



پرورش کبک



تولید مرغ



شکل ۱-۶ نمونه‌ای از تولیدات در زمینه کشاورزی استان یزد



## بیشتر بدانیم



اشتغال‌زایی گلخانه‌های زینتی: از نظر اشتغال‌زایی در هر واحد گلخانه ۱۰۰۰ متری گل رز، سالیانه یک نفر نیروی انسانی مشغول به کار می‌شود. بر این اساس و با توجه به سطح بهره‌وری کنونی، تعداد اشتغال ایجاد شده در این زمینه ۲۷۰ نفر است.

پرورش حدود ۱۴۷۰۰۰۰۰ شاخه گل به مبلغ حدود ۷۰ میلیارد ریال علاوه بر استفاده در داخل استان به استان‌های فارس، تهران و اصفهان صادر می‌شود، و برای بالغ بر ۲۵۰ نفر اشتغال ایجاد کرده است که اکثراً فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی در این زمینه فعالیت می‌کنند. پرورش گل بیشتر در شهرستان‌های تفت، مهریز و یزد انجام می‌گیرد.

## برای مطالعه

جدول ۲-۶- سطح زیر کشت و تولید انواع گل در استان یزد

شرح	واحد	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	درصد تغییرات ۸۶ نسبت به ۸۴
سطح زیر کشت	هکتار	۲/۷	۳/۱	۳/۶	۷	۱۲۵/۸
میزان تولید	شاخه	۲۲۰۰۰۰۰	۴۳۴۰۰۰۰	۴۳۴۰۰۰۰	۱۱۰۰۰۰۰۰	۱۵۳/۵

توانمندی‌های شیلات استان یزد: استان یزد با توجه به شرایط خاص اقلیمی حاکم بر آن، وجود آب‌های تحت الارض شور غیر متعارف و غیر قابل مصرف در امر کشاورزی، چاه‌های عمیق و نیمه عمیق فراوان، محیط‌های مناسب برای پرورش ماهی از قبیل استخرهای خاکی، استخرهای ذخیره آب کشاورزی و مظاهر قنات فراهم می‌کند. با توجه به شرایط فوق و وجود افراد علاقه‌مند و سخت کوش کویری در همه مناطق و شهرستان‌های استان، ماهی پرورش داده می‌شود.

با توجه به وجود منابع آبی، چاه‌های عمیق و نیمه عمیق زیاد در استان، زمینه برای ایجاد استخرهای دو منظوره کشاورزی - پرورش ماهی مناسب است. احداث چنین استخرهایی باعث ایجاد درآمد مضاعف به دلیل تولید ماهی، ذخیره آب کشاورزی و افزایش سطح کشت، کوددهی مداوم و دائمی به محصولات کشاورزی و نتیجتاً کاهش مصرف کودهای شیمیایی، ایجاد اشتغال، تولید گوشت سفید و ... می‌شود.



شکل ۳-۶- استخر پرورش ماهی



شکل ۲-۶- پرورش ماهی در مظهر قنات

## برای مطالعه

### اهم فعالیت‌های شیلات استان یزد

تأسیس و راه‌اندازی ایستگاه مطالعاتی پرورش ماهیان شورآبی در بافق: این ایستگاه در سال ۱۳۶۹ به منظور مطالعه و بررسی امکان پرورش انواع آبزیان که قادر به تحمل آب‌های شور و لب شور هستند، احداث شد.

- ✓ پرورش ماهیان کپور در استخرهای ذخیره آب کشاورزی
- ✓ شناسایی منابع آبی استان
- ✓ احداث استخرهای ترویجی
- ✓ احداث مرکز تکثیر ماهیان سردآبی در منطقه کرخنگان از توابع شهرستان خاتم
- ✓ پرورش میگوی آب شیرین

## فعالیت گروهی

- ۱- کدام شرایط زمینه را برای پرورش ماهی و گسترش فعالیت‌های شیلات در استان فراهم کرده است؟
- ۲- افتخارات بخش کشاورزی استان کدام‌اند؟
- ۳- تولید کدام محصولات کشاورزی در استان از میانگین کشوری بالاتر است؟



## فعالیت‌های صنعتی معدنی

در استان یزد از یک طرف به دلیل وجود محدودیت‌های بخش کشاورزی و از طرفی به دلیل سابقه دیرینه استان در تولید محصولات صنعتی و معدنی همواره یکی از بخش‌های اصلی فعالیت به‌شمار می‌رفته و بخش عمده‌ای از شاغلان استان را به خود اختصاص داده است. از ویژگی‌های صنعت استان یزد در سال‌های اخیر افزایش کارگاه‌های بزرگ صنعتی و کاهش کارگاه‌های کوچک به ویژه صنایع نساجی بوده است.

بررسی شاخص‌های مختلف صنعتی و معدنی استان و مقایسه آن با میانگین کشور نشان می‌دهد که استان یزد همواره در ردیف چند استان برتر صنعتی کشور قرار دارد.

بررسی شاخص‌های بخش صنعت استان در سه سال اخیر نشان می‌دهد تعداد کل کارگاه‌های صنعتی با  $18/8$  درصد افزایش از  $2558$  کارگاه در سال  $1384$  به  $3040$  کارگاه در سال  $1386$  رسیده است. بر اساس آمار موجود در سال  $1388$  تعداد واحدهای فعال استان بالغ بر  $2882$  واحد با حجم سرمایه‌گذاری بیش از  $36500$  میلیارد ریال و اشتغال  $73773$  نفر است که بیش از  $800$  نوع محصول مختلف صنعتی را در رشته‌های مختلف صنعتی تولید می‌کند.

## آیا می‌دانید



ایجاد شهرک‌های صنعتی و منطقه ویژه اقتصادی و خوشه‌های صنعتی نساجی و سرامیک و کاشی از مهم‌ترین طرح‌های اجرایی در بخش صنعتی استان از دستاوردهای انقلاب اسلامی است. همچنین استان یزد از لحاظ منابع زغال‌سنگ و سنگ آهن در کشور رتبه بسیار بالایی را دارا می‌باشد.

## آیا می‌دانید

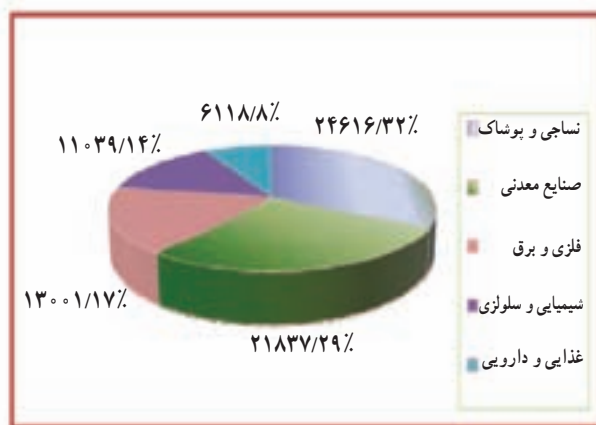
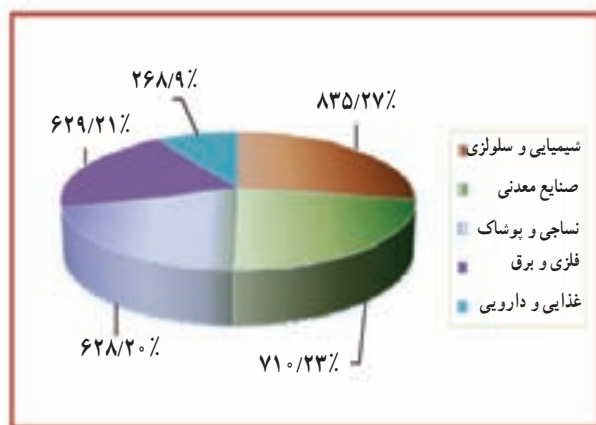


برخی از توانمندی‌های صنعتی استان در سال  $1388$  عبارت است از:

- سهم  $45$  درصدی استان از تولید کاشی و سرامیک کشور
- سهم  $27$  درصدی استان از تولید محصولات نساجی کشور
- سهم  $15$  درصدی استان از تولید محصولات فولادی کشور
- سهم  $5/8$  درصدی استان از تولید لاستیک کشور
- سهم  $27$  درصدی استان از تولید محصولات نساجی کشور
- سهم  $15$  درصدی استان از تولید محصولات فولادی کشور
- سهم  $5/8$  درصدی استان از تولید لاستیک کشور

## شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

همچنین بیش از ۷۶۶ طرح نیمه تمام با پیشرفت فیزیکی بیش از ۲۰ درصد و پیش‌بینی سرمایه‌گذاری بالغ بر ۲۶۲۸۳ میلیارد ریال و اشتغال‌زایی بیش از ۳۴۱۸۴ نفر در استان وجود دارند.



نمودار ۲- گروه‌های عمده صنعتی استان از نظر تعداد پروانه بهره‌برداری

نمودار ۱- رتبه‌بندی گروه‌های صنعتی از نظر اشتغال پروانه بهره‌برداری (نفر)

### برای مطالعه

#### جدول ۳-۶ شاخص‌های بخش صنعت

عنوان شاخص یا نامگر	واحد	۱۳۸۷	۱۳۸۸	درصد تغییر نسبت به سال قبل
مقدار تولید سیمان	تن	۴۰۰۰۰۰	۱۵۱۲۰۰۰	۲۷۸
مقدار تولید کاغذ	تن	۶۰۰۰	۵۰۵۰۰	۷۴۱/۷
مقدار تولید فولاد خام	تن	۲۵۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰	۸۰/۰
مقدار تولید محصولات فولادی	تن	۶۷۰۳۰۰	۱۴۹۴۵۰۰	۱۲۳/۰
مقدار تولید کاشی	هزار متر مربع	۶۹۶۰۵	۱۰۶۲۴۰	۵۲/۶
مقدار چینی بهداشتی	تن	۲۸۳۰۰	۴۲۴۰۰	۴۹/۸
مقدار تولید پودر شوینده	تن	۴۱۸۰۰	۲۸۰۰۰	-۳۳/۰
مقدار تولید الیاف مصنوعی	هزار متر مربع	۲۶۴۳۶۷	۲۸۲۱۷۹	۶/۷
تعداد جوازهای تأسیس صادر شده	فقره	۱۱۹۲	۱۱۲۴	-۵/۷
تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی	فقره	۳۶۲	۲۴۵	-۳۲/۳
تعداد شهرک‌های صنعتی	شهرک	۱۴	۱۴	۰
تعداد منطقه ویژه اقتصادی	منطقه	۱	۱	۰
تعداد نواحی صنعتی	ناحیه	۱۳	۱۳	۰



## عمده‌ترین پروژه‌های صنعت و معدن استان

توسعه مجتمع صنعتی - معدنی چغارت  
بهره‌برداری از مجتمع صنعتی - معدنی چادر ملو  
بهره‌برداری از طرح تغلیظ فسفات اسفوردی  
ایجاد مجتمع چدن میبد و فولاد آلیاژی با ساخت انواع فولادهای آلیاژی با کیفیت متنوع و بالا  
کابل‌های مخابراتی شهید قندی

## بیشتر بدانیم

### شهرک‌های صنعتی

شهرک‌های صنعتی که وظیفه بسترسازی و فراهم کردن زیرساخت‌های لازم برای تولید محصولات توسط کارگاه‌ها و کارخانجات صنعتی را به عهده دارد، در سال‌های اخیر مورد توجه جدی سیاست‌گذاران و فعالان بخش صنعت قرار گرفته است.

طبق اطلاعات موجود، در سال ۱۳۸۶ در استان یزد ۱۴ شهرک صنعتی (با وسعت ۶۱۱۰ هکتار) وجود داشته که از این تعداد، ۱۰ شهرک فعال بوده و ۴ شهرک در حال آماده‌سازی است. گفتنی است افتتاح شهرک‌های صنعتی فولاد و ابرکوه و صدوق و افتتاح منطقه ویژه اقتصادی جزء پروژه‌های شاخص انجام شده طی سال‌های ۸۶-۸۴ است.



شکل ۴-۶- شهرک صنعتی خضرآباد یزد

## برای مطالعه

شهرک صنعتی یزد: این شهرک در پنج کیلومتری جاده خضر آباد در مجاورت جاده ترانزیتی تهران - بندرعباس در زمینی به مساحت ۶۸۰ هکتار قرار گرفته است. این مجموعه دارای واحدهایی فعال در زمینه غذایی، شیمیایی، فلزی، سلولزی، برق و الکترونیک، نساجی و... است.

## منطقه ویژه اقتصادی

منطقه ویژه اقتصادی یزد توسط مرکز امور مناطق آزاد تجاری - صنعتی در مساحتی به وسعت ۵۷۰ هکتار در پنج کیلومتری یزد مورد تصویب قرار گرفت و شرکت شهرک‌های صنعتی استان یزد به عنوان سازمان مسئول منطقه یاد شده تعیین شده است. گستره فعالیت منطقه در سه بخش صنعت، تجارت و خدمات است.

با گذشت نزدیک به دو سال و نیم از زمان بهره برداری رسمی از منطقه ویژه اقتصادی یزد، برای حدود ۶۱ نفر در این منطقه به صورت مستقیم اشتغال ایجاد شده است که پیش‌بینی می‌شود با بهره برداری رسیدن چند واحد صنعتی دیگر، تا پایان سال ۱۳۸۹ این تعداد به حدود ۱۰۰۰ نفر برسد.



شکل ۵-۶- منطقه ویژه اقتصادی یزد

خوشه صنعتی کاشی سرامیکی استان یزد: در سال ۱۳۸۷ خوشه صنعتی کاشی سرامیکی استان یزد با تعداد ۳۰ واحد تولیدی کاشی سرامیکی و تولید ۱۲۵ میلیون مترمربع انواع کاشی کف و دیوار (۴۰٪ تولید کل کشور) در جایگاه نخست کشور قرار گرفت. کاشی سرامیکی مهم‌ترین محصول صادراتی یزد است که سهمی حدود ۵٪ از صادرات کاشی سرامیکی کشور را شامل



می‌شود. در حال حاضر حدود ده هزار نفر به طور مستقیم در این خوشه صنعتی<sup>۱</sup> مشغول کارند.



شکل ۶-۶ خط تولید کاشی و سرامیک میبد

خوشه صنعتی نساجی استان یزد: از سال ۱۳۸۴ خوشه صنعتی نساجی یزد به عنوان یک خوشه ملی در زمینه نساجی شناسایی و تحت پشتیبانی سازمان توسعه صنعتی ملل متحد قرار گرفته است. تنوع محصولات صنعتی: در حال حاضر یزد متنوع‌ترین منسوجات را در کل ایران دارد. انواع تولیدات موجود را می‌توان به شکل زیر دسته بندی کرد:

تولید انواع پارچه‌های مبلی (تولید بیش از ۸۰٪ سهم تولید رو مبلی در ایران)

تولید انواع پارچه‌های پرده‌ای

تولید انواع پارچه‌های پیراهنی، ملحفه‌ای، متقال و...

محصولات سنتی و بومی (روفرفشی، دستمال ابریشمی، چادر شب، انواع شال و روسری و ترمه و...)

به محصولات فوق می‌توان محصولات نوین در حال ظهور دارای تکنولوژی بالا با ترکیبات نانو را افزود.



شکل ۶-۷ نمونه‌ای از صنایع نساجی استان

۱- خوشه صنعتی: به مجموعه‌ای از واحدهای کسب و کار اطلاق می‌شود که در یک منطقه جغرافیایی و در یک گرایش صنعتی متمرکز شده و با همکاری و تکمیل فعالیت‌های

یکدیگر به تولید و عرضه تعدادی کالا و خدمات می‌پردازند.



برای مطالعه

جدول ۴-۶- شاخص‌های بخش صنعت

عنوان شاخص یا نماگر	واحد	۱۳۸۷	۱۳۸۸	درصد تغییر نسبت به سال قبل
مقدار تولید سیمان	تن	۴۰۰۰۰۰	۱۵۱۲۰۰۰	۲۷۸
مقدار تولید کاغذ	تن	۶۰۰۰	۵۰۵۰۰	۷۴۱/۷
مقدار تولید فولاد خام	تن	۲۵۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰	۸۰/۰
مقدار تولید محصولات فولادی	تن	۶۷۰۳۰۰	۱۴۹۴۵۰۰	۱۲۳/۰
مقدار تولید کاشی	هزار متر مربع	۶۹۶۰۵	۱۰۶۲۴۰	۵۲/۶
مقدار چینی بهداشتی	تن	۲۸۳۰۰	۴۲۴۰۰	۴۹/۸
مقدار تولید پودر شوینده	تن	۴۱۸۰۰	۲۸۰۰۰	-۳۳/۰
مقدار تولید الیاف مصنوعی	هزار متر مربع	۲۶۴۳۶۷	۲۸۲۱۷۹	۶/۷
تعداد جوازهای تأسیس صادر شده	فقره	۱۱۹۲	۱۱۲۴	-۵/۷
تعداد پروانه‌های بهره‌برداری صنعتی	فقره	۳۶۲	۲۴۵	-۳۲/۳
تعداد شهرک‌های صنعتی	شهرک	۱۴	۱۴	۰
تعداد منطقه ویژه اقتصادی	منطقه	۱	۱	۰
تعداد نواحی صنعتی	ناحیه	۱۳	۱۳	۰



شکل ۹-۶- شرکت فولاد آلبازی



شکل ۸-۶- کابل‌های نوری شهید قندی در یزد



## فعالیت گروهی



- ۱- مهم‌ترین پروژه‌های صنعت و معدن استان کدام‌اند؟
- ۲- در استان یزد کدام منابع معدنی در کشور رتبه بالایی دارد؟

## برای مطالعه

### امور زیربنایی

ارتباطات و فناوری اطلاعات: پست و مخابرات از جمله امکانات ارتباطی مهمی‌اند که باعث سهولت در برقراری ارتباط بین افراد جامعه می‌شوند.

بررسی اطلاعات موجود حاکی از آن است که گسترش زیرساخت‌های مرتبط با توسعه ارتباطات و فناوری اطلاعات در استان از رشد قابل ملاحظه‌ای در سالیان اخیر برخوردار بوده است؛ به نحوی که استان یزد از این حیث در ردیف استان‌های پیشرو کشور قرار دارد.

از جمله پروژه‌های عمده استان طی دو دهه اخیر در بخش مخابرات عبارت‌اند از:

- ۱- توسعه شبکه فیبر نوری و شبکه تلفن همراه (ایجاد ۴۳۷۳ کیلومتر شبکه فیبر نوری در استان)
- ۲- برخورداری تعداد ۱۲۹۴ مورد از روستاها و آبادی‌ها از ارتباطات مخابراتی
- ۳- اتصال مدارس به شبکه ملی اینترنت
- ۴- پوشش تلفن همراه در بیش از ۶۷٪ جاده‌های استان
- ۵- کسب سه دوره متوالی رتبه اول در بخش فناوری اطلاعات توسط مخابرات استان در بین ۳۰ استان کشور



شکل ۱۰-۶ نیروگاه سیکل ترکیبی

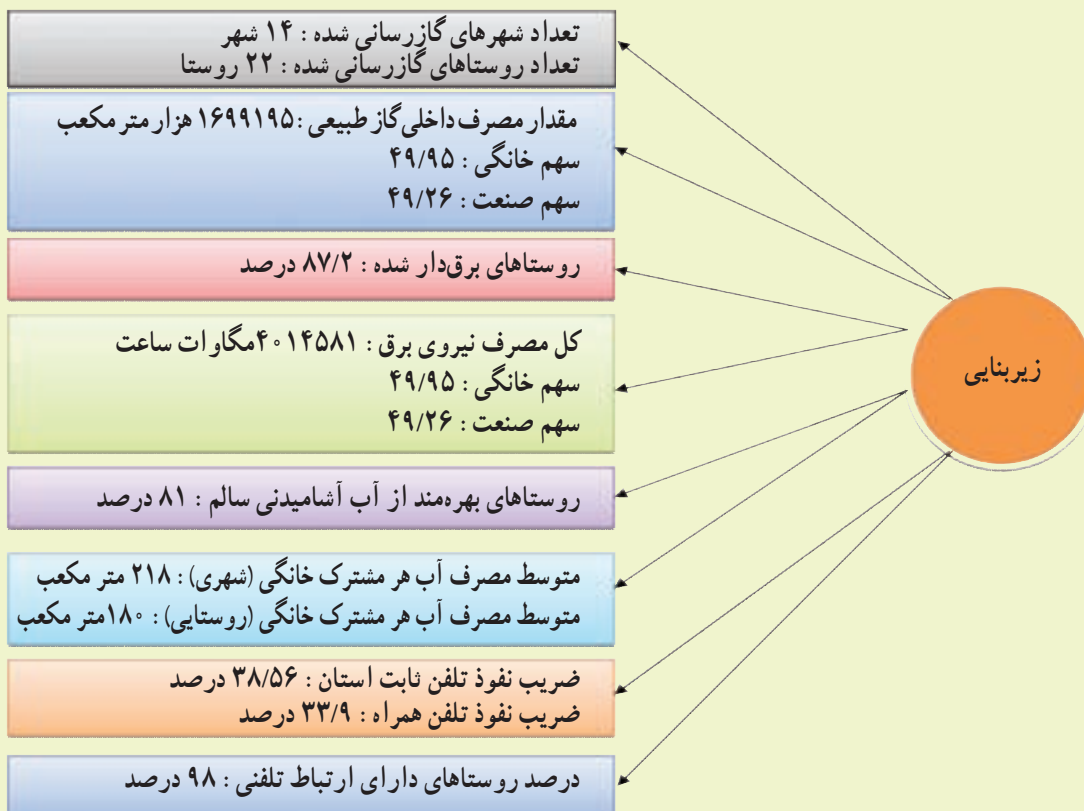
- ۶- ثبت ۳۹ اختراع از سال ۸۴ تاکنون توسط واحدها و شرکت‌های مستقر در پارک یزد
  - ۷- کسب ۷ مقام کشوری در حوزه رباتیک توسط تیم رباتیک پارک علم و فناوری یزد
- انرژی: بررسی شاخص‌های صنعت برق استان نشان می‌دهد، بیشترین سهم مصرف برق استان به ترتیب متعلق به بخش صنعت با ۵۷ درصد و بخش خانگی با ۱۸ درصد است.

## شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

در سال‌های بعد از پیروزی انقلاب برق رسانی به روستاها با سرعت زیادی جریان یافت. در حال حاضر کلیه روستاهای دارای ۲۰ خانوار و بخش عمده‌ای از روستاهای کمتر از ۲۰ خانوار استان از نعمت برق برخوردار شده‌اند. در جهت تأمین برق مورد نیاز استان احداث دو نیروگاه گازی و یک نیروگاه حرارتی و احداث خطوط انتقال ۴۰۰ کیلوولت اصفهان - بندر عباس، ۱۳۲ کیلوولت بافق - کوشک، ۶۶ کیلوولت ابرکوه - سورمق، احداث پست‌های فشار قوی ۴۰۰ کیلوولت یزد، ۲۳۰ کیلوولت چادر ملو و ۲۳۰ کیلوولت اردکان انجام گرفته است.

اطلاعات موجود در بخش گاز نشان می‌دهد تا پایان سال ۱۳۸۶، ۱۲ شهر از ۲۳ شهر و ۲۲ روستا از ۱۳۸۷ روستای دارای سکنه استان از نعمت گاز طبیعی برخوردار بوده‌اند. همچنین تعداد مشترکین گاز طبیعی در سال ۱۳۸۶، ۱۹۰۳۶۸ مشترک بوده؛ در حالی که طبق اهداف کمی سند ملی توسعه استان برای سال ۱۳۸۸ تعداد ۱۸۳۹۰۰ مشترک پیش بینی شده است.

### برای مطالعه





آب و فاضلاب: مهمترین طرح‌های انجام شده در استان طرح عظیم انتقال آب زاینده رود به یزد و ایجاد شبکه جمع‌آوری فاضلاب شهری بوده است.

حمل و نقل: استان یزد از نظر موقعیت جغرافیایی و ارتباطی، چهارراه ارتباطی و محل تلاقی راه‌های مواصلاتی شمال - جنوب و غرب - شرق محسوب می‌شود و از مهم‌ترین استان‌هایی است که دارای حمل و نقل ترکیبی است. وجود شبکه‌های حمل و نقل ریلی، جاده‌ای و فرودگاهی، موقعیت و نقش ممتازی را در سطح ملی و حتی فراملی به آن داده است. خوشبختانه در سه سال اخیر توجه ویژه‌ای به ایجاد و توسعه راه‌های مواصلاتی بین‌استانی شده است که از آن جمله می‌توان به احداث راه آهن یزد - شیراز اشاره نمود.



شکل ۱۱-۶- راه دو بانده یزد به مهریز

از مهمترین پروژه‌های اجرایی بعد از انقلاب

احداث راه آهن بافق - بندرعباس

افتتاح پروژه راه بافق - مشهد که علاوه بر کاهش ۱۰۰۰ کیلومتر طول مسیر بندرعباس - مشهد، سبب دسترسی سریع کشورهای آسیای میانه به آب‌های آزاد شده است.

پروژه میبد - بادرود که باعث کوتاه شدن فاصله یزد - تهران گردیده

راه آهن اردکان - چادرملو: این راه آهن معدن سنگ آهن چادرملو را به شبکه ریلی کشور و کارخانجات فولاد متصل کرده است.

راه آهن استان در حال حاضر نقش بیشتری در حمل و نقل مسافر ایفا می‌کند که قبلاً عمدتاً نقش باربری داشته است.

بعد از پیروزی انقلاب فرودگاه یزد به فرودگاه بین‌المللی تبدیل شد و امکان پروازهای خارجی فراهم گردید. احداث ترمینال

جدید مسافری و ترمینال حجاج و فراهم شدن امکان نشست و برخاست کلیه هواپیماها در طول شبانه‌روز و احداث فرودگاه طبس از جمله فعالیت‌هایی است که بعد از انقلاب انجام گرفته است.

## برای مطالعه

جدول ۵-۶- میزان شاخص‌های حمل و نقل جاده‌ای استان یزد

شاخص	واحد	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	درصد تغییرات ۸۶ نسبت به ۸۴
بزرگراه	کیلومتر	۲۹۳	۲۹۳	۳۲۳	۱۰/۲
راه اصلی	کیلومتر	۶۱۵	۶۸۰	۶۸۰	۱۰/۶
راه فرعی	کیلومتر	۱۷۶۰	۱۸۲۰	۱۸۰۰	۲/۳
راه روستایی آسفالتی	کیلومتر	۱۷۵۰	۱۷۹۶	۱۸۵۷	۶/۱
راه روستایی خاکی	کیلومتر	۳۲۴۷	۳۲۰۱	۳۱۴۰	-۳/۳
نقاط حادثه خیز	عدد	۱۷۴	۱۷۱	۱۶۵	-۵/۲

عمران شهری و روستایی: به دلیل محدودیت‌های طبیعی و اقلیمی، توسعه خدمات و امکانات زیربنایی در شهرها و همچنین غالب بودن فعالیت‌های بخش صنعت در استان یزد نسبت شهرنشینی به روستانشینی همواره بالا بوده است.

در سال ۵۵ نسبت شهرنشینی در استان ۶۱ درصد بوده که این رقم

در سال ۸۶ به ۸۰/۱ درصد افزایش یافته است.

عموماً استان یزد دارای ضریب شهرنشینی بالاتری نسبت به کل کشور بوده و در طی سه دهه گذشته رشد جمعیت فزون تری را تجربه نموده است. بخشی از این موضوع ناشی از تبدیل روستاها به شهر و بخشی دیگر مربوط به الحاق شهرستان‌های ابرکوه، خاتم و طبس به استان است.

### امور اجتماعی و فرهنگی

آموزش: بررسی شاخص‌های مربوط به آموزش و پرورش عمومی نشان دهنده وضعیت مطلوب استان در مقایسه با میانگین آموزش و پرورش در کشور است. ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و اهتمام ویژه مردم استان به امر آموزش از جمله عوامل تأثیرگذار در وضعیت مطلوب استان نسبت به کشور در شاخص‌های مختلف آموزشی است.



شکل ۱۲-۶- دانشگاه یزد



بررسی‌ها نشان می‌دهد که شاخص نسبت تعداد دانشجو به جمعیت در استان به مراتب بیش از میانگین کشوری است. بالا بودن این شاخص، نشان دهنده دانشگاهی بودن استان است و می‌تواند بستر لازم برای توسعه استان را فراهم کند. در طی سال‌های اخیر دوره‌های کارشناسی - کارشناسی ارشد و دکتری نیز در دانشگاه‌های استان یزد دایر شده است.

**مراکز دانشگاهی:** دانشگاه یزد، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی، دانشگاه آزاد اسلامی یزد و میبید و دانشگاه‌های پیام نور تفت، اردکان و مهریز از جمله دانشگاه‌های بزرگ استان محسوب می‌شوند. در اکثر شهرستان‌های استان شعبه دانشگاه آزاد - پیام نور و جهاد دانشگاهی و آموزشکده‌های فنی ایجاد شده است. دانشگاه یزد و پزشکی شهید صدوقی در بین دانشگاه‌های کشور از جایگاه علمی مناسبی برخوردار است.

**بهداشت و درمان:** به‌طور کلی بررسی شاخص‌های مختلف کمی و کیفی بخش بهداشت و درمان نشان می‌دهد سطح خدمات بهداشتی و درمانی استان نسبت به میانگین کشوری از وضعیت بهتری برخوردار است. و حتی در برخی از موارد اختلاف قابل توجهی وجود دارد.

تکمیل مراکز تحقیقاتی در حوزه بهداشت و درمان (قلب، دیابت، ناباروری، ژنتیک و سالمندان) همچنین ایجاد منطقه آزاد پزشکی به منظور ارائه خدمات تخصصی و فوق تخصصی به بیماران داخلی و احداث بیمارستان آموزشی ۳۲۴ تختخوابی شهید صدوقی، بیمارستان شهدای کارگر، بیمارستان‌های شهرهای میبید، اردکان، تفت، ابرکوه، مهریز، خاتم، بافق، و مراکز اورژانس شهرستان‌ها را می‌توان به عنوان بخش‌های عمده مراکز بهداشت و درمان بعد از انقلاب برشمرد.

**فرهنگ و هنر:** در سال‌های ۸۴-۵۷ تعداد کتابخانه‌های عمومی استان نزدیک به پنج برابر و تعداد کتاب‌های موجود در این کتابخانه بیش از ۹ برابر افزایش داشته است. تعداد سالن‌های سینما از سه سالن به پنج سالن افزایش یافته است. تعداد چاپخانه‌ها نیز چهار برابر و نشریات محلی از سه عنوان به ۶۲ عنوان رسیده است. توسعه و گسترش کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان و کانون‌های فرهنگی و هنری از جمله دیگر فعالیت‌های فرهنگی انجام گرفته بعد از پیروزی انقلاب است. همزمان با گسترش شبکه‌های سراسری صدا و سیما شبکه‌های استانی صدا و سیما نیز افتتاح گردیده است.



شکل ۱۴-۶- سالن کتابخانه وزیری یزد



شکل ۱۳-۶- موزه کتابخانه وزیری یزد

## شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

**میراث فرهنگی و گردشگری:** استان یزد با قدمتی ۳۰۰۰ ساله دارای میراث فرهنگی و منابع طبیعی گردشگری متعددی است که بالغ بر ۶۵۰۰ جاذبه گردشگری ملموس شامل منحصر به فرد ترین بافت تاریخی بکر مدنی و زنده دنیا، آثار متعلق به دوران قبل از اسلام و معماری اسلامی و سرمایه های فرهنگی غیر ملموس شامل هنرهای سنتی و صنایع دستی، پوشاک، غذاهای محلی، آداب و رسوم و سنت های خاص از آن جمله اند.

استقرار این خطه کویری در دو زیست بوم بیابانی و کوهستانی، منابع گردشگری طبیعی ارزشمند متنوعی نظیر رشته کوه های شیرکوه و دشت کویر، مناطق حفاظت شده، مناطق و روستاهای هدف گردشگری شهرستان های دهگانه استان، غارها، آبشار دره گاهان و... را پدید آورده است.

بی شک توسعه مؤثر این منابع فرهنگی و طبیعی در قالب ارائه خدمات و تسهیلات مربوطه و ثبت ملی بالغ بر ۱۴۵۴ اثر فرهنگی و میراث طبیعی استان می تواند در حفظ و احیای میراث فرهنگی و رونق گردشگری استان سهم بسزایی داشته باشد. مرمت و احیای بافت تاریخی شهر یزد و دیگر شهرهای استان و بازسازی و مرمت بناهای تاریخی از اقدامات مهم در بعد از انقلاب است.

### بیشتر بدانیم



#### انرژی خورشیدی

انرژی خورشیدی به عنوان یک منبع انرژی تجدید شونده و رایگان یکی از مهم ترین گزینه های جایگزین برای سوخت های فسیلی به شمار می آید و نگرانی های بشر در مورد پایان پذیری، افزایش آلودگی های ناشی از تبدیل سوخت های فسیلی به انرژی های دیگر و... را برطرف کرده است.



شکل ۱۵-۶- انرژی خورشیدی

در استان یزد به دلیل پتانسیل بالای تابش خورشید، نیروگاه خورشیدی - حرارتی در زمینی به مساحت نه کیلومتر مربع در ۳۵ کیلومتری شمال غرب شهر یزد در حال احداث است. به منظور ساخت این نیروگاه مشاوران آلمانی و ایرانی (پژوهشگاه وزارت نیرو) ضمن امکان سنجی و ارزیابی مناطق مناسب برای نصب نیروگاه، با توجه به مواردی چون: میزان تابش خورشید، تولید، تقاضا و مصرف برق، دسترسی به خطوط انتقال و شبکه دسترسی به سوخت و آب، مسائل زیست محیطی و هزینه زمین مورد استفاده، ناحیه ای در شمال غربی استان یزد را به عنوان مناسب ترین محل در ایران جهت احداث این نیروگاه انتخاب کرده اند.



## برای مطالعه

بعضی از طرح‌های عمرانی ملی در حال اجرا در استان یزد  
تکمیل کتابخانه مرکزی و سالن همایش دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی شهید صدوقی یزد  
احداث دانشکده بهداشت  
احداث بیمارستان جایگزین شهید رهنمون یزد  
احداث و توسعه فضاهای ورزشی کارگران شهرستان یزد  
آبرسانی به طبس  
تکمیل و ایجاد تصفیه خانه فاضلاب شهرک‌های صنعتی یزد  
طرح سیکل ترکیبی یزد  
احداث کارخانه تولید کیک زرد  
اتصال راه آهن یزد - اقلید به راه آهن اصفهان - شیراز  
ایجاد تأسیسات فاضلاب شهر یزد  
نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری استان یزد



## درس پانزدهم چشم انداز آینده استان یزد (افق ۱۴۰۴)



یزد استانی است توسعه یافته با سرمایه انسانی و اجتماعی مستعد و آماده فعالیت، سخت کوش، کارآفرین و مشارکت جوی، برخوردار از فضای معنوی و فرهنگی غنی، به عنوان دارالایمان و دارالعباده که با وجود بخش خصوصی توانمند و بالا بودن میل نهایی به پس انداز و سرمایه گذاری، در تولید دانش و خدمات برتر، پیشرو بوده و دارای جایگاه ویژه‌ای در تولید ارزش افزوده کشور است. با توجه به سند ملی توسعه، استان یزد در سال ۱۴۰۴ شمسی به عنوان قطب علمی و صنعتی و پیشتاز در گسترش کاربردی فناوری اطلاعات و ارتباطات خواهد بود.

تحقق این امر مستلزم آگاهی و عزم نیروهای جوان این مرز و بوم است که با شناخت استعدادهای بالقوه و بالفعل استان خود زمینه را برای رشد و بالندگی هر چه بیشتر این سرزمین فراهم آورند.

با توجه به توانمندی‌ها و مشکلات موجود در استان اهداف و برنامه‌های بلند مدت اجرایی استان به شرح زیر است :



شکل ۱۶-۶- روستای از میغان طبس



## بخش صنعت و معدن

### محورهای اصلی توسعه بخش صنعت

- توسعه خوشه کاشی و سرامیک ← ایجاد منطقه ویژه میبد
- توسعه صنایع فلزات اساسی شامل فولاد به ویژه صنایع پایین دست فولاد آلیاژی، خودروسازی؛ قطعه‌سازی و ...
- ایجاد منطقه ویژه اردکان ←
- توسعه خوشه نساجی ← ایجاد منطقه ویژه یزد
- توسعه صنایع پتروشیمی ← ایجاد منطقه ویژه ابرکوه
- توسعه صنایع دارویی و صنایع غذایی ← ایجاد منطقه ویژه صدوق
- توسعه صنایع با فناوری برتر ← شهرک صنایع نوین و فناوری اطلاعات و الکترونیک



شکل ۱۷-۶- کارخانه کابل نوری یزد

### محورهای اصلی توسعه بخش کشاورزی

بخش کشاورزی در استان یزد همواره به دو جهت عمده مورد توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان استان بوده است. از یک جهت توسعه بی‌رویه کشاورزی در استان می‌تواند لطمات جبران ناپذیری بر منابع پایه خصوصاً منابع آب وارد کند و از طرف دیگر بی‌توجهی به آن و از بین رفتن بی‌رویه باغات و فضاهاى سبز نیز حیات را در پهنه کوير ايران به مخاطره خواهد انداخت که تهدید جدی برای سایر مناطق کشور نیز به شمار می‌رود.

## شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی

چشم انداز توسعه کشاورزی استان: بخش کشاورزی استان، بخشی توسعه یافته و پایدار، مبتنی بر دانش فنی و تجربه بالای بهره برداران و نیروی انسانی سخت کوش و توانمند است که لازم بوده تا در ارتباط با سایر بخش‌ها و محدودیت‌های موجود در منابع، جایگاه برتر را در تولید و صدور محصولات کشاورزی، تولید بذر اصلاح شده و تولید قلمه و نهال در سطح کشور کسب کند.



شکل ۱۸-۶- محصول انار

محورهای اصلی توسعه بخش کشاورزی

گسترش کشت‌های گلخانه‌ای

توسعه کشت و بهره‌برداری از گیاهان دارویی و صنعتی و ایجاد صنایع وابسته

توسعه آبیاری نوین و تحت فشار

ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی

گسترش مجتمع‌های دامداری به سبک نوین



شکل ۱۹-۶- کشت گلخانه‌ای در مهریز



محورهای اصلی توسعه بخش بازرگانی  
احداث پایانه صادراتی و مرکز تجارت بین الملل استان  
احداث نمایشگاه بین المللی استان  
احداث مراکز و میادین عرضه میوه و تره بار  
ایجاد مرکز تخلیه و توزیع کالای کشور در استان  
ارتقای گمرک استان

ایجاد بورس منطقه ای مصالح ساختمانی و کاشی و سرامیک و پنبه  
محورهای اصلی توسعه بخش گردشگری  
تکمیل و بهره برداری از مناطق نمونه گردشگری در استان  
ساماندهی، تعمیر و بهره برداری از بناهای مهم تاریخی  
ایجاد شهرک و بازارچه صنایع دستی، طلا و جواهر  
ایجاد واحدهای اقامتی سنتی و پذیرایی در بافت قدیمی شهرها



شکل ۲۱-۶- هتل به سبک سنتی در یزد



شکل ۲۰-۶- چشمه مرتضی علی طبس

## حمل و نقل

با توجه به قرارگیری استان در مرکز کشور و بر سر راه دالان های بین المللی شمال- جنوب و شرق- غرب و شبکه بزرگراه های آسیایی و محل تلاقی مهم ترین راه های مواصلاتی کشور و همچنین قرارگیری استان در مسیر راه بارهای ترانزیتی از بندرعباس و بندرچابهار و مرزهای شرقی کشور به سمت پایتخت و مناطق شمالی- شمال غرب و غرب کشور، بخش حمل و نقل مورد توجه ویژه ای قرار دارد.

## شکوفایی استان یزد پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی



شکل ۲۲-۶- راه آهن استان

عمده‌ترین موارد چشم انداز استان در بخش حمل و نقل عبارت است از :

توسعه حمل و نقل عمومی

توسعه راه‌ها و شبکه حمل و نقل جاده‌ای

افزایش سهم استان از مسیرهای ترانزیتی و شریانی

توسعه شبکه ریلی و دوخطه کردن و برقی کردن خطوط ریلی

احداث و راه‌اندازی راه آهن یزد - ابرکوه - اقلید - شیراز

احداث خط دوم راه آهن بافق - اردکان و بهره‌برداری از آن

محورهای اصلی توسعه بخش بهداشت و سلامت

ایجاد منطقه ویژه پزشکی (در تفت)

ایجاد و راه‌اندازی مراکز تخصصی و فوق تخصصی قلب و عروق، دیابت و ناباروری به عنوان قطب پژوهشی و درمانی کشور

ایجاد مراکز مشاوره خدمات پیشگیری آسیب‌های اجتماعی و سلامت



شکل ۲۳-۶- احداث درمانگاه تخصصی و فوق تخصصی بیمارستان شهید صدوقی



محورهای اصلی توسعه بخش زیربنایی، عمران شهری و مسکن  
اجرای پروژه‌های انتقال آب از خارج حوزه به استان به‌ویژه طرح عظیم خط دوم انتقال آب از سرشاخه‌های کارون  
توسعه امکانات و تأسیسات شهری به‌ویژه در بافت‌های فرسوده  
سرمایه‌گذاری در جهت تولید وسایل خانگی خورشیدی و اشاعه مصرف آن  
احداث مخازن آب شهری  
اجرای طرح توسعه دوچرخه‌سواری در شهرها (احیای فرهنگ دوچرخه‌سواری)  
سرمایه‌گذاری مشترک در جهت احداث پارک‌های عمومی شهری، و احداث باغ شهرها با اولویت باغ شهر یزد  
تأمین مسکن به‌ویژه برای طبقات محروم و اقشار کم‌درآمد، با استفاده از مصالح و فناوری‌های جدید و روز دنیا  
رئوس محورهای سند جامع توسعه IT و ICT  
ایجاد بانک اطلاعات شهری و ارائه خدمات الکترونیک توسط شهرداری‌ها  
توسعه فروشگاه‌ها و بازارهای اینترنتی  
توسعه بانکداری الکترونیک  
توسعه مشاوره و خدمات پزشکی از راه دور  
توسعه سیستم‌های الکترونیک در سطح مراکز بهداشتی درمانی و دارویی



شکل ۲۴-۶- پارک علم و فناوری یزد

### تشکر و تقدیر

با تقدیر و تشکر فراوان از سازمان‌ها و نهادهایی که در تألیف کتاب با گروه مؤلفان همکاری کرده‌اند از جمله :

معاونت آموزش متوسطه اداره کل آموزش و پرورش استان یزد  
اداره کل منابع طبیعی استان یزد  
اداره کل هواشناسی استان یزد  
اداره کل حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس استان یزد  
استانداری استان یزد  
سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان یزد  
سازمان جهاد کشاورزی استان یزد  
سازمان آب منطقه‌ای استان یزد  
سازمان آب و فاضلاب استان یزد  
سازمان حفاظت محیط زیست استان یزد  
سازمان صنایع و معادن استان یزد  
سازمان فضایی ایران  
مؤسسه لرزه‌نگاری استان یزد  
معاونت برنامه‌ریزی و راهبردی استانداری استان یزد

همچنین اعضای تیم تألیف کتاب استان شناسی یزد از کلیه عزیزانی که به هر نحو با این تیم همکاری داشته‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌شود و از جناب آقای علیرضا کارگربان رئیس گروه تکنولوژی و گروه‌های آموزشی دوره متوسطه و خانم راحله پور اکبر به دلیل ارائه برخی مطالب تقدیر و تشکر می‌شود.

